

TAMPEREEN YLIOPISTO
Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos

Arvioinnin retoriikkaa
Argumentaatio konstruktivistisessä arviointiparadigmassa

Jukka Lidman
Pro gradu –tutkielma, 106 s.
Sosiologia
Syyskuu 2006

LIDMAN, JUKKA: Arvioinnin retoriikkaa. Argumentaatio konstruktivistisessä arviointiparadigmassa.

Pro gradu –tutkielma, 106 s.

Sosiologia

Syyskuu 2006

Tutkimuksessa tarkastellaan konstruktivistisen arviointisuuntauksen puolesta käytyä keskustelua. Konstruktivistinen suuntaus on yksi monista tieteenfilosofis-metodologisista paradigmoista, jotka esittävät miten yhteiskunnallisten toimenpiteiden vaikutusten arvo tulisi määrittää. Suuntauksen keskeisenä periaatteena on näkemys, että arvioinnin tulisi perustua ihmisten henkilökohtaisiin näkemyksiin eli konstruktioihin. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, mihin seikkoihin konstruktivistit vetoavat argumentoidessaan oman suuntauksensa pätevyyden puolesta, minkä tyyppistä argumentointia käytetään ja mistä tiettyjen argumenttien valinta johtuu. Tutkimusmetodina on käytetty retorista analyysiä ja erityisesti Chaïm Perelmanin kehittämää argumentaatioteoriaa. Tutkimusaineisto koostuu suuntauksen kehittäjien Egon Guban ja Yvonna Lincolnin julkaisemasta teoriakirjallisuudesta sekä aihetta empiirisemmin tarkastelevista tieteellisistä artikkeleista.

Konstruktivistinen arviointi osoittautuu hyvin relativistiseksi ja monia muita arviointi- ja tiedeparadigmoja tiuhaan kritisoivaksi suuntaukseksi. Suuntauksessa korostuu pyrkimys näyttäytyä ainutlaatuisena ja kaikista muista arviointisuuntauksista poikkeavana paradigmana, joka edustaa arviointiteorian huipentumaa. Aineiston yksi tyypillinen piirre liittyy siihen, että suuntaukselle ei käytännössä nähdä olevan vaihtoehtoja. Yhteiskunnan väitetään muuttuneen sellaiseen tilaan, jossa vanhat tieteelliset käytännöt eivät yksinkertaisesti toimi, vaan uuden konstruktivistisen suuntauksen käyttöönotto on välttämättömyys.

Suuntauksen perusta rakentuu tieteenfilosofisten väitteiden varaan. Argumentointi ei kuitenkaan etene juurikaan tieteellisen päättelyn mukaisesti, vaan argumentit perustuvat tavallisesti populistisempiin näkemyksiin. Tyypillisimmillään argumentaatio etenee erilaisten käsite-erottelujen kautta. Todellisuuden olemus muun muassa jaetaan aitoon ja epäaitoon ilmenemismuotoon. Aidon olemuksen nähdään muodostuvan ainoastaan erilaisista mentaalista konstruktioista, joten myös todellisuuden luonteesta ei voida esittää objektiivisia väitelauseita. Epäaito näkemys todellisuudesta sen sijaan muodostuu konstruktivistien mielestä niin sanotun positivistisen tieteen kautta, koska sen pääosin kvantitatiiviset menetelmät ja erheelliset tieteenfilosofiset käsitykset antavat kapean ja vinoutuneen kuvan todellisuudesta.

Konstruktivistisen suuntauksen edustajat eivät voi tukeutua yleisesti hyväksytyihin tieteellisiin väitteisiin, koska suuntaus lähtökohtaisesti kiistää nämä näkemykset ja pyrkii itse ottamaan normaalitieteen aseman. Tästä syystä siinä joudutaan argumentoimaan niin tieteenfilosofisten kuin metodologistenkin näkemysten puolesta. Hyväksyttävyyttä haetaan myös esittelemällä runsaasti suuntauksesta aiheutuvia positiivisia seurauksia. Suuntaus siis joutuu argumentoimaan monien eri väitteiden puolesta sekä myös vakuuttamaan lukijansa suuntauksen toimivuudesta. Tällainen monitahoinen suuntauksen puolustaminen vaikuttaa keskeisesti siihen, että erilaisten retoristen keinojen merkitys korostuu.

Asiasanat: konstruktivismi, arviointi, retoriikka, argumentaatio

Sisällys

1. Johdanto	1
2. Tutkimusasetelma	3
2.1. Tutkimusongelma ja aineisto	3
2.2. Retoriikka	5
2.3. Aikaisempi tutkimus	13
2.4. Tutkimuksen rakenne	14
3. Arviointi	16
3.1. Arvioinnista yleensä	16
3.2. Konstruktivistinen arviointi	22
4. Positivismi vastasubjektina	31
4.1. Tieteenfilosofinen kritiikki konventionalismia kohtaan	32
4.2. Kritiikki konventionalismin epäeettisyyttä kohtaan	37
4.3. Vastakohtaisuus retorisenä keinona	41
4.3.1. Tieteen eri koulukunnat	42
5. Yhteiskunnallisten ja tieteellisten muutosten valjastaminen auktoriteeteiksi	47
5.1. Yhteiskunnan muutos lähettäjänä paradigman vaihtoon	48
5.1.1. Vetoaminen poliittis-taloudellisiin muutoksiin	48
5.1.2. Argumenttina postmoderni yhteiskunta	50
5.1.3. Traditiosta irtautuminen retorisenä keinona	52
5.2. Auttajat luonnontieteen ja formaalin tieteen puolelta	54
5.2.1. Matematiikka	55
5.2.2. Fysiikka	57
5.2.3. Miksi luonnontieteitä ja formaaleja tieteitä siteerataan	58
6. Konstruktivismin esittäminen arviointiteorian huipentumana	61
6.1. Paremmuuden tuottaminen semanttisin keinoin	61
6.2. Paremmuuden tuottaminen suuntauksen hyötyihin vetoamalla	69
7. Argumentaation eteneminen	74
7.1. Argumenttien hierarkia	74
7.2. Argumentoinnin kulku aktanttimallin mukaan	78
7.3. Argumentaation tyypillisiä piirteitä	80
7.4. Kielenkäytön ongelmat	82
8. Lopuksi	87
8.1. Yhteenvetoa	87
8.2. Aineistosta ja analyysistä	88
8.3. Tutkimuksen yleistettävyydestä	89
8.4. Positivismin ja konstruktivismin välinen kamppailu	91
Lähteet	93

1. Johdanto

Yhteiskunnan kehityksen ja monimutkaistumisen seurauksena erilaiset tendenssit ja muutospaineet luovat uusia toimintatapoja ja suistavat vanhoja pois. Päätöksiä on helpompi tehdä kuin ennustaa niistä aiheutuvat seuraukset. Jürgen Habermasin mukaan poliittiset systeemit, markkinat ja valtio luovat jatkuvasti lisääntyvää päämäärätietoista rationaalisuutta, joka johtaa kasvavaan tehokkuuteen ja monimutkaisuuteen (Fornäs 1998, 43-44). Tästä viitekehiksestä käsin ei ole lainkaan erikoista, että taloudellista toimintaa ja erilaisten organisaatioiden suorituskykyä on viime vuosikymmenten aikana alettu tarkastella systemaattisesti. Toiminnan taloudellisuutta ja tehokkuutta on pyritty lisäämään muun muassa yhä enemmän suositummaksi tulleen arviointitoiminnan kautta. Arvioinnilla viitataan toimintaan, jonka tarkoituksena on selvittää esimerkiksi julkisella sektorilla toteutettujen toimenpiteiden vaikutukset. Arviointi on siis keskeisesti arvon ja hyödyn määrittelyä. Arviointi voidaan nähdä myös jäsenenä siihen kehittämistyökalujen kirjoon, joka on nykyään arkipäivää monissa organisaatioissa. Muun muassa erilaiset laatujohtamiseen ja laadunhallintaan liittyvät mittarit, konsultoinnit ja tuottavuuden kasvuun tähtäävät toimenpiteet ovat osa tätä jatkuvaa kehittämistrendiä.

Arvioinnin yhteiskunnallisesta asemasta on esitetty melko mahtipontisia kommentteja. Michael Power (1999) käyttää termiä tarkastusyhteiskunta kuvaillessaan tarkastuksen ja arviointitoiminnan räjähdysmäistä kasvua viime vuosikymmeninä. Evert Vedung (2004, 242) puolestaan väittää arviointia aikakautemme megatrendiksi, koska maailmalla velloo valtava arviointiaalto, jonka seurauksena lähes kaikkea julkista politiikkaa, julkista toimintaa sekä julkisia instituutioita arvioidaan. Petri Virtasen (2005, 62) mukaan julkishallinnon arvioinnista on viimeistään 2000-luvun alussa tullut globaali ilmiö, jonka käyttöala kattaa kaiken hallinnollisen toiminnan.

Arviointi ei kuitenkaan perustu yhteen yksittäiseen teoreettiseen tai menetelmälliseen lähtökohtaan, vaan ala on pirstaloitunut toisistaan runsaastikin poikkeaviin suuntauksiin. Nämä eri koulukunnat jäsentävät todellisuuden ja arvioinnin metodologian usein hyvin erilaisena. Arviointikulttuurissa on pitkään ollut vallassa niin sanottu empiristinen näkökulma, jonka edustajien mukaan yhteiskunnan toiminnasta on mahdollista hankkia pätevää tietoa erilaisten tilastollisten analyysien ja kokeellisten asetelmien kautta. Tätä perinteistä mallia on kuitenkin kritisoitu liian suppeasta näkökulmasta ja ilmiöiden yksinkertaistamisesta, ja tämä vastarinta on synnyttänyt useita kilpailevia suuntauksia.

Yksi tällainen vaihtoehtoinen suuntaus on konstruktivistinen arviointi. Suuntaus perustuu relativistiseen tieteenfilosofiaan ja sillä on myös melko poikkeuksellinen käsitys todellisuudesta. Yleisesti niin käytännönläheisestä arviointikulttuurista poiketen suuntauksen edustajat suhtautuvat hyvin kriittisesti objektiivisen todellisuuden käsitteeseen. Todellisuutta tulisikin tarkastella keskittymällä ainoastaan ihmisten omiin näkemyksiin. Tämänkaltaiset näkemykset ovat osaltaan kärjistäneet näkökulmaeroja eri suuntausten välillä.

Arvioinnin kautta pyritään usein saamaan konkreettisia vastauksia ja muutosehdotuksia. Miten suuntaus, joka lähtökohtaisesti hylkää ulkoisen todellisuuden tarkastelun, pystyy osoittamaan olevansa vakavasti otettava haastaja muille suuntauksille, jos se ei voi vedota mihinkään objektiivisiin rakenteisiin? Tuleeko tällöin selkeästi retorinen puoli esiin, ja hyväksyntää aletaan hakea kielellisten kuvioden kautta? Tarkoitukseni on tarkastella konstruktivistista arviointia käsittelevien tekstien kielenkäyttöä ja selvittää, millä retorisilla keinoilla teksteissä pyritään osoittamaan lukijalle suuntauksen pätevyys.

Retorisen analyysin olen valinnut selvittääkseni tieteellisen tekstin kielenkäytön rakennetta. Tiede ja tutkimus eivät ole kielen ulkopuolella olevia käytäntöjä, vaan nekin ovat osin retorista toimintaa ja muodostuneet retorisen työn tuloksena (Keränen 1996, 109). Kielelliset vaikutuskeinot ovat oleellinen osa sosiaalista kommunikaatiota, ja niiden tutkimus paljastaa tekstiin sisältyviä arvostuksia ja uskomuksia (Kakkuri-Knuutila 1999, 239-240, 264). Retoristen tekniikoiden analyysillä voidaan myös jäsentää niitä keinoja, joilla eri osapuolet pyrkivät vaikuttamaan toisiaan omien näkökulmien oikeellisuudesta erilaisissa kielellisissä vuorovaikutustilanteissa (Mälkiä 1997, 31).

2. Tutkimusasetelma

2.1. Tutkimusongelma ja aineisto

Tekstiin ja puheeseen sisältyy aina tietty määrä vakuuttelua ja suostuttelua, eikä arviointiteoriaa koskeva keskustelukaan tee tähän poikkeusta. Tutkimuksen tavoitteena onkin selvittää, millaisin keinoin konstruktivistisen arvioinnin edustajat tuottavat oman suuntauksensa pätevyyttä retorisesti. Käytännössä tämä tapahtuu jäsentämällä suuntauksen edustajien tyypillisimpiä argumentteja.

Konstruktivismiin liittyvä keskustelu on yhteiskuntatieteissä valloillaan, ja tämä tutkimus pyrkii avaamaan joitain näkökulmia tähän keskusteluun. Konstruktivistinen arviointi on myös esimerkki siitä, miten yhteiskuntaa ja todellisuutta pyritään määrittelemään omien intressien mukaisesti. Tämäntyyppinen toiminta ei suinkaan ole konstruktivistien yksityisomaisuutta, vaan samanlaista käytöstä esiintyy myös monissa muissa teoreettisissa esityksissä. Esimerkiksi tieteellisissä kiistoissa on harvoin kysymys totuuden ja järjen taistelusta tietämättömyyttä vastaan, vaikka tilanne pyritäänkin usein niin esittämään. Kiistan osapuolet esittävät asiansa usein omien tarkoitusperien mukaisesti, joten osapuolten retoriikan kritiikin omaksuminen on varsin ongelmallista. (Kiikeri & Ylikoski 2004, 84.) Eri osapuolten oletuksilla voi olla merkitystä myös arkielämässä, jos ihmiset omaksuvat näitä näkemyksiä.

Tutkimuksessa tarkastellaan myös konstruktivistisen arvioinnin tieteenfilosofisia taustaoletuksia ja sen metodologiaa. Käsittelen tutkimusaineistoa vakuuttavaan kielenkäyttöön pyrkivänä kirjallisena tuotteena, eli en niinkään pyri osoittamaan suuntauksen hyvyttä tai huonoutta. Esittelen kuitenkin työssäni myös suuntausta yleisesti, ja tässä yhteydessä tuon myös esille sitä kritiikkiä, jota suuntausta kohtaan on esitetty. Retorinen pätevyyden tuottaminen on aiheeltaan melko laaja, joten tämä tutkimusongelma jäsentyy kolmeen tutkimuskysymykseen.

1. Millainen konstruktivistien oma suhtautuminen on muihin arviointisuuntauksiin, jotka eivät jaa samoja oletuksia? Millainen retorinen kuva muista vaihtoehtoisista arviointisuuntauksista esitetään ja onko tällaisen kuvan luominen tarkoitushakuista?

2. Minkä tyyppisiin auktoriteetteihin vedotaan oman suuntauksen tueksi, ja miksi juuri näitä auktoriteetteja suositaan?

3. Millä keinoilla konstruktivistit pyrkivät erottautumaan muista arviointisuuntauksista ja mitä hyötyjä suuntauksen nähdään tarjoavan muihin suuntauksiin verrattuna? Eli miten suuntaus, joka perustuu relativismiin, rakentaa itse oman vakuuttavuutensa ja pätevyytensä?

Tutkimusaineisto koostuu kahdesta luonteeltaan erilaisesta aineistokokonaisuudesta. Ensimmäinen kokonaisuus muodostuu suuntauksen perustaneiden Egon Guban ja Yvonna Lincolnin teoreettispainotteisesta tuotannosta ja toiseen aineistoryhmään kuuluvat suuntausta empiirisemmin käsittelevät artikkelit arviointiin keskittyneestä julkaisusta. Yhteistä näille kaikille aineiston kirjoituksille on, että niissä suuntausta käsitellään pelkästään myönteisesti.

Keskeisimmän aineistonosan muodostaa Guban ja Lincolnin konstruktivistista arviointia käsittelevä teos *Fourth Generation Evaluation* (1989). Kyseinen teos toimi keskustelunavaajana koko konstruktivistiselle arviointiparadigmalle. Teosta pidetään yleisesti tekijöidensä pääteoksena, johon arviointikirjallisuudessa usein viitataan, ja sillä on edelleenkin merkittävä asema arviointitutkimuksen kentällä. Teos on myös saavuttanut laajempaakin suosiota, sillä se oli jonkin aikaa Sage Publications –kustantamon myydyin tiedekirja (Virtanen 2005, 62-63). *Fourth Generation Evaluation* on teos, joka karkeasti ottaen jakaantuu kahteen osaan: toisaalta tieteenfilosofisten näkemysten esittämiseen ja toisaalta suuntaukseen metodologian opettamiseen. Molemmissa osioissa pyritään esittämään tekijöiden mielestä oikea ja väärä näkemys asiasta. Väärrien näkemysten kantajaksi on valittu perinteinen empiristinen arviointi. Teos on pääsääntöisesti hyvin teoreettinen, eikä mukaan ole otettu juurikaan käytännön esimerkkejä.

Guban ja Lincolnin muusta tuotannosta tarkastelun kohteena on teos *Naturalistic Inquiry* (1985). Tässä teoksessa esitetään konstruktivistisen suuntauksen yleiset periaatteet. Kirjan päähuomio keskittyy konstruktivistiseen tutkimukseen yleensä, ei niinkään arviointitutkimukseen. Teoksen on väitetty kiihdyttäneen tiedesotaa kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen metodin välillä entisestään (Teddlie & Tashakkori 2003). Guba ja Lincoln ovat julkaisseet myös artikkeleita konstruktivistisesta arvioinnista, ja näitä olen ottanut tarkastelun kohteeksi seitsemän kappaletta.

Suuntausta empiirisemmin tarkasteleva osuus koostuu brittiläisen arviointiin erikoistuneen *Evaluation*- tiedejulkaisun artikkeleista. *Evaluation* on neljä kertaa vuodessa ilmestyvä lehti, joka

on ilmestynyt vuodesta 1995 alkaen. Julkaisun aihepiiri keskittyy muun muassa politiikan, talouden, julkishallinnon, sosiologian, koulutuksen, terveystieteen sekä informaatiotieteen aloissa toteutettavien arviointien tarkasteluun. Julkaisusta olen valinnut 10 sellaista konstruktivismia käsittelevää artikkelia, joissa suuntausta on käsitelty laajimmin.

2.2. Retoriikka

Retoriikka työn metodina

Retoriikka ei sinänsä muodosta itsenäistä ja eheää metodia. Olenkin pyrkinyt yhdistämään erilaisia retorisia näkökulmia siten, että tarkastelussa tulisi mahdollisimman hyvin esiin ne erityispiirteet, joita tutkimuksen kohteella on. Keskeisimmän retorisen viitekehyksen tarjoaa Chaïm Perelmanin retorinen analyysi siitä, millä keinoin esitettävistä väitteistä tulee hyväksyttäviä. Toinen keskeinen viitekehys on aiheen luonteen mukaisesti tieteen retoriikka, eli millaisia argumentteja tavallisesti sovelletaan tieteellisessä keskustelussa.

Hilkka Summa (1995, 86) on erotellut argumentoinnin tutkimuksessa kolme eri kiinnostuksen kohdetta. Ensinnäkin argumentoinnissa voidaan olla kiinnostuneita päätelmien loogisesta pätevydestä. Toiseksi argumentoinnin tutkija voi tarkastella sitä, mihin seikkoihin tekstin vakuuttavuus perustuu. Tällainen erittely voi jäsentää niitä piirteitä, jotka ovat tyypillisiä argumentaatiotilanteelle. Kolmanneksi tutkimuksen kohteena voivat olla ne seuraukset, joita argumentoinnista aiheutuu. Kielellisten käytäntöjen kautta voidaan esimerkiksi rajata eri ratkaisuvaihtoehtoja tai pyrkiä sitouttamaan lukijaa tiettyihin ajatusmalleihin. Tässä tutkimuksessa tarkoitukseni on edellisen Summan jaotteluun nojaten keskittyä kohtaan kaksi, eli miten vakuuttavuutta rakennetaan. Tarkastelun kohteena ovat siis ne tyypilliset argumentaation piirteet, joita suuntauksen kielenkäytössä esiintyy. Tämän tarkastelun kautta tavoitteeni on esittää yleiskuva siitä, miten retorinen vakuuttelu etenee. Tämän seurauksena analyysi on suhteellisen yleistä ja suuria linjoja tarkastelevaa. Tavoitteenani onkin kuvata yleistasolla sitä, minkä tyypisiä laajoja argumenttikokonaisuuksia käytetään. Seuraavassa jäsenän hieman sitä, mitä eri merkityksiä retoriikka sisältää. Lisäksi käsitelen Perelmanin retoriikan keskeisiä käsitteitä sekä tuon esille muutamia huomioita tieteen retoriikasta.

Yleistä

Retoriikalle on olemassa useita eri merkityksiä. Arkikielessä sillä tarkoitetaan usein sellaista puhetta, johon sisältyy jonkinlaista vilppiä tai ylipuhuntaa. Nykysuomen sanakirja (1992, 697) liittää retoriikan käsitteen puhetaidon lisäksi myös korupuheisuuteen. Käsitettä käytetään myös tieteellisemmässä merkityksessä, jolloin sillä viitataan vakuuttavuuteen pyrkivään puhetaitoon sekä niihin keinoihin, joilla tätä vakuuttavuutta tavoitellaan (Mäntynen 2003, 103).

Retoriikalle ei ole tieteen piirissäkään vakiintunutta määritelmää, vaan se on yleiskäsite, joka sisältää useita erilaisia tyynejä ja käytäntöjä (Blomstedt 2003, 15). Sen rajat muihin tutkimusotteisiin ovat liukuvia, ja tästä syystä on lähes mahdoton määritellä sitä, mikä tarkalleen ottaen on retoriikkaa. Retoriikassa ei siis ole kysymys yhdestä oppirakennelmasta eikä myöskään yhdestä metodista. (Palonen 1997, 3; Palonen & Summa 1996, 7.) Yleismääritelmänä retoriikan voisi määritellä siten, että se on kohteellista viestintää, eli puhujan tai kirjoittajan tavoitteena on saada yleisö vakuuttumaan esitetyistä väitteistä. Retoriikan analyysissä teksti tai puhe nähdään aina jossain sosiaalisessa kontekstissa, jossa on osoitettavissa puhujan tai kirjoittajan sekä yleisön roolit. Tällaisessa tilanteessa argumentoija joutuu käyttämään luonnollista kieltä, jolloin väitteiden lähtökohdat ovat yleensä kiistanalaisia. (Aro 1999, 17.)

Retoriikan tutkimusta on pyritty jäsentämään muun muassa luokittelemalla se puheiden ja esitysten retoriikkaan, argumentoinnin retoriikkaan sekä trooppien ja kielikuvien retoriikkaan. Puheiden ja esitysten retoriikan tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita esityksestä kokonaisuudessaan, eli esimerkiksi miten taidokas esiintyjä on. Argumentoinnin tarkastelussa keskitytään niihin seikkoihin, joilla pyritään vaikuttamaan yleisön käsityksiin. Trooppiretoriikassa kiinnitetään huomio muotojen ja tyylien tutkimiseen. (Palonen & Summa 1996, 10.)

Retoriikan tutkimus on perinteisesti jaoteltu klassiseen ja uuteen retoriikkaan. Klassisen retoriikan synty ajoittuu Syrakusan kapinaan 400-luvulle eKr, jolloin kansalaiset joutuivat perustelemaan maaomaisuuteen liittyviä, usein ristiriitaisia vaateitaan. Retoriikan harrastus levisi tämän jälkeen Kreikkaan. Platonille oikean retoriikan edellytys oli totuuden tietäminen, eli hän asetti vastakkain puhtaan tietoisuuden ja valheellisen retoriikan. Klassisen retoriikan keskeisin hahmo oli kuitenkin Aristoteles, joka jakoi retoriikan kolmeen eri lajiin: poliittiseen, oikeudelliseen ja epideiktiseen (ts. ylistys tai moite) puheeseen (Aristoteles 1997, 16). Roomalaisten retoriikka perustui kreikkalaisiin teksteihin, mutta yksinkertaisti niitä tarjoten erilaisia reseptejä käytännön tilanteiden hoitamiseksi.

Keskiajalla retoriikalla oli keskeinen osa sivistyneistön kasvatuksessa ja retoriikka kuului tällöin perusopintoihin logiikan ja grammatiikan ohella. Uudelle ajalle tultaessa retoriikan merkitys alkoi menettää merkitystään. Valistusajattelun ja tieteellisen maailmankuvan kehittyessä retoriikkaan suhtauduttiin suorastaan vihamielisesti, koska sitä pidettiin esteenä objektiivisen tiedon hankinnalle. (Summa 1995, 72-73.)

Kiinnostus retoriikkaan heräsi uudelleen 1900-luvun puolivälissä uuden retoriikan myötä (Leiwo & Luukka & Nikula 1992, 14). Uusi retoriikka sanoutuu irti klassisen retoriikan näkemyksestä, että kaikista tekstistä olisi irrotettavissa jotain, joka on vain ”retoriikkaa”, ja jotain sellaista, joka on aidompaa tai parempaa. Lähtökohtana on, että kielelliset konstruktiot ovat aina retorisia (Alasuutari 2001, 164). Uuden retoriikan kautta ei niinkään pyritä tuottamaan tekstiä vaan analysoimaan sitä, eli tältä osin se poikkeaa klassisen retoriikan normatiivisesta tavasta antaa puhujalle ohjeita¹ (Kakkuri-Knuuttila 1999, 241). Uuden retoriikan kannalta kenties keskeisimmät henkilöt ovat Kenneth Burke, Chaïm Perelman sekä Stephen Toulmin, joiden ansiosta yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa on herännyt uudelleen kiinnostus retoriikkaan niin käsitteenä kuin tutkimuksellisenä näkökulmanakin. Yhteiskuntatieteissä on alettu puhua jopa retorista käänteestä. Retorinen ulottuvuus yhdistetään nykyään myös tieteeseen ja filosofiaan, eli näilläkin aloilla väitetään käytettävän yleisöön vetoavaa argumentointia. (Palonen & Summa 1996, 7.) Perelman ja Toulmin tutkivat argumentointia, ja he pyrkivät analysoimaan ja arvioimaan argumentoivaa tekstiä tai puhetta. Burke oli puolestaan kiinnostunut inhimillisen toiminnan yleisten ehtojen ja perusteiden ymmärtämisestä, eli hän oli kiinnostunut retoristen merkitysten laajemmasta merkityksestä osana inhimillistä toimintaa. (Summa 1996, 51.)

Tieteen retoriikkaa

Tieteelliset tekstit eivät ole pelkästään todellisuuden kuvaamiseen pyrkiviä esityksiä. Ne ovat myös puhetapoja, joiden tavoitteena on saada lukija vakuuttuneeksi siitä, että esitetty asia todella pitää paikkansa. Tieteellisen tekstin on siis luonteeltaan suostuttelevaa. (Luostarinen & Väliaverron 1991, 63.) Tieteellisen pääoman ja tutkimusresurssien hankkiminen on usein kiinni siitä, miten hyvin tutkija suoriutuu tässä vakuuttelussa. Täten argumenttien muodostaminen, käytetty kieli, keskeiset käsitteet, lähteet sekä taulukot sisältävät aina retorista valintaa. (Sismondo 2004, 10-11.)

¹ Esimerkiksi Juhana Torikin vuonna 2006 ilmestyneessä puhetaidon oppaassa huomio kohdistetaan pääasiassa klassisen retoriikan teemoihin, ja uusi retoriikka jätetään lähes tyystin käsittelemättä.

Retorisen tarkastelun taustalla on oletus, että tieteellisen tekstin tekijä on aina jossain retorisessa tilanteessa (Keränen 1996, 112). Bazermanin (1988, 323) mukaan tieteen harjoittamista ei voi erottaa siinä harjoitetusta retoriikasta, vaan nämä ovat hyvin kiinteässä suhteessa keskenään. Mitä paremmin tiedeyhteisön perusoletukset tunnetaan, sitä paremmin myös yhteisön käyttämää retoriikkaa pystyy ennakoimaan. On myös esitetty, että se mitä nimitetään tieteeksi, määrittyy erilaisten vakuutteluun pyrkivien strategioiden ja kielellisten konventioiden kautta (Eskola & Suoranta 1998, 21). Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että retorisessa tutkimuksessa kiistettäisiin tieteellisissä teksteissä käsiteltävien kohteiden olemassaolo (Gross 1990, 4).

Retoriikan tutkimuksessa keskitytään niihin kirjoitustapoihin, joilla teksteistä pyritään tekemään tieteellisiä. Esimerkiksi menetelmällisten ja filosofisten lähtökohtien julkituominen ovat tapoja, joilla tieteellisyys pyritään tuottamaan. (Eskola & Suoranta 1998, 231.) Lisäksi tieteellisessä muodossa esitetty teksti saattaa johdattaa lukijat omaksumaan tietynlaisia lukutapoja (McGill 1990, 131). Esimerkiksi tieteellinen väite koetaan yleensä vakuuttavammaksi kuin henkilökohtaisena mielipiteenä esitetty näkemys.

Tieteenretoriikan tutkimus on yksi osa-alue tieteensosiologian nimellä kulkevasta kokonaisuudesta. Tieteen sosiologiassa tavoitteena ei ole tutkia tieteen käsitteellisiä tuloksia eikä luoda pätevää tieteenfilosofista perustaa, vaan tarkastelun kohteena on konkreettinen tiede ja sen harjoittaminen (Kuula 1999, 13). Tieteen kehityksen ja muutoksen tarkastelussa on kiinnitetty runsaasti huomiota siihen, miten sosiaaliset näkökulmat vaikuttavat tieteentekoon. Tämä tieteensosiologian lähestymistapa olettaa, että tiede ei kehity pelkästään omien sisäisten tekijöiden ja loogisen päättelyn kautta, vaan kehitykseen vaikuttavat myös ulkopuoliset tahot, kuten poliittiset instituutiot, talouden rakenne, ideologiset suuntaukset sekä retorinen suostuttelu. (Pietilä 1983, 2-4; Schuster 1995, 214; Keränen 1996, 111.)

Yksi keskeisimmistä tieteensosiologisista suuntauksista on niin kutsuttu vahva ohjelma. Tämän suuntauksen mukaan tiede ei ole itsenäinen ja erehtymätön instituutio, vaan tieteelliset tulokset tulevat aina hyväksytyksi tieteen ulkoisten tekijöiden kautta. Tiedettä tulisi siksi tutkia samalla tavoin kuin muitakin inhimillisen kulttuurin osa-alueita (Barnes & Bloor & Henry 1996). Toinen keskeinen tieteensosiologinen esitys on Bruno Latourin ja Steve Woolgarin (1981) etnografisen tutkimus tiedelaboratoriosta. Latourin ja Woolgarin mukaan tutkimustulokset ovat vahvasti sidoksissa siihen kulttuuriin, jossa tiedemiehet työskentelevät. Tästä syystä tieteellisinä faktoina esitetyt asiat ovat usein konstruktiivisesti tuotettuja. Luonnontieteitä tarkastelevasta

tieteensosiologiasta on käyty hyvin kiivasta keskustelua. Suuntausta on syytetty siitä, että se väheksyy tieteellisten faktojen pätevyyttä esittämällä, että ne ovat pelkkää ihmisten tekemää konstruktia (mm. Niiniluoto 1992).

Perelmanin uusi retoriikka

Belgialainen Chaïm Perelmanin (1912-1984) pääteoksena pidetään hänen yhdessä Lucie Olbrechts-Tytecan kanssa kirjoitettua *La nouvelle rhétorique: Traité de l'argumentation* (1958). Tämän teoksen nimestä juontaa myös käsite uusi retoriikka. Vuonna 1977 julkaistiin Perelmanin toinen keskeinen teos *L'empire rhétorique* (suomennettu vuonna 1996 nimellä Retoriikan valtakunta), joka on suppeampi ja eräänlainen popularisoitu versio vuonna 1958 ilmestyneestä pääteoksesta.

Uusi retoriikka on teoria siitä, miten arvopäätelmien uskottavuus rakennetaan vakuuttavan kielenkäytön kautta (Summa 1996, 64). Perelmanin (1996, 12) mukaan ”Uuden retoriikan nimellä kulkeva argumentaatioteoria kattaa kaikki vakuuttamiseen tai suostutteluun tähtäävät esitykset yleisöstä ja käsitellyistä asioista riippumatta”, eli se kattaa niin puhutun kuin kirjoitetunkin kielen.

Usein argumentaatio ja retoriikka erotetaan käsitteinä toisistaan. Perusero näiden välillä on se, että argumentaation analyysissä tarkastellaan niitä perusteluja, jotka esitetään väitteen tueksi. Retoriikan tutkimuksessa sen sijaan tarkastellaan tekstiä tai puhetta laajemmin, tuoden tarkasteluun muun muassa sosiaalisen näkökulman ja tekstin kokonaisuudessaan. (Kakkuri-Knuuttila 1999, 233-239; Kakkuri-Knuuttila & Halonen 1999, 63.) Chaïm Perelmanin teorisoinnissa argumentaatiota ja retoriikkaa ei erotella toisistaan, vaan ne ovat sulautuneet keskenään (Lapintie 1997, 155)

Argumentaatiota harjoitetaan normaalissa kielenkäytössä, jossa tulkinnallisuudella ja käsitteiden monimerkityksellisyydellä on yleensä suuri rooli. Argumentaatio ei siten voi edetä formaalisten loogisten sääntöjen kautta (Eemeren & Grootendorst & Snoeck Henkemans, 1996, 94; Halonen 1998, 40). Perelman erottaakin toisistaan demonstratiivisen päättelyn ja argumentaation. Demonstratiivisella tarkoitetaan sellaista päättelyä, joka etenee aksiomaattisten lähtökohtien ja ennalta määriteltyjen päättelyn sääntöjen kautta. Demonstratiivisesta päättelystä aina oikeaan lopputulokseen, jos sääntöjä noudatetaan. Argumentaatiossa puolestaan pyritään joko hyväksymään tai hylkäämään jokin kiistanalainen väite. Argumentaatiossa ei ole yhteisiä ja päteviä lähtökohtia ja päättelysääntöjä, joten sen lopputuloksena ei voi myöskään olla lopullisia totuuksia. (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 13-14; Perelman 1996, 10-11; Summa 1996, 65-67.) Uudessa retoriikassa

juuri argumentaatio on tutkimuskohteena, eli demonstratiivinen päättely rajataan tutkimuksen ulkopuolelle. Argumentaation analyysissä keskeiset kysymykset liittyvät siihen, mitkä argumentit ovat hyväksyttäviä, minkälaisiin lähtökohtiin argumentit perustuvat ja miten argumentit muodostetaan. Seuraavaksi käsitellän kolmea aihepiiriä, jotka ovat oleellinen osa Perelmanin uutta retoriikkaa. Nämä ovat universaaliyleisön käsite, argumentaation lähtökohdat sekä argumentaation tekniikat.

Universaaliyleisö

Perelmanille argumentointi on luonteeltaan osoitteellista, eli se on aina jollekin yleisölle suunnattua. Tästä syystä myös yleisön käsite on keskeisellä sijalla Perelmanin teoriassa. Yleisön Perelman määrittelee sellaiseksi kokonaisuudeksi, johon argumentoinnilla pyritään vaikuttamaan. Tämänkaltaista määrittelemätöntä ihmisjoukkoa Perelman kutsuu universaaliyleisöksi. Se on argumentoijan muodostama käsite, joka kokoaa yhteen vallitsevan kulttuurin keskeiset arvot ja yleisesti hyväksytyt asiat. Jokainen argumentoija määrittelee universaaliyleisön omien kokemustensa kautta. Yleisökäsite viittaa siis enemmänkin mentaaliseen rakenteeseen kuin todelliseen yhteisöön.² Se on myös kontekstiriippuvainen, eli jokaisella eri kulttuurilla on myös oma universaaliyleisönsä. Universaaliyleisö muodostaa argumentoijalle lähtökohdan siitä, mihin voi ja mihin ei voi vedota perustellessaan arvoväittämiä. (Summa 1995, 77-78; 1996, 67-68; Perelman 1996, 16-27.) Argumentoinnissa tulee usein eteen tilanne, jossa väitteitä ei pysty osoittamaan oikeaksi teoreettisten todistusten kautta, vaan ne jäävät mielipiteiden varaan. Tällöin tehokas retorinen keino on vedota sellaisiin näkemyksiin, joilla on yhteisön laaja hyväksyntä. (Siitonen & Halonen 1997, 256-257.)

Universaaliyleisön vastakohta on erityisyleisö, joka on sellainen rajattu ryhmä, jonka koostumuksen argumentoija tuntee. Keskeisin ero näissä eri yleisöryhmissä on argumentoijalle se, että hänen täytyy valita eri strategia esitykseen. Erityisyleisölle suunnatuissa esityksissä pyritään *suostutteluun*. Universaaliyleisölle argumentoidessa sen sijaan kuulijat pyritään *vakuuttamaan* (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 28.) Tilanne, jossa yleisöllä on esittäjän kanssa yhteiset lähtökohdat, eroaa tilanteesta jossa valmiit totuudet ja yleisesti hyväksytyt aksioomat puuttuvat. Yleisöä on sitä helpompi lähestyä, mitä yhtenäisempi se on koostumukseltaan. Esimerkiksi kirkossa saarnaava

² Universaaliyleisö on ehkä kiistellyin käsite Perelmanin teoriassa. Esimerkiksi John Ray (1978) on väittänyt, että käsite on liian abstrakti ja yleinen ollakseen käyttökelpoinen.

pappi tietää, mihin lähtökohtiin hän voi esityksessään nojata, mutta tilanne on hankalampi, jos esitetyillä väitteillä ei ole yleistä hyväksyntää tai ne ovat kiistanalaisia. Pelkkä yleisen näkökannan kiistäminen aiheuttaa harvoin yleisössä esityksen hyväksymistä. Kriitikon täytyisi myös pystyä puolustamaan omaa kerettiläistä kantaansa. (Perelman 1996, 23-24.)

Argumentaation lähtökohdat

Argumentaation lähtökohdat ovat eräänlaisia yleisperusteluja, jotka oletetaan annettuina jo ennen varsinaisen argumentoinnin aloittamista. Niillä tarkoitetaan sellaisia julkilausumattomia oletuksia, joihin argumentoija voi esityksessään nojata. Ne ovat samalla myös periaatteita, joita ilman argumentaatio ei olisi mahdollista. Onnistuneessa esityksessä nämä lähtökohdat ovat sellaisia yksimielisyyden alueita, jotka sekä esittäjä että yleisö ovat valmiita hyväksymään. Vaikutusta hakeva esitys tulisi siis sovittaa yleisön mukaan. (Summa 1995, 78-79; Perelman 1996, 28.)

Argumentaation lähtökohdat jakautuvat toisaalta asioiden reaalisuuteen ja toisaalta niiden arvostamiseen. Reaalisuuteen liittyvät lähtökohdat koskevat muun muassa niitä asioita, joita pidetään totena tai normaalina. Tällaisia ovat tosiseikat, totuudet ja otaksumat. Tosiseikat ja totuudet ovat yleensä sellaisia väitteitä, jotka nauttivat yleistä hyväksyntää. Otaksumat eivät ole yhtä varmoja, mutta nekin tarjoavat yleensä riittävän perustan argumentoinnille. Reaalisuuteen liittyvät näkökulmat eivät kuitenkaan ole annettuja, absoluuttisia totuuksia, vaan ne voidaan aina tarpeen tullen kyseenalaistaa. (Summa 1995, 79-80; Perelman 1996, 30-38.)

Arvostaminen puolestaan liittyy niihin perusteisiin, joilla tietyt asiat määritellään paremmiksi kuin toiset. Tällaisia keinoja ovat arvoihin, hierarkioihin ja päättelysääntöihin vetoaminen. Paremmaksi arvostamisen keinot ovat joko määrällisiä tai laadullisia. Määrällisen arvostamisen kautta jokin seikka voidaan osoittaa toista paremmaksi vetoamalla suurempaan määrään tai kokoon. Tämänkaltaisia arvoja ovat muun muassa demokratia ja yleinen mielipide. Laadullinen arvostaminen puolestaan perustuu siihen, että jonkin asian tai ilmiön oikeutusta perustellaan sen ainutkertaisuudella. Näitä arvoja ovat muun muassa alkuperäisyys, ensisijaisuus ja paremmuus. (Summa 1995, 79-80; Perelman 1996, 30-38.)

Argumentaation tekniikat

Argumentaation tekniikat ovat puolestaan niitä menetelmiä, joilla jonkin päätelmän oikeutusta pyritään perustelemaan. (Summa 1995, 80.) Argumentaation lähtökohdista ne eroavat siinä, että tekniikat tulevat selvästi esiin argumentoinnissa, eli ne muodostavat argumentoinnin varsinaisen rungon (Leiwo & Luukka & Nikula 1992, 15). Argumentaatiotekniikat jakautuvat kahteen pääluokkaan: assosiativisiin eli sidosmuotoisiin sekä dissosiativisiin eli erottelumuotoisiin.

Assosiativiset argumentit ovat yhdisteleviä tekniikoita, joiden avulla erillisiä ilmiöitä ja käsitteitä pyritään kytkemään toisiinsa siten, että niistä muodostuu toistensa osatekijöitä (Summa 1995, 81). Ne muodostuvat kvasiloogisista argumenteista, todellisuuden rakenteeseen perustuvista argumenteista sekä todellisuuden rakennetta luovista argumenteista. Kvasiloogiset argumentit muistuttavat muodoltaan matemaattista ja loogista päättelyä. Muodollisesta päättelystä ne poikkeavat kuitenkin siinä, että niissä edellytetään ei-muodollisten argumenttien hyväksymistä. Kvasiloogisille argumenteille on tyypillistä, että päättelyssä todellisuus pelkistetään loogiseen ja matemaattiseen kaavaan, mutta johtopäätös sijoitetaan konkreettiseen todellisuuteen. (Perelman 1996, 59-60.) Todellisuuden rakenteeseen perustuvat argumentit puolestaan perustuvat objektiivisten rakenteiden olemassaoloon. Yleensä tällaisissa argumenteissa vedotaan peräkkäisyysiteeseen, kuten syy- ja seuraussuhteisiin. Toinen tapa on vetoaminen rinnakkaisuussuhteisiin, eli eri tasojen tekijöitä yhdistetään keskenään, esimerkiksi silloin kun henkilö rinnastetaan hänen tekoihinsa. (mts. 93, 102-103.) Todellisuuden rakennetta luovista argumenteista on kyse silloin, kun argumentoija vetoaa päättelyn tueksi johonkin ennakkotapaukseen, malliin tai sääntöön. Tällaisia argumentteja ovat esimerkit, metaforat ja analogiat. (mts. 60-61.)

Dissosiativisen argumentaatiotekniikan kautta tarkasteltavan asian painoarvoa voidaan lisätä tai vähentää erottamalla siitä eri puolia, eli argumentoinnissa muodostetaan vastakkainasetteluja ja erotteluja. Näiden kautta pyritään todellisuus hahmottamaan uudella tavalla. Argumentoija voi jakaa todellisuuden näennäiseen ja todelliseen, esimerkiksi väittämällä että jokin havaittu ilmiö saattaa kyllä näyttää todelta, mutta oikeasti se on jotain muuta. Käsite-erottelun kautta yhdestä ilmiöstä voidaan muodostaa vastakkaisia pareja, kuten teoria/käytäntö, muoto/sisältö, keino/tavoite ja mielipide/totuus. Näistä pareista juuri jälkimmäinen käsite mielletään yleensä tärkeämmäksi. (mts. 61, 150.)

2.3. Aikaisempi tutkimus

Itse arviointiin liittyvää retoriikkaa on tutkittu vähän. Kenties hyvin konkreettiseksi miellettyä arviointia ei ole totuttu tarkastelemaan sen kielenkäytön kannalta. Yksi harvoista arvioinnin kielenkäyttöön keskittyneistä tutkimuksista on Ernest Housen artikkeli *How We Think About Evaluation* (1984), jossa käsitellään metaforia. Housen mukaan arvioinnin käsitteet ovat usein perustavanlaatuisia ja syvälle juurtuneita metaforia, joiden alkuperä pysyy usein piilossa. Nämä metaforat ohjaavat yksilöiden ajattelua tiettyihin suuntiin. Esimerkiksi sosiaalisia ongelmia vähentämään järjestetyt ohjelmat näyttävät usein koneina, eli ne rinnastetaan teolliseen tuotantoon. Näitä ohjelmia voi muun muassa kopioida tai korvata, ne tuottavat tiettyjä suoritteita sekä niitä voidaan testata ja hienosäätää. Sosiaaliset ongelmat puolestaan rinnastuvat kohteiksi tai maaleiksi. Ohjelmat ja projektit esimerkiksi tähtäävät näihin ongelmiin ja pyrkivät niiden poistamiseen. Housen tarkastelemat metaforat liittyvät pääasiassa perinteiseen, empiristiseen arviointiin.

Arviointiin liittyy kiinteästi poliittinen ja taloudellinen aspekti. Näiden alueiden retoriikkaa on tutkittu runsaasti. Frank Fischerin ja John Foresterin toimittamassa teoksessa *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning* (1993) tarkastellaan policy³-analyysiin ja –suunnitteluun liittyä argumentaatiota. Teoksen keskeinen teema on, että argumenttien käyttö kuuluu olennaisena osana kyseisiin toimintoihin. Robert Hoppe (1993, 78) puolestaan kutsuu policy-analyysin arkipäivää metaforisesti ”argumentaatiokaruselliksi”. J.A. Throgmorton (1993, 117) esittää, että kaikki suunnittelu ja analyysi ovat retorisia. Poliitiikan eri lohkot eivät siis pysty tukeutumaan pelkästään yksiselitteisen faktatiedon varaan, vaan argumentoinnin rooli on huomattava. Kari Palosen (1988, 55) mielestä argumentointi on eräs tapa politikoida, eli retorilla rakenteilla on aina poliittinen ulottuvuutensa henkilöiden välisissä konfliktiasetelemissa. Donald McCloskey (1986) on puolestaan esittänyt, että retoriikalla on huomattava rooli myös taloustieteissä.

Konstruktivistinen arviointi liittyy myös yhteiskuntatieteelliseen keskusteluun. Yleisen yhteiskuntatieteen eli sosiologian piirissä harjoitettua kielenkäyttöä on tarkastellut muun muassa Ricca Edmondson (1984). Hänen mukaansa retorinen kommunikaatio on kiinteässä suhteessa sosiologisiin teksteihin. Sosiologiselle kirjoittajalle on tärkeää rakentaa henkilökohtainen

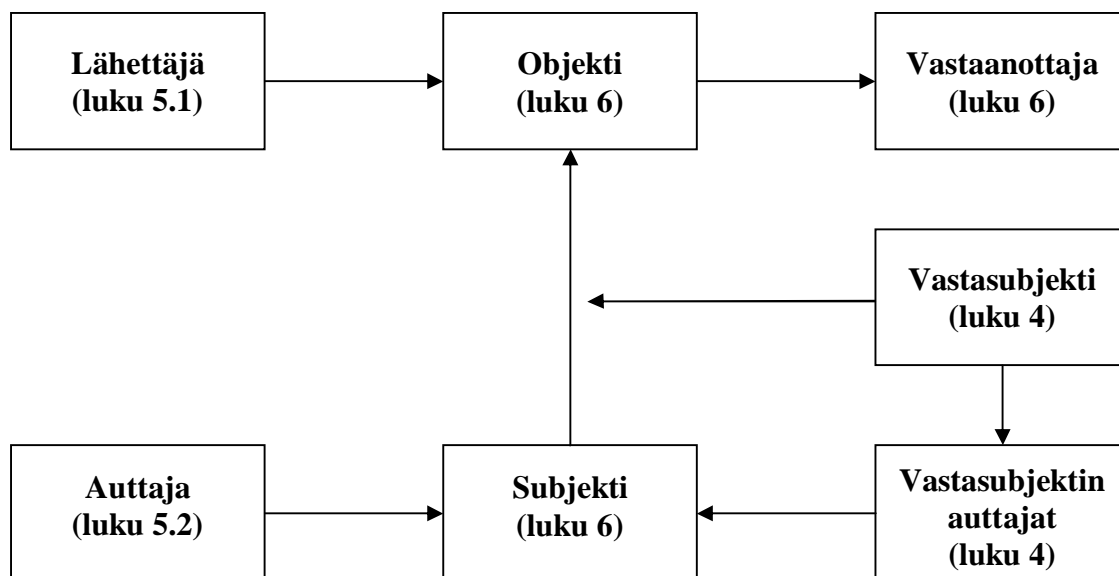
³ Policy-termille ei ole olemassa vakiintunutta suomenkielistä vastinetta, vaan sitä käytetään usein englanninkielisessä muodossaan. Policy viittaa yleensä laajoihin politiikkakokonaisuuksiin tai politiikan lohkoihin, kuten aluepolitiikkaan (regional policy), ei kuitenkaan poliitikkojen harjoittamaan toimintaan, eli politikointiin (politics).

kommunikaatiosuhde lukijan kanssa. Jari Aro on puolestaan väitöskirjassaan (1999) tarkastellut sosiologista kielenkäyttöä siltä kannalta, miten vakuuttavuutta pyritään tuottamaan muun muassa kertomusten, päätelmien ja metaforien kautta.

2.4. Tutkimuksen rakenne

Luku kolme toimii johdatuksena siihen, mitä arviointi on. Luvun tarkoituksena on selventää sitä kenttää, jossa myös konstruktivismi on osallisena. Tässä yhteydessä esitän myös konstruktivistisen arvioinnin tieteenfilosofiset ja metodologiset perusteet.

Lukujen neljästä kuuteen tarkastelun kohteena ovat ne retoriset keinot, joilla vakuuttavuutta pyritään tuottamaan. Työni etenemistä olen jäsentänyt Greimasin (1980, 205-206) myyttisen aktanttimallin kautta. Aktanttimallista selviää kertomuksen dynamiikka, eli miten tarina etenee. Pääpiirteittäin aktanttimallista selviää, kuka on esityksen päähenkilö, mikä on hänen päämääränsä ja kuka esityksessä on asetettu vastustamaan tämän päämäärän saavuttamista. Tutkimuksen tavoitteena ei kuitenkaan ole tehdä aktanttianalyysiä, vaan aktanttimallin käyttö on pääosin esitystekninen valinta. Aktanttien tarkastelu liittyy kuitenkin osin myös retoriseen tarkasteluun, koska vakuuttavuuteen pyrkivissä teksteissä joudutaan aina tekemään valintoja, ja nämä valinnat näkyvät siinä, minkä tyyppistä sisältöä aktanttikentät saavat.

Kuvio 1. Greimasin aktanttimalli⁴

⁴ Greimasin myyttiseen aktanttimalliin ei sisälly vastasubjektin auttajaa, mutta tätä luokkaa käytetään nykyään yleisesti. Greimas käyttää myös vastasubjektista nimitystä vastustaja.

Luvussa neljä selvitetään konstruktivistien suhtautuminen muihin arviointisuuntauksiin. Kuten aktanttimallin kohta ”vastasubjekti” antaa jo olettaa, näkemys on hyvin kriittinen. Tämä kriittinen suhtautuminen ei rajoitu pelkästään muuhun arvioinnin kenttään, vaan siihen sisältyy myös nykyinen tiedejärjestelmä. Luvussa esitetään ne tyypilliset argumentit, joita tätä vastustajaa kohtaan esitetään sekä pohditaan tämän kritiikin syitä. Näiden syiden tarkastelussa käytän apuna Pierre Bourdieun kenttä- ja pääomateorioita jäsentämään tieteellisten kiistojen olemusta ja sitä miten eri suuntaukset pyrkivät tekemään eroa toisiinsa.

Luvussa viisi analyysin kohteena ovat ne seikat, joita konstruktivistit esittävät oman suuntauksensa avuksi ja tueksi. Ensinnäkin he väittävät yhteiskunnan olevan muutoksen kourissa ja tätä kautta argumentoivat oman suuntauksen välttämättömyyden puolesta. Yhteiskunnallinen muutos toimii eräänlaisena aktanttilähettäjänä. Toiseksi luvussa käsitellään niitä muita tieteenaloja, joiden näkemykset ovat konstruktivistien mukaan yhdenmukaisia heidän omien väitteiden kanssa, ja täten myös osoittavat suuntauksen oikeellisuuden. Nämä tahot puolestaan toimivat konstruktivisteille tietynlaisina aktanttiauttajina.

Luvussa kuusi tarkastellaan, millainen vaikutelma itse suuntauksesta ja sen hyödyistä pyritään rakentamaan. Tässä yhteydessä selvitetään sitä, millainen kuva omasta suuntauksesta luodaan (subjekti), minkälainen tavoite tällä suuntauksella nähdään olevan (objekti) ja kenen väitetään hyötyvän tästä toiminnasta (vastaanottaja).

Lukujen eteneminen kulkee narratiivin kautta. Ensin käsiteltävänä on kohde, jonka konstruktivistit jäsentävät keskeiseksi ongelmaksi, eli tavallaan konstruoivat puutteeksi (luku 4). Tämän jälkeen tuodaan esiin ne seikat, jotka konstruktivistien mukaan ovat osoittamassa tätä ongelmaa ja jotka osaltaan ovat tuoneet esiin mahdollisuuden muutokseen (luku 5). Lopulta esitetään se tavoitetilä, johon konstruktivistien mukaan on mahdollista päästä, jos heidän näkemykset hyväksytään (luku 6). Luvussa seitsemän esitellään argumentaation tyypillisimpiä piirteitä. Tässä luvussa on myös osin yhteenvetoa muissa luvuissa esitetyistä argumenteista.

3. Arviointi

3.1. Arvioinnista yleensä

Mitä on arviointi?

Arvioinnin käsite voidaan ymmärtää kirjaimellisesti arvottamisena, eli sen tarkoituksena on arvon tai hyödyn määrittelemisen (Scriven 1991, 1; Vedung 1997, 3; Laitinen 2000, 22-23; Laukkanen 2004, 69). Peter Rossi ja Howard Freeman (1993, 5) määrittelevät arvioinnin systemaattiseksi sosiaalitutkimuksen menettelytapojen soveltamiseksi, jonka tavoitteena on arvioida sosiaalisten interventio-ohjelmien käsitteellistämistä, suunnittelua, toimeenpanoa ja hyötyjä. Arvioitsijat pyrkivät arvioimaan ja parantamaan niitä toimintatapoja, joilla erilaisia palveluohjelmia toteutetaan. Arviointi kohdistuu ohjelman määrittelystä ja suunnittelusta aina toteuttamiseen ja toimeenpanoon asti.

Hannu Kauppi (2004, 73-74) puolestaan määrittelee arvioinnin seuraavasti: ”Arvioinnin lähtökohdana julkisessa hallinnossa on pyrkimys määrittää toiminnalla aikaansaatuun yhteiskunnallisten tulosten arvo. Arvioinnilla pyritään selvittämään valtion toimenpiteiden tai yleensä valtion interventioiden perusteita ja vaikutuksia. Perusteluna on yleinen pyrkimys julkisen hallinnon tuloksellisuuden parantamiseen.” Arvioinnilla siis on selkeä yhteys julkisen sektorin harjoittamaan politiikkaan, eli politiikan kautta aikaansaatuun toimintojen tarkastelu on keskeinen arvioinnin kohde. Näitä kohteita ovat muun muassa sosiaali-, työllisyys- ja aluepoliittiset ohjelmat. Arviointeja suoritetaan myös suppeammassa toimintaympäristöissä, kuten terveydenhuollossa sekä yksittäisissä organisaatioissa.

Arvioinnin tavoitteet⁵ voidaan jakaa neljään ryhmään: toiminnan kehittämiseen, tilivelvollisuuden aikaansaamiseen, tiedon lisäämiseen sekä sosiaalisten suhteiden ylläpitoon. Toiminnan kehittämisessä arviointitieto voi antaa päätöksentekijöille muun muassa neuvoja siitä, tulisiko toimintaa jatkaa, laajentaa, parantaa tai kenties lopettaa kokonaan. Arviointi ei siis suoraan vaikuta muutosten toteuttamiseen, vaan se antaa tietoa päätöksentekijöille. Tilivelvollisuuden

⁵ Rossi, Freeman ja Lipsey aloittavat arvioinnin yhtenä perusteoksena pidetyn kirjansa (1999, 3) viittaamalla Thomas Moren *Utopiaan*. Kenties tavoite täydellisen yhteiskunnan rakentamisesta elää jossain määrin myös arviointikirjallisuudessa.

aikaansaaminen liittyy siihen, että arvioinnilla voidaan antaa tietoa julkisten resurssien käytöstä niille tahoille, jotka ovat vastuussa verovarojen mielekkästä käytöstä. Samalla tämä tieto voi palvella myös veronmaksajien intressejä, jotka saavat tiedon maksamiensa verojen kautta aikaansaaduista hyödyistä. Arvioinnin kautta voidaan saada myös sellaista tietoa, joka ei suoraan johda toiminnan kehittämiseen. Tämänkaltaisen tiedon lisäämisen kautta arvioitava kohde voi saada tietoa omasta toiminnastaan ja tätä tietoa voidaan käyttää hyväksi joskus myöhemmin. Joskus arviointia saatetaan käyttää poliittisena temppuna sosiaalisten suhteiden ylläpitämiseksi. Viranomaiset voivat käynnistää arvioinnin pelkästään siksi, että toivovat sen tuovan hyvää mainetta ja että se pitäisi päätöksentekijät ja rahoittajat tyytyväisinä. (Rossi & Freeman & Lipsey 1999, 40-43.)

Arviointia voidaan myös hahmottaa tarkastelemalla, mitä se ei ole. Arviointi eroaa tarkastuksesta ja tilintarkastuksesta. Arviointi ja tarkastus voivat soveltuvin osin käyttää samoja tietoja hyväkseen, mutta tarkoitus näillä on erilainen. Tarkastustoiminnassa painottuu laillisuuden ja taloudellisen tiedon oikeellisuuden korostaminen, kun taas arviointi painottaa kehittämisnäkökulmaa. Arviointi ei yhtene myöskään valvonnan kanssa. Valvonta on pääsääntöisesti jatkuvasti tapahtuvaa toiminnan tarkkailua, joka tapahtuu pääsääntöisesti toimintaan osallistuvan henkilöstön toimesta. (Nagarajan 1997, 13.) Ahosen (2001b, 62) mukaan on kuitenkin vaarana, että poliittisesti epäkorrekteiksi muuttuneet sanat, kuten ”suunnittelu” ja ”valvonta” korvataan muotisanalla ”arviointi”. Tällöin arviointia olisi vaikea erottaa tarkasti sen lähikäsitteistä.

Historiallisesti arvioinnin synty ajoitetaan 1960-luvun Yhdysvaltoihin, jolloin arviointia alettiin käyttää systemaattisesti laajenevan sosiaalipoliittisen järjestelmän tukena (Mäntysaari 1999,7). Suomessa systemaattinen arviointitoiminta alkoi kehittyä vasta 1990-luvulla. Keskeinen syy arvioinnin lisääntymiseen liittyy Suomen EU-jäsenyyteen, jonka seurauksena arviointien suorittamisesta tuli pakollista sellaisten hankkeiden osalta, joita EU osaltaan rahoitti. Nykyisin arviointia suoritetaan järjestelmällisesti monilla eri sektoreilla ja arviointikulttuuri on vakiintunut kiinteäksi osaksi suomalaista hallintokulttuuria. Suomen arviointiyhdistys perustettiin vuonna 1999.

Arvioinnin viime aikojen lisääntyntä käyttöä voidaan selittää viime vuosikymmenien aikana toteutuneilla reformeilla. Julkisen sektorin koko ja monimutkaisuus ovat lisääntyneet nopeasti. Lisäksi korostunut taloudellisten resurssien käytön seuranta sekä yleinen rationalisointikehitys tukevat tätä muutosta. Arvioinnin lisääntyneeseen käyttöön voivat myös vaikuttaa julkisen sektorin toimintatapojen tai paradigmojen muutokset. Yhteiskunnan muutokset, kuten politiikan ja hallinnon

tieteellistyminen sekä kansainvälistyminen, poliittisen toiminnan entistä suurempi avoimuus ja tehokkuusajattelun kasvu, asettavat myös julkiselle hallinnolle entistä suurempia paineita. (Albæk 1997, 378-380; Uusikylä 1999, 17-20.)

Aikalaisdiagnostiset pohdinnat tarjoavat myös yhden näkökulman arvioinnin aseman vahvistumiseen. Tietoyhteiskuntaa käsittelevissä tarkasteluissa tiedon merkityksen on väitetty nousseen keskeiseen asemaan samalla kun epävarmuuden määrä toiminnan seurauksista on kasvanut⁶. Tässä yhteiskunnallisessa tilassa olemme myös entistä enemmän sidottuja asiantuntijatiedon varaan (Giddens 1990, 130-131). Jean-Francois Lyotard (1985, 13) puolestaan esittää, että tietoa tuotetaan yhä enemmän myytäväksi ja sitä käytetään uuden arvon tuottamiseen uudessa tuotannossa. Tietoa siis tuotetaan taloudellista kiertoa varten ja tätä kautta siitä on tullut yhteiskunnan kenties tärkein tuotantovoima.

Arvioinnin käsitteen määrittelyn vaikeus

Arviointi ei kuitenkaan ole käsitteenä yksiselitteinen termi, vaan siihen liittyy monenlaisia eri näkökulmia. Ensinnäkin arviointi voidaan jakaa ei-formaaliseen ja formaaliseen muotoon. Ei-formaalialia arviointia tapahtuu lähes kaikilla arkielämän aloilla, muun muassa silloin, kun ihmiset arvioivat toisten käyttäytymistä tai vaikkapa ruoan laatua. Tästä arvioinnin muodosta puuttuu kuitenkin systemaattisuus, eli sitä ei voida kutsua tutkimukseksi. Formaali arviointi sen sijaan on systemaattista tiedon hankintaa ja analysointia, ja sen tarkoituksena on arvioinnin kohteen toiminnan parantaminen (Nyqvist, Arviointitutkimus). Tätä systemaattista tapaa kerätä tietoa voidaan kutsua myös arviointitutkimukseksi tai evaluaatioksi. Tässä tutkielmassa käytän käsitettä arviointi juuri tässä formaalissa merkityksessä.

Toiseksi arvioinnin kenttä on monikerroksinen ja eri tieteenaloista muodostuva kokonaisuus. Sen käytäntö perustuu muun muassa hallinto-, kasvatukseen-, oikeus-, ja taloustieteisiin sekä sosiologiaan ja valtio-oppiin (Sinkkonen & Kinnunen 1994, 129-130; Jalava & Virtanen 1998, 123). Eri tieteenalojen edustajat ovat tuoneet arviointitutkimukseen oman alansa teoreettiset ja metodologiset näkemykset, mutta tämän seurauksena arviointia koskeva keskustelu on jäänyt varsin hajanaiseksi (Rajavaara 1999, 40).

⁶ Esimerkiksi Ulrich Beck on kuvannut epävarmuuksien määrän kasvua teoksessaan *Riski yhteiskunnan vastamyrykyt* (1990). Kari Paakkunainen (1998, 198) on puolestaan todennut, että nykyinen epävarmuus on johtanut siihen, että asiantuntijat ovat alkaneet tuottaa ihmisille runsaasti erilaisia elämänohjeita. Tästä on seurauksena, että muun muassa konsultit ja arvioijat korvaavat demokratiaa ja itsehallintoa sekä rapauttavat yhteistä traditionaalista toimintaa.

Kolmanneksi arvioinnille ei voida antaa ytimekästä ja kattavaa määritelmää, jonka kaikki hyväksyisivät. Esimerkiksi arviointikirjallisuudessa monet kirjoittajat ovat määritelleet arvioinnin kenttää omien mieltymyksiensä mukaan, ja tästä syystä arvioinnista muodostuu yleensä joko osittainen tai jopa vinoutunut kuva (Ahonen 2001b, 70). Arvioinnin käsitettä on kutsuttu indeksikaaliseksi, koska se saa eri merkityksiä erilaisissa konteksteissa (Virtanen 2002, 128) sekä myös semanttiseksi magneetiksi, koska se houkuttelee itseensä erilaisia määrittelyjä (Vedung 1997, 3). Arvioinnin tarkka käsitteellinen määrittely ei välttämättä ole edes tarkoituksenmukaista, koska kyse on kontekstisidonnaisesta toiminnasta, jolloin arvioinnin sisältö rakentuu kohdeympäristön ehdoilla (Viinamäki 2001, 12).

Arvioinnin suhde tieteeseen

Arviointi ja akateeminen tutkimus sisältävät paljon samoja piirteitä pääosin siitä syystä, että arviointi on muodostunut useista eri tieteenaloista. Usein arvioinnissa esiintyy myös samoja filosofisia ja metodologisia ongelmia kuin sosiaalitieteissä, esimerkiksi kuten korostetaanko mikro- vai makrotasoa tai rakennetta vai toimintaa (Kuusela 2001, 47). Sulkusen (2002, 43) mukaan arvioinnin menetelmälliset peruskysymykset ovat lähestulkoon samankaltaisia kuin yhteiskuntatieteissäkin.

Arvioinnin luonteesta johtuen sillä on kuitenkin myös tiettyjä eroavaisuuksia akateemiseen tieteeseen verrattuna. Arvioinnissa olennaisesti esillä olevat asiat, kuten toimeksiantorahoituksen näkyvä rooli, vaatimukset nopeasti tuotetuista tutkimustuloksista ja poliittiset paineet, ovat seikkoja joita on perinteisesti vierastettu akateemisessa piirissä (Rajavaara 1999, 41). Arvioinnissa ei siis korostu objektiivisuuden vaatimus samalla tavalla kuin akateemisessä tieteessä. Ehkä keskeisimmin tämä tulee ilmi siitä seikasta, että arviointiin kuuluu kiinteästi arvopäätelmien teko, esimerkiksi toiminnan arvottaminen joko hyväksi tai huonoksi. Arviointi ei myöskään yleensä anna uutta ja yleispätevää tietoa, joka rakentuu jo olemassa olevan tiedon perustalle, eli tältä osin arviointi ei ole kovin tieteellistä (Lähteenmaa 1999, 114). Arvioinnin tavoitteena on yleensä muodostaa toimintasuosituksia, jotka auttavat päätöksentekijöitä valintatilanteissa. Arviointitiedolla pyritään

saavuttamaan käytännöllistä hyötyä. Arvioinnissa ei siten niinkään korostu tieteessä usein esiintyvä ajatus, jossa tiedosta ollaan kiinnostuneita sen itsensä vuoksi.⁷

On myös korostettu sitä, että yhteiskuntatieteiden teoriat ja metodologia eivät välttämättä aina sovellu käytännönläheiseen arviointiin⁸ (Laukkanen 1995, 125). Arvioinnin piirissä on myös ollut pyrkimyksiä vahvistaa omaa ammatti-identiteettiä. Esimerkiksi William Shadish (1998, 1) on esittänyt, että kaikkien arvioitsijoiden tulisi tuntea hyvin arvioinnin teoreettiset lähtökohdat, koska se on keskeistä arvioijien identiteetin kannalta. Arvioinnin teorian tunteminen muodostaa arvioijille yhteisen kielen ja samalla se erottaa arvioinnintekijät muista ammattiryhmistä. Shadishin mukaan arviointia ei voi koskaan tunnistaa omaksi ammattialaksi, jos sillä ei ole käytännön lisäksi selvää teoriataustaansa.

Eri paradigmat

Arvioinnin toteuttamisessa ei ole käytössä yhtä ja yhtenäistä metodologista lähestymistapaa eli paradigmaa, koska arviointi on perustunut hyvin erilaisille näkemyksille todellisuuden luonteesta ja subjektin ja objektin välisestä suhteesta. Myös arvioinnin kohteesta ja tavoitteista, arvioitsijan roolista sekä arviointitiedon käytöstä on esitetty erilaisia tulkintoja. Eri arviointiteoriat siis sisältävät suuria eroja ontologiassa, epistemologiassa, metodologiassa sekä ihmiskuvassa. (Kuusela 2001, 72.) Erot eri arviointiteorioiden välillä ovat niin suuret, että yhdestä yhtenäisestä arviointiteoriasta tai arviointikäytännöstä ei voida puhua (Temmes 2004, 87).

Kirjallisuudessa on pyritty jaottelemaan näitä arvioinnin koulukuntia eri tavoin. Ehkäpä epämääräisin tapa on jakaa suuntaukset kvantitatiiviseen ja kvalitatiiviseen koulukuntaan. Hieman tarkempaa typologiaa edustaa Pawsonin ja Tilley'n (1997) jaottelu, jossa suuntaukset ryhmitellään 1) kokeelliseen, 2) pragmaattiseen, 3) realistiseen sekä 4) konstruktivistiseen luokkaan. Shaw (1999, 44) puolestaan jakaa koulukunnat 1) positivismiin, 2) postpositivismiin, 3) kriittiseen teoriaan ja 4) konstruktivismiin. Kazin (2000, 756) jaottelun nelikenttä sen sijaan koostuu 1) empirismistä, 2) pragmatismista, 3) tulkinnallisesta suuntauksesta sekä 4) postpositivismista. Nämä jaottelut ovat suhteellisen yleistasolla liikkuvia, mutta ne antavat jonkinlaisen yleiskuvan eri koulukunnista.

⁷ Näkemystä, jonka mukaan tieteen keskeisin tavoite on totuuden saavuttaminen, nimitetään kognitivismiksi. Sen sijaan käytännöllisten ongelmien ratkomista ja toimintasuositusten laatimista korostavaa tapaa kutsutaan behavioralismiksi. (Niiniluoto 1980, 64-67.)

⁸ Arvioinnin käytännönläheisyydestä tarjoaa hyvän esimerkin Euroopan unionin rahoittamien hankkeiden arviointi. Euroopan komission arviointioppaassa (Nagarajan 1997, 13) todetaan, että arviointien ei saa olla tieteellisiä akateemisia tutkimuksia, koska niiden vaarana on, että arviointi jää liian teoreettiseksi, eikä sillä ole käytännöllistä hyötyä.

Kyseisiä jakoja voi myös soveltaa sosiaalitieteisiin yleensäkin. Seuraavien suuntausten esittely perustuu Pawsonin ja Tilley'n (1997) jaotteluun.

*Kokeellinen*⁹ arviointisuuntaus edustaa niin sanottua kovaa ja pääosin kvantitatiivista metodiikkaa. Se on Pawsonin ja Tilley'n jaottelemista suuntauksista vanhin. Kokeellisella suuntauksella on kiinteät suhteet muun muassa kansantaloustieteeseen ja tilastotieteeseen. (Ahonen 2001a, 105.) Arvioinnissa keskeisellä sijalla ovat kausaaliset vaikutussuhteet, ja asetelman lähtökohtana on koeryhmän ja kontrolliryhmän muodostaminen (Kuusela 2001, 58). Koeryhmä ja kontrolliryhmä pyritään valitsemaan siten, että ne ovat mahdollisimman samankaltaiset. Molemmissa ryhmissä suoritetaan mittaus siitä ilmiöstä, jota halutaan tutkia, mutta vain koeryhmässä toteutetaan jokin muutos. Kokeellisen suuntauksen pyrkimyksenä on tuottaa sellaista tietoa, jota pystytään soveltamaan myös muihin arviointikohteisiin (Fischer 1997, 10).

Pragmaattinen paradigma liittyy olennaisesti käytännön hyötyjen aikaansaamiseen ja arviointitiedon hyödyntämisen maksimointiin. Tämän varmentamiseksi arviointiin liittyviin tahoihin (esimerkiksi arvioinnin tilaajiin) täytyy pitää kiinteää yhteyttä alusta alkaen. Pragmaattinen suuntaus ei perustu mihinkään tiukkoihin metodologisiin sääntöihin, vaan arvioinnin perusasetelma muodostuu sen mukaan, mitä arvioinnin tilaaja haluaa. Tarpeen mukaan arvioijan täytyy informoida tilaajaa niistä mahdollisuuksista, joita arviointi voisi tarjota. (Patton 1997.) Arvioinnilla on selkeitä yhteyksiä politiikkaan, muun muassa siksi, että arvioitavat kohteet, kuten ohjelmat ja projektit, ovat usein poliittisen toiminnan aikaansaamia (Pohjola 2001, 62). Sen vuoksi arvioijan täytyy ymmärtää tietyt poliittiset realiteetit ja pyrkiä ajamaan arviointisuositusten toteuttamista tässä poliittisessä ilmapiirissä.

Realistinen suuntaus painottaa tiedon kontekstuaalisuutta, eli se ei sinänsä tavoittele universaalia tietoa kuten kokeellinen arviointisuuntaus. Tässä paradigmassa pyritään selvittämään ne olosuhteet, jossa arvioitavan kohteen toiminta tapahtuu. Lisäksi selvitetään niiden mekanismien toiminta, jotka saavat aikaan muutoksen juuri tässä kontekstissa. Oletuksena siis on, että samankaltainen toiminta eri olosuhteissa ei takaa samoja lopputuloksia. Kun konteksti ja toimintamekanismit tunnetaan, pystytään myös ennakoimaan lopputulos. Kausaliteetti ymmärretään generatiiviseksi, eli kontekstin oletetaan vaikuttavan siihen, mitä seurauksia esiintyy. (Pawson & Tilley 1997.) Esimerkiksi

⁹ Kokeellisen arvioinnin (experimental evaluation) sijasta parempi nimitys suuntaukselle olisi kvasikokeellinen arviointi, koska tiukat kokeellisen tutkimuksen kriteerit eivät useinkaan täyty yhteiskunnan toimintoja tutkittaessa, joten näitä kriteereitä joudutaan usein mukauttamaan. Kvasikokeellisessa asetelmassa ei siis ole yhtä tiukat periaatteet kuin kokeellisessa tutkimuksessa.

Pohjois- ja Etelä-Suomen olosuhteet (esimerkiksi alueelliset, sosiaaliset ja taloudelliset) saattavat erota niin paljon, että tehdystä toiminnasta (esimerkiksi työllistämistuen myöntämisestä) ei seuraa samoja tuloksia molemmilla alueilla. Alueiden erityiset olosuhteet ja toimintamekanismit tunnistamalla arvioijan pitäisi pystyä ennakoimaan myös toiminnan seuraukset.

Konstruktivistinen lähestymistapa hylkää käsityksen arvovapaasta toiminnasta ja neutraalista objektiivisuudesta. Lisäksi se pyrkii välttämään kausaalisia selityksiä ja pelkääntään kvantitatiivista dataa (Everitt & Hardiker 1996, 87). Konstruktivismi perustuu yleisesti laadullisten menetelmien tutkimusperinteeseen. Arvioitavaa kohdetta pyritään tarkastelemaan ihmisten omien merkitysten kautta, eli tarkoituksena on avartaa näkökulmia. Arvioitsija toimii neuvottelijan asemassa, eli hän pyrkii saamaan eri osapuolten näkemykset esiin. Lisäksi pyrkimyksenä on nostaa yksilöiden itsetietoisuutta ja itsereflektiokykyä. (Kazi 2003, 19.) Sosiaalisen maailman nähdään rakentuvan arkielämän merkitysrakenteiden ja vuorovaikutuksen kautta ja tieto nähdään relativistiseksi johonkin näkökulmaan sidoksissa olevaksi. Keskeisimmät menetelmät ovat laadulliset teemahaastattelut, keskusteluanalyysit ja etnografiset menetelmät. (Kuusela 2001, 60-61.) Tämän suuntauksen keskeisimmät edustajat ovat Egon Guba ja Yvonna Lincoln.

3.2. *Konstruktivistinen arviointi*

Yleistä

Yhteiskuntatieteissä alettiin 1970-luvun aikana keskustella kiivaasti vaihtoehtoisista tutkimustavoista. Pääsyyinä tähän oli tyytymättömyys perinteistä, niin sanottua objektiivista tiedetradiotiota kohtaan. Kiinnostusta suunnattiin entistä enemmän ihmisten omiin tulkintoihin, eli siihen miten ihmiset itse jäsentävät havaitsemaansa todellisuutta. Tämä keskustelu levisi arvioinnin piiriin vuosikymmentä myöhemmin, jolloin alaa hallinnut kokeelliseen asetelmaan perustuva arviointi sai uusia haastajia. (Kaukonen 1996, 38; Pawson & Tilley 1997, 17-18.) Yksi näistä uusista haastajista oli konstruktivistinen arviointimalli, jossa perinteisen arvioinnin malli koettiin liian rajoittuneeksi.

Konstruktivistisen arvioijan kiinnostus kohdistuu perinteisestä mallista poikkeaviin kohteisiin. Konstruktivistit eivät ole niinkään kiinnostuneita siitä, millaisia tuloksia arviointikohteessa on saatu aikaan (esimerkiksi miten paljon rikollisuus on laskenut kohdealueella), vaan huomio kohdistuu

arviointikohteessa toimivien henkilöiden omien jäsenysten tarkastelun (esimerkiksi miten eri sidosryhmät tulkitsevat ja kokevat rikollisuuden). Konstruktivismissa näkökulma siirtyy tuloksellisuuden mittaamisesta prosessien tarkasteluun.

Konstruktivistinen arviointi pyrkii palvelemaan suhteellisen monia tiedollisia pyrkimyksiä, ainakin jos vertailukohtana käytetään Jürgen Habermasin (1976, 130-133) esittämiä teknis-rationaalisia, hermeneuttisia ja kriittis-emansipatorisia tiedonintressejä. Konstruktivismi liittyy tavalla tai toisella kaikkiin näihin kolmeen. Teknis-rationaalinen intressi korostuu siinä, että arviointia tehdään jonkin päämäärään saavuttamiseksi. Arviointiin liittyy kiinteästi esimerkiksi poliittinen ulottuvuus, eli poliitikot haluavat yleensä tietoa siitä, miten arvioinnin kohdetta voitaisiin esimerkiksi parantaa. Perinteisessä arvioinnissa teknis-rationaalinen puoli on kuitenkin huomattavasti korostuneempi kuin konstruktivismissa. Konstruktivismin keskeisin tiedonintressi lienee hermeneuttinen. Arvioinnilla pyritään ymmärtämään paremmin arviointikohdetta, pääosin selvittämällä eri ihmisten näkemykset kyseisestä kohteesta. Myös emansipatorinen puoli tulee esiin, koska arvioitsija pyrkii saamaan kaikkien eri sidosryhmien näkemykset esiin, eli tavoitteena on kerätä tietoa myös niiltä, joiden ääntä ei perinteisesti kuultaisi.

Koulukuntajaottelun osalta konstruktivismi voidaan sijoittaa hieman rajoiltaan laajempaan tulkinnallisen lähestymistavan kategoriaan. Esimerkiksi Kazi (2000, 762) sisällyttää tähän ryhmään kriittisen teorian, sosiaalisen konstruktivismin ja feministisen arvioinnin. Yleisesti ottaen nämä tulkinnalliset suuntaukset olettavat sosiaalisen maailman eroavan ratkaisevasti fyysisestä maailmasta. Havainnointi ei koskaan voi olla arvovapaata ja neutraalia vaan kaikki ihmisten toiminta värityy kielen ja sosiaalisen toiminnan kautta. Tästä syystä todellisuuden merkityksiä voidaan ymmärtää vain tekemällä tulkintoja niistä. (Schwandt 1994, 118; Everitt & Hardiker 1996, 86.)

Konstruktivistista suuntausta on sovellettu sellaisissa arviointikohteissa, joissa on ollut mukana useita sidosryhmiä ja joissa arvioinnin tilaajan intresseissä on ollut selvittää, mihin suuntaan eri sidosryhmät toimintaa haluaisivat kehittää. Keskeinen tavoite on siis kerätä tietoa toimintaan osallistuvien näkökulmista. Esimerkiksi Viitanen (2001) on käyttänyt suuntausta apunaan tarkastellessaan sosiaali- ja terveysjohtamisen korkeakouluohjelman toimintaa. Osallisten oletettiin pystyvän refleктоimaan omia kokemuksiaan ja tätä kautta pyrittiin saamaan kehittämisideoita koulutuksen suunnitteluun. Konstruktivistista arviointia on sovellettu myös muun muassa nuorisotyössä (Huebner & Betts 1999), terveyden- ja sairaanhoidon piirissä (King & Appleton

1999; Watson & Turnbull & Mills 2002; Duhamel & Talbot 2004) sekä vieraan kulttuuriin tarkastelussa (Taylor & Waldrip 1999).

Konstruktivismiin tieteofilosofiset ja metodologiset lähtökohdat

Konstruktivistit korostavat arvioinnissa erilaisia näkökulmia kuin perinteisesti ja tästä johtuen arvioija joutuu käyttämään perinteisestä arvioinnista poikkeavia menetelmiä tiedon keräämiseen. Näkökulman muutoksesta ei aiheudu pelkästään metodologisia muutoksia. Myös todellisuuden rakenne on konstruktivisteille täysin erilainen kuin perinteisen arvioinnin edustajille. Konstruktivistit näkevät todellisuuden rakentuvan pelkästään yksilön omista havainnoista käsin. Tämänkaltaiseen tieteofilosofiseen asennoitumiseen on otettu vaikutteita niin fenomenologiasta kuin hermeneutiikastakin¹⁰ (Holmila 1999, 51). Tieteellisiltä aloilta konstruktivismilla on kiinteimmät siteet sosiologiaan ja antropologiaan (Virtanen & Uusikylä 2004, 82).

Konstruktivistisen arvioinnin perususkomukset voidaan tiivistää neljään kohtaan. Ensiksi, tieteellinen tutkimus ei koskaan voi olla täysin arvovapaata. Tieteentekijän omat arvostukset vaikuttavat aina tutkimuksen etenemiseen, eli täysi tieteellinen objektiivisuus on konstruktivisteille lähinnä epärealistinen utopia. Toiseksi, tieteelliset teoriat ovat aina vajavaisia, eikä niiden täydellisyyttä voi koskaan osoittaa. Tämä johtuu siitä, että teoriat muodostuvat induktion kautta, ja yksityisestä yleiseen etenevän päättelyn kautta ei kyetä muodostamaan universaaleja teorioita. Esimerkiksi 1000 samankaltaisen jo tehdyn havainnon perusteella emme voi päätellä varmuudella sitä, onko myös 1001. havainto samanlainen kuin edelliset. Kolmanneksi, tieteelliset faktat ovat aina sidoksissa toisiinsa. Tästä näkemyksestä seuraa, että tieteellisiä teorioita ei voi olla olemassa itsenäisesti ja että faktat ovat faktoja vain joissain teoreettisissa viitekehyksissä. Myös ihmisten tekemät havainnot ulkoisesta todellisuudesta ovat aina teoriapitoisia.¹¹ Neljänneksi, tutkimustulokset eivät ole objektiivisia kuvauksia todellisuudesta, vaan ne syntyvät tutkijan ja tutkimuskohteen välisessä vuorovaikutuksessa. (Guba 1990, 25-27.)

¹⁰ Jari Metsämuurosen (2003, 165) mukaan konstruktivismia voidaan näkemysten runsauden johdosta kutsua myös eksistentiaalis-fenomenologis-hermeneuttiseksi filosofiaksi.

¹¹ Mikko Mäntysaari (1999, 58-60) tarkastelee konstruktivistien väitettä, että tiede ei voi olla objektiivista ja yleispätevää, koska havainnot ovat teoriapitoisia. Mäntysaari tuo esiin näkökannan, jonka mukaan havaintojen raportoinnit ovat teoriapitoisia, eivät niinkään havainnot itsessään. On myös esitetty, että vaikka oletettaisiinkin havaintojen olevan teoriapitoisia, niin tähän tulisi lisätä myös oletus, että teoriat ovat puolestaan havaintopitoisia.

Relativismi

Konstruktivistien näkemys todellisuudesta on relativistinen (Lincoln 1990, 78). Relativismin käsite on kuitenkin laaja, ja esimerkiksi Ilkka Niiniluoto (2003, 251-252) erottelee relativismin muotoihin kuuluvaksi muun muassa ontologisen, epistemologisen ja moraalisen relativismin. Tarkastelen miten nämä relativismin eri muodot ovat edustettuina konstruktivismissa.

Suuntauksen sitoumus ontologiseen relativismiin tulee selvästi esiin väitteessä, jossa havaitsijasta riippumattoman objektiivisen todellisuuden olemassaolo kiistetään, koska kaikki todellisuuskuvat ovat pelkästään mielen sosiaalista konstruktia (Guba & Lincoln 1989, 43; Erlandson ym. 1993, 30). Vaikka havainnoista riippumaton todellisuus olisikin olemassa, niin yksilöllä ei ole mitään mahdollisuuksia saada tästä minkäänlaista tietoa. Suuntauksessa ei siis olla kiinnostuneita mistään ulkoisen todellisuuden aspektista, vaan ainoastaan niistä todellisuuskuvista, joita eri yksilöt ovat konstruoineet.

Tämänkaltaisesta ontologisesta sitoumuksesta seuraa myös epistemologinen relativismi. Konstruktivistisessa arviointimallissa korostetaan havaitsevan subjektin ja subjektin havaintosisältöjen asemaa. Havaitseva subjekti siis havaitsee ulkomaailman pelkästään havainnonsisältöjensä kautta, eli suoraa kokemusta ulkoiseen maailmaan ei synny. Tällaisesta subjektiivisuudesta seuraa faktojen olemassaolon ja objektiivisuuden kieltäminen. Konstruktivismia on kutsuttu myös idealistiseksi, koska tieto nähdään vain yksilöiden mielen sisäisenä jäsennyksenä. Yksilöiden eri konstruktioista (esimerkiksi moraaliset näkemykset) mikään ei sinänsä ole toista konstruktia parempi tai oikeampi, vaan ne ovat periaatteessa samanarvoisia (Schwandt 1994, 128.)

Totuuden nähdään liittyvän vain eri konstruktioiden väliseen konsensukseen, eli totuus ei koskaan voi vastata objektiivista todellisuutta (Guba & Lincoln 1989, 44). Totuus-käsityksen kyseenalaistaminen ei sinänsä ole poikkeuksellista, koska tieteenfilosofisessa keskustelussa ei totuudelle ole annettu yksiselitteistä määritelmää, vaan sille on olemassa runsaasti erilaisia merkityksiä. Tiedon asema näyttäytyy konstruktivistisessa arvioinnissa hyvin kaksijakoisena. Ensinnäkin tieto koetaan päämääränä. Arvioinnin tavoitteena on saavuttaa tietoa eri konstruktioista ja muodostaa näistä jonkinlainen konsensus. Toisaalta tieto näyttäytyy lähtökohtaisesti ongelmallisena. Tieto ei koskaan voi olla oikeaa tai varmaa, vaan se on aina sidoksissa erilaisiin

tulkintoihin. Tästä syystä myös eri konstruktioista luotu konsensus on vain yksi konstruktio muiden joukossa.

Vaikka konstruktivistisen arvioinnin oletukset todellisuuden luonteesta ovat melko vahvoja, se ei kuitenkaan edusta äärirelativistisinta suuntausta arvioinnin kentällä. Postmoderniksi arvioinniksi kutsuttu suuntaus esimerkiksi näkee konstruktivismiin vain yhtenä vallan muotona. Postmodernia arviointia ei voi oikeastaan kutsua erilliseksi metodiksi arvioinnin tekoon, koska siinä nähdään mahdottomaksi muodostaa mitään yhteisesti hyväksyttyä näkemystä. (Kivipelto 2002, 225; Mabry 2002, 142-143.) Tämän suuntauksen suurin anti lienee siinä, että se pyrkii löytämään uusia näkökulmia muun muassa kyseenalaistamalla tieteen aseman ja vallitsevan yhteiskunnallisen järjestyksen.

Metodologia

Konstruktivistit näkevät sosiaalisen maailman neuvottelujen maailmana, ja tästä syystä myös arvioinnin tulisi olla neuvottelevaa. Täten kontrolloitu, kokeelliseen asetelmaan perustuva metodologia hylätään ja tilalle otetaan hermeneuttiset menetelmät. Metodologialtaan konstruktivistinen arviointi on idiografista, eli arvioinnin tulokset nähdään olevan ainutlaatuisia, pelkästään kyseiseen kontekstiin sopivia. Tästä syystä arviointitietoa ei voida yleistää muihin kohteisiin.

Arvioinnin toteutus alkaa arvioitavan kohteen toiminnassa osallisena olevien sidosryhmien tunnistamisella. Jokaiselta eri sidosryhmältä selvitetään niiden näkemykset arvioitavasta kohteesta ja lisäksi kerätään tietoa niistä vaateista ja huolista, joita sidosryhmillä on aiheeseen liittyen. Tämän jälkeen arvioija pyrkii muodostamaan näistä erilaisista konstruktioista sellaisen konsensuksen, jossa kunnioitettaisiin suurta osaa eri sidosryhmien näkemyksistä. Seuraavaksi arvioija hankkii lisää tietoa niistä asioista, joista konsensusta ei ole voitu muodostaa tai joissa konsensus on ollut epätäydellinen. Nämä epäkonsensusta aiheuttaneet asiat tuodaan esille keskustelufoorumissa, jonne sidosryhmien edustajat osallistuvat. Tämän keskustelun jälkeen arvioitsija valmistelee raportin, jonka tarkoituksena on jakaa sidosryhmille tietoa eri konsensusnäkemysistä. Tämänkaltaista prosessia jatketaan niin kauan kunnes jonkinasteinen yhteisymmärrys konsensuksesta on saavutettu. (Guba & Lincoln 1989, 72-74.)

Suuntauksessa korostuu hermeneuttisen kehän käsite, eli aluksi pyritään saamaan esiymmärrys ideaalista tilanteesta, sen jälkeen analysoidaan kohteen toimintaa, ja tämän jälkeen pyritään saamaan syvenevä ymmärrys ideaalista tilanteesta. Arviointi on hyvin vuorovaikutuksellista neuvotteluprosessia arvioinnin osallisten välillä. Jokainen ryhmä käsittelee muiden ryhmien näkökulmia, eli tällä pyritään saamaan aikaan osallisten aktiivinen sitoutuminen prosessiin. Tavoitteena on palvella mahdollisimman monta eri sidosryhmää. Tämänkaltaista arviointia kutsutaan myös responsiiviseksi.

Konstruktivistit edustavat sitä koulukuntaa, joka kieltää perinteisen tietoteoreettisen jaottelun, jossa tutkija ja tutkittava kohde jaetaan tiukasti eri lokeroihin (niin sanottu subjekti-objekti -dualismi). Sen sijaan tiedon nähdään syntyvän tutkijan ja tutkimuskohteen välisessä vuorovaikutuksessa. (mts. 43-44.) Tutkija ei voi pelkästään itse muokata tai luokitella arvioinnin kautta saatua tietoa (etic- näkökulma), eikä myöskään pitäytyä tutkimuksen kohteena olevien yksilöiden omiin näkemyksiin (emic- näkökulma). Sen sijaan periaatteena on, että arvioitsija tuottaa tietoa yhteistyössä arviointiin osallistuvien kanssa. (mts. 139.) Tällä menetelmällä pyritään estämään yhden osapuolen liian suuri asema arviointitiedon tuottamisessa, mutta samalla se mahdollistaa myös arvioijalle aktiivisen roolin tiedon muodostamisprosessissa. Konstruktivistien mukaan tieto syntyy aina vuorovaikutuksessa ja objektiivisuus näyttäytyy pelkästään illuusiona, joten arvioijan sopivaa osallistumista tiedon tuottamiseen ei koeta ongelmalliseksi (Erlandson ym. 1993, 24). Tämänyyppiset näkemykset eivät sinänsä ole konstruktivistisen arvioinnin yksinomaisuutta, koska esimerkiksi Liisa Rantalaiho (1998, 17) on kutsunut tämänkaltaisten näkemysten esittämistä laadullisen tutkimuksen puolustusohjelmaksi.

Kritiikki

Konstruktivistiset näkemykset ovat synnyttäneet runsaasti kritiikkiä. Pawson ja Tilley (1997, 22) ovat syyttäneet suuntausta siitä, että siinä jätetään yhteiskunnalliset rakenteet kokonaan tarkastelun ulkopuolelle, koska kaikki mielenkiinto suuntautuu pelkästään yksilöiden omien merkitysten kartoittamiseen. Yhteiskunnan rakenteet ja instituutiot ovat Pawsonin ja Tilleyyn mielestä usein yksilöistä riippumattomia, eli sosiaalinen maailma on enemmän kuin yksilöiden näkemysten summa. Sosiologinen peruskysymys toiminnan ja rakenteiden suhteista nousee selvästi esiin tässä yhteydessä.

Amanda Gregoryyn (2000, 184-188) mukaan suuntauksessa oletetaan liian yksinkertaisesti, että arvioija pystyisi saaman selville kaikkien osallisten mielipiteet. Gregoryyn mukaan konstruktivistit ovat unohtaneet, että muun muassa rakenteelliset, hallinnolliset ja sosiaaliset esteet voivat rajoittaa tiettyjen kansalaisryhmien näkemysten esilletuloa. Marja Holmilan (1999, 51) mukaan konstruktivistinen suuntaus tuottaa konstruktion konstruktion perään, eikä se johda tiedon yleistettävyyteen, ja pahimmillaan arviointi muuttuu pelkäksi sanahelinäksi. Ilmari Rostila (2000, 10) puolestaan esittää, että konstruktivistisesta metodologiasta seuraa, ettei arvioitsija voi tarkastella toiminnan tuloksia tai vaikuttavuutta kovinkaan objektiivisesti ja neutraaliksi.

Käsitteellisiä selvennyksiä

Konstruktivismia vai konstruktionismia?

Tieteellisessä keskustelussa konstruktion käsitteellä saatetaan viitata keskenään erilaisiin asiakokonaisuuksiin. Ian Hacking (1999, vii) onkin todennut, että kyseinen käsite on sekä hämärä että ylikäytetty. Lisää sekaannusta aiheuttaa myös, että konstruktivismin ja konstruktionismin käsitteitä käytetään usein synonyymeinä keskenään. Käsitteillä onkin paljon yhteneväisiä piirteitä, mutta käsitteelliseen tarkkuuteen pyrittäessä näiden välille voidaan tehdä ero (Raunio 2000, 326). Yhteiskuntatieteellisen tieteenfilosofian kannalta keskeisin jaotteluperuste on siinä, korostuuko yksilön vai yhteisön rooli todellisuuskäsitteiden luomisessa. Seuraavassa jäsennän lyhyesti niitä eroja, joita kirjallisuudessa on esitetty konstruktivismin ja konstruktionismin välisistä eroista.

Konstruktivismissa¹² korostuu yksilön oma rooli todellisuuden rakentamisessa omien havaintojen ja kertomusten kautta. Konstruktivismissa painottuu todellisuuden havaitsemisen yksilökeskeisyys, eli emme voi tietää mitään objektiivisesta todellisuudesta riippumatta meidän omista havainnoistamme (Payne 1997, 31). Yksilöiden kognitiiviset rakenteet ja omat näkemykset itsestään vaikuttavat siihen, miten todellisuus havaitaan (Franklin 1995, 397). Käsitteellistä monimutkaisuutta lisää vielä se, että sosiaalisen konstruktivismin käsitteellä viitataan usein myös yhteisöllisen tiedon kehitykseen ja sen ehtoihin (Puolimatka 2002, 73). Tällöin pääasiallinen kiinnostuksen kohde on tieteellisen tiedon muodostuminen, eli miten tieteen yhteisöllinen luonne vaikuttaa uuden tiedon luonteeseen.

¹² Viitataan tutkimuksen muissa osissa käsitteellä konstruktivismi ainoastaan konstruktivistiseen arviointiteoriaan, enkä konstruktivistiseen tieteenfilosofiaan, vaikka näillä käsitteillä onkin runsaasti yhteneväisyyksiä.

Konstruktionismissa sen sijaan korostuu näkemys todellisuuden sosiaalisesta luonteesta, eli todellisuus rakennetaan eri tilanteissa sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta. Ihminen siis tuottaa itsensä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (Berger & Luckmann 1994, 63). Yksilöiden näkemys todellisuudesta sitoutuu kuhunkin sosiaaliseen tilanteeseen ja siinä käytettyyn kieleen (Seikkula 2001, 376). Konstruktionismi painottaa tiedon ja tietämisen sosiaalisia аспекteja sekä historiallisten, poliittisten ja taloudellisten olosuhteiden vaikutuksia tähän prosessiin (Payne 1997, 31). Konstruktionismi siis näkee ihmisen kielellisenä, sosiaalisena ja kulttuurisena olentona, joten ihmisen tieto ja tietäminen ovat aina suhteessa sosiaalisiin sopimuksiin ja tulkintoihin. Nämä tulkinnat vaihtelevat niin ajallisesti kuin paikallisestikin. Pekka Kuuselan (2002, 49) mukaan konstruktionismista on tullut käsite, joka soveltuu tavalla tai toisella kaikkeen kielen ja sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen liittyvään keskusteluun. Yksi näkemys maltillisempaan suuntaan on niin sanottu postkonstruktionistinen tutkimusote, jossa oletetaan että tulkinnat esimerkiksi teknologisista artefakteista eivät määräydy pelkästään käyttäjän omista määrittelyistä, vaan että tulkinnat ovat jossain määrin riippuvaisia olemassa olevista tarjoumista. Esimerkiksi erilaiset teknologiset tuotteet tarjoavat erilaisia tarjoumia, jotka rajaavat tai mahdollistavat erilaisia tulkintoja. (Arminen & Raudaskoski 2003, 280-281.)

Konstruktivistisessä arvioinnissa tämänkaltainen käsitteellinen kahtiajako ei tule selvästi esille, eli suuntaus sisältää nimestään huolimatta runsaasti myös konstruktionismia. Konstruktivistiseen todellisuuskäsitykseen viittaa se, että erilaisia konstruktioita nähdään olevan yhtä paljon kuin on yksilöitäkin (Guba & Lincoln 1989, 144), mutta toisaalta tuodaan esiin, että konstruktiot voivat olla ja usein myös ovatkin jaettuja (mts. 86), joka puolestaan viittaa konstruktionismiin. Konstruktivistisen arvioinnin tieteenfilosofinen tausta lienee eräänlainen yhdistelmä, jossa todellisuus nähdään sekä mentaalisesti että sosiaalisesti konstruoiduksi (mts. 98).

Arviointikonstruktivismilla on samoja teemoja akateemisen konstruktivismiin ja konstruktionismiin kanssa. Arviointikonstruktivismi osallistuu ainakin jossain määrin samaan keskusteluun ja käyttää paljon samoja teemoja. Luonteeltaan arviointikonstruktivismi vastaa jossain määrin tiettyjä radikaalin konstruktivismiin muotoja. Esimerkiksi maltillinen väite ”todellisuus on osittain sosiaalisesti konstruointia” korvautuu arviointikonstruktivismissa väitteellä ”todellisuus on täysin sosiaalisesti konstruointia”. Ehkäpä keskeisin ero akateemisen konstruktivismiin ja arviointikonstruktivismiin välillä on, että akateemisessa ympäristössä konstruktivismi nauttii tiettyssä määrin akateemisesta suojelusta, eli se on hyväksytty yhteiskuntatieteelliseksi tarkastelutavaksi.

Arvioinnin kentällä konstruktivismilla on kuitenkin marginaalisempi asema, koska konkreettisen arvioinnin kenttään tällaisia suojelejoita on sinänsä vaikeampi saada.

Onko koko todellisuus vai pelkästään todellisuuden tutkiminen konstruktioita?

Konstruktion käsitteellä voidaan myös viitata joko sosiaaliseen toimintaan itseensä tai sitten tästä sosiaalisesta toiminnasta aiheutuneisiin seurauksiin. Jos huomio kohdistetaan itse sosiaaliseen toimintaan, voidaan tarkastella esimerkiksi sitä, miten tiedettä tehdään sosiaalisen toiminnan kautta. Lähtökohtana toimii oletus, että kaikkeen toimintaan sisältyy sosiaalista vuorovaikutusta. Jos tällöin väitetään, että jokin fakta on sosiaalinen konstruktio, niin silloin ei oleteta faktan olevan epätodellinen. Tarkoituksena on pelkästään osoittaa, että fakta on muodostunut sosiaalisen toiminnan kautta, mutta faktan totuudenmukaisuudesta ei sinänsä esitetä mielipidettä. Tällainen prosessiin keskittyvä tarkastelunäkökulma on tyypillistä esimerkiksi tieteen­tutkijoille. (Kiikeri & Ylikoski 2004, 216-217.)

Jos sen sijaan sosiaalisen toiminnan lopputulos on huomion kohteena, ollaan kiinnostuneita niistä tuloksista, joihin sosiaalisen toiminnan kautta on päädytty. Radikaaleimmillaan tämä voi tarkoittaa sitä, että myös koko faktan totuudenmukaisuus kyseenalaistetaan.¹³ Esimerkiksi tieteellinen fakta saatetaan nähdä vain yhtenä niistä monista mahdollisista tuloksista, joihin sosiaalinen toiminta on vaikuttanut.

Konstruktivistisen arvioinnin lähtökohtaisena oletuksena on, että sosiaalisen toiminnan seurauksena muodostetut faktat ovat konstruktioita, eli ne eivät kuvaa todellisuutta sinänsä. Konstruktivistille siis sosiaalinen toiminta itsessään ja sosiaalisen toiminnan kautta muodostetut väitteet ovat konstruktioita.

¹³ André Kukla (2000, 25) nimittää tämäntyyppistä näkemystä *erittäin vahvaksi konstruktivismiksi*. Tässä suuntauksessa kaikkien totuuksien (kuten erilaiset elämismaailman ilmiöt sekä sosiaaliset ja tieteelliset faktat) nähdään olevan konstruoituja, koska itsenäistä todellisuutta ei koeta olevan olemassa.

4. Positivismi vastasubjektina

Konstruktivistien yksi keskeisimmistä pyrkimyksistä on osoittaa muiden arviointikentän toimijoiden virheellisyys. Nämä muut toimijat asettuvat ikään kuin vastasubjektiksi, jotka laajan suosion saavuttaneina estävät konstruktivismin nousun laajempaan tietoisuuteen. Kritiikin keskeisenä tavoitteena on tuottaa mielikuva siitä, että on välttämätöntä hylätä vallitseva paradigma ja ottaa käyttöön konstruktivistien itsensä edustama suuntaus.

Tieteellisten tekstien kirjoittajilla on usein pyrkimyksenä vakuuttaa lukijoilleen, että käsiteltävä asia on jotain todellista ja sellaista, johon kannattaa kiinnittää huomiota (Sismondo 2004, 145). Jari Aron (1999, 84) mukaan tieteellisille teksteille on tyypillistä, että niissä pyritään lukijan mielenkiinnon herättämiseksi esittämään ongelmia, jotka liittyvät käsiteltävään asiaan. Tämän tyyppistä argumentointia kutsutaan puutteen konstruoinniksi. Konstruktivismia käsittelevissä teksteissä keskeisin konstruoitu puute on nykyisin paljon käytössä olevasta positivistisesta paradigmasta aiheutuvat ongelmat. Tätä paradigmaa kutsutaan, erotuksena konstruktivistisesta suuntauksesta, pääosin konventionaaliseksi suuntaukseksi¹⁴. Monissa yhteyksissä tämä konventionaalinen suuntaus asettuu täysin vastakkaiseksi konstruktivistien oman suuntauksen kanssa.

Konventionaaliseen suuntaukseen sisällytetään sekä vallitseva tieteellinen että arviointiin liittyvä paradigma. Konstruktivistien kritiikille on tyypillistä, että he eivät määrittele tarkasti kritiikin kohdetta, vaan monet kilpailevat suuntaukset niputetaan yhdeksi yleiskäsitteeksi. Tästä suuntauksesta pyritään tuottamaan sellainen kuva, jossa tutkijat korostavat luonnontieteellistä asennoitumista ja turvautuvat pelkästään kvantitatiiviseen dataan. Arvioinnin ja tieteen eri suuntausten kirjo ei kuitenkaan tule hyvin edustetuksi tässä kritiikissä. Konstruktivistit kyllä tunnustavat muidenkin suuntausten olemassaolon jossain yhteyksissä, mutta päätaistelu käydään nimenomaan konventionalismiksi jäsennettyä suuntausta vastaan.

Erimielisyyden esittämiseen ei riitä pelkästään toisen suuntauksen kiistäminen, vaan kirjoittajan on esitettävä perustelut ja argumentit vastakkaisen suuntauksen hylkäämiselle (Perelman 1996, 24). Tässä luvussa tarkastelen minkä tyyppistä kritiikkiä tätä niin sanottua konventionaalista suuntausta

¹⁴ Konventionalismilla tarkoitetaan yleensä joko teorioiden tms. sopimuksellista luonnetta tai perinteisten menettelytapojen noudattamista. Tässä yhteydessä käsite viittaa jälkimmäiseen määritelmään.

kohtaan esitetään ja millaisen kuvan konstruktivistit pyrkivät siitä luomaan. Tämän analyysin tarkoituksena on selvittää, miksi konstruktivistit pyrkivät kritisoimaan niin voimakkaasti tätä konventionaalista suuntausta ja mitä retorista tarkoitusta tämä palvelee. Kaksi keskeisintä konventionaalista suuntausta kohtaan esitettyä kritiikin lajia ovat tieteellinen ja moraalinen kritiikki. Tieteellisen kritiikin tavoitteena on tuoda ilmi konventionalismin todellisuuskuvan ja metodien vääristymät. Moraalinen kritiikki sen sijaan pyrkii esittämään niitä heikkoja kohtia, joita konventionaalisen suuntauksen seuraamisesta eettisesti aiheutuu.

Perelmanilaisen retoriikantutkimuksen kannalta konstruktivistien kritiikki konventionalismia kohtaan perustuu keskeisesti argumentaation lähtökohtiin ja niiden kyseenalaistamiseen. Konventionalismin tieteenfilosofian kritiikin kautta pyritään kumoamaan konventionalismin totena pitämät seikat ja korvaamaan nämä omilla, vastakkaisilla näkemyksillä. Konventionalismin eettisyyden kritiikki puolestaan liittyy arvottaviin lähtökohtiin, eli tämän kritiikin kautta pyritään osoittamaan, että konventionalismin arvoasetelmat eivät nauti yleistä hyväksyntää.

4.1. Tieteenfilosofinen kritiikki konventionalismia kohtaan

Tässä osiossa tarkastelun kohteena on konstruktivistien esittävä kritiikki konventionaalisen suuntauksen ontologisia ja epistemologisia näkemyksiä kohtaan. Tämän kritiikin yhteydessä konstruktivistit tuovat implisiittisesti esiin sen, miten heidän mielestään todellisuus ei rakennu, eli omat tieteenfilosofiset näkemykset tuodaan ikään kuin vastakohtaisuuden kautta esiin. Tälle kritiikille on luonteenomaista, että sen kautta pyritään horjuttamaan konventionalismia osoittamalla sen perustavanluontoiset oletukset todellisuudesta vääräksi. Ilmeisenä näkemyksenä tällöin on, että jos tämänkaltaiset lähtökohtaiset oletukset pystytään osoittamaan vääräksi, on myös helpompaa pyrkiä kumoamaan koko suuntauksen muikin uskottavuus.

Todellisuutta koskevat väitteet toimivatkin usein yleispätevinä argumentteina, koska niiden kautta pystytään johtamaan erilaisia yksittäistapauksia. Kirjoittajan valitsema todellisuuskäsitys vaikuttaa myös hänen muihinkin argumentteihinsa. Todellisuuden luonnetta kuvatessa argumentoijan täytyy myös valita ne keskeiset väitteet, joihin hänen kuvauksensa perustuu. Jokainen argumentti siis edellyttää tiettyjen arvojen ja tosiseikkojen valitsemista, jolloin muut seikat jätetään käsittelemättä. Retoriikan kannalta tosiseikoista ja totuudesta ei koskaan vallitse yhteisymmärrystä, vaan ne voidaan aina tarvittaessa kyseenalaistaa. (Perelman 1996, 31-34.)

Konstruktivistit liittävät konventionalismin kiinteästi niin sanottuun galileiseen tieteenperinteeseen, jossa ilmiöille pyritään antamaan tarkka ja yleispätevä selitys. Yksi keskeinen konstruktivistien väite liittyy yleistettävyyden ongelmaan. Heidän mukaansa universaaleja lakeja ei ole olemassa ja täten myös tiedon yleistämiseenkin ei uskota.

“But is it meaningful to search for generalizations? Perhaps it might be in a universe that is completely deterministic and that operates out of a single and consistent set of rules, that is, that could be thought of in reductionistic terms.”

Guba & Lincoln 1989, 94

Guba ja Lincoln asettavat tiedon yleistämiselle sellaiset vaatimukset, joiden kautta yleistäminen osoitetaan ongelmalliseksi muutaman kriittisen esimerkin kautta. Todellisuuden tulisi olla *täydellisen* deterministinen ja perustua pelkästään *yhteen* sääntöjoukkoon. Ja tällaisessakin tilanteessa yleistäminen olisi *ehkä* mahdollista. Konstruktivistien yleistämiskäsitys siis ajautuu hyvin tiukkaan vastakkainasetteluun, jossa yleistäminen joko on mahdollista tai sitten se ei ole, mutta mitään välimuotoa tai konsensusta näiden äärimuotojen välillä ei näyttäisi olevan. Yleistämisen mahdottomuus näkyy myös konstruktivistisessä metodologiassa, koska arvioija ei voi yleistää tietoa mihinkään toiseen kontekstiin. Myös kausaliteetin olemassaolo kokee saman kohtalon yleistämisen kanssa, eli senkin olemassaolo kiistetään:

“If the existence of an objective reality is as dubious as would seem to be the case, then the proposition that there exist natural laws, including those representing causal mechanisms, is also in serious trouble. And the available evidence bears out that contention.”

Guba & Lincoln 1989, 94

Kirjoittajat pyrkivät osoittamaan, ettei objektiivista todellisuutta voi olla olemassa, ja tähän perustuen oletetaan, että myöskään kausaalisia mekanismeja ei ole olemassa.¹⁵ Ehkä hieman paradoksaalisesti kausaliteetin olemassaolo kyseenalaistetaan juuri syy-seuraus -kausaliteetin kautta, eli epistemologinen kausaliteetti kiistetään retorisen kausaliteettisuhteen kautta. Osoittaakseen kausaliteetin ongelmallisuuden Guba ja Lincoln vetoavat saatavilla oleviin

¹⁵ Pertti Töttö (2004, 87, 90) on arvostellut konstruktivismia tämänkaltaisesta kausaliteetin kiistämisestä. Tötön mukaan kausaalisuutta ei voida osoittaa mahdottomaksi vetoamalla todellisuuden epädeterministisen luonteeseen. Kausaliteetti ei edellytä determinismia, koska determinismi kuuluu ontologian alueeseen, mutta kausaalinen selittäminen puolestaan epistemologian piiriin, eli nämä käsitteet kuvaavat eri tason asioita. Myös arviointipiirien edustajat ovat käsitelleet konstruktivistien kausaliteetin kieltämistä varsin vastahakoisesti. Virtanen (2005, 75) on todennut, että vaikka Guba ja Lincoln eivät ole halukkaita myöntämään kausaliteetin merkitystä, heidän teorianensa kytkeytyy väistämättä inhimilliseen toimintaan ja siitä aiheutuneisiin vaikutuksiin.

todisteisiin, eli määrittelemättömään auktoriteettijoukkoon vedoten kiistetään kokonaan mahdollisuus objektiivisen todellisuuden ja kausaliteetin olemassaoloon. Tämänkaltaisen kiistanalaisen ja ongelmallisen asian esittäminen ikään kuin itsestään selvänä lähtökohtana on yleensäkin tyypillistä argumentaatioprosessissa, koska sen kautta voidaan yleisöä valmistella tulevia väitteitä ja niiden hyväksymistä varten (Kuusisto 1996, 278).

Konstruktivistisen suuntauksen edustajat kritisoivat konventionaalista arviointia myös siitä, että se on historiallisen kehityksen kautta muodostunut tuote, joka ei ole pystynyt sopeutumaan nykyajan haasteisiin. Sen nähdään jääneen toistamaan menneiden vuosikymmenten näkemyksiä.

”The conceptual development of modern evaluation has been strongly influenced by the ideals of social engineering that existed during the period when modernity was its height.”

Abma 1997, 33

Abman mukaan sosiaalisen insinööritaidon ihanteissa korostuu uskomus siihen, että kaikki sosiaaliset ongelmat ovat ratkaistavissa rationaalisen tieteen avulla. Konventionaalinen arviointi siis leimataan menetelmäksi, johon ovat vaikuttaneet vahvasti nämä ihanteet. Karl Popper (1974, 49-51) kuvaa sosiaalisen insinööritaidon ihanteita uskoksi siihen, että ihminen voi vaikuttaa omien päämäärien mukaisesti ihmiskunnan historiaan ja muuttaa sitä tarpeen mukaan. Ongelmana tässä ajattelussa Abman mielestä on se, että nämä ihanteet ovat edelleenkin toteutumatta. Ihanteet ovat jääneet elämään sellaiseen yhteiskuntaan, joka on liian monimutkainen tällaisten ihanteiden toteuttamiseksi.

“ (...) we must resist reducing the understanding of evaluation practice to the modernist tendencies exhibited in the general logic. We must, on the contrary, place the logic of evaluation within a different, more encompassing, perspective of human rationality.”

Schwandt 1997, 70

Schwandt puolestaan esittää, että modernille ajalle tyypillinen käsitys siitä, että ihminen pystyy saamaan teoreettista, rationaalista ja intellektuaalista tietoa itsestään ja maailmasta, on epämielias. Huomionarvioista on myös se, että Schwandt painottaa käsityksiään pakollisuutta kuvaavilla modaalisisilla ilmauksilla, eli ”meidän täytyy vastustaa” ja ”meidän täytyy asettaa”. Eli suunnanmuutos ei ole vain suotavaa vaan jopa pakollista. Perinteisen maailmankuvan tilalle tarjotaan omaa monimutkaisempaa oletusta todellisuuden luonteesta:

”From a constructivist perspective, however, contexts are influenced by ongoing social (re)construction.”

Dahler-Larsen 2001, 331

Tämän esimerkin kautta lukijalle pyritään välittämään kuva sellaisesta yhteiskunnasta, joka rakentuu jatkuvasti uudelleen ihmisten tulkintojen kautta. Tällä on myös vaikutuksia arviointien toteuttamiseen, eli arvioijan tulisi tarkastella erilaisia tulkintoja todellisuudesta, eikä pyrkiäkään muodostamaan minkäänlaista pysyvää kuvaa tästä alati muuttuvasta kokonaisuudesta.

Konstruktivistisen arviointisuuntauksen edustajille yhteiskunta ja todellisuus siis rakentuvat monimutkaisista prosesseista, joita ei voi yksinkertaisin toteamuksin kuvata. Monimutkaisuus käsitteenä voidaan mieltää laadulliseksi argumentiksi, jonka avulla perinteinen ja yksinkertainen käsitys todellisuudesta pyritään kyseenalaistamaan. Laadulliset argumentit ovatkin tyypillisiä väitteille, jotka pyrkivät kyseenalaistamaan yleisesti oletetut itsestäänselvytykset (Summa 1995, 80). Aineistossa tyypillinen piirre liittyykin pyrkimykseen kiistää lainalaisuuksiin perustuva käsitys todellisuuden luonteesta.

“All human constructions are problematic. We cannot expect them to be ultimately true, or to remain constant for a long period of time – except by stagnation. It is no accident that the period of history most characterized by strict adherence to *one (the)* set of “truths” is called “The Dark Ages.””

Guba & Lincoln 1989, 70

Guba ja Lincoln tuovat tiivistetysti esiin sen, ettei yhtä ja yleistä totuutta voi olla olemassa. Yhdessä totuudessa pitäytymisen he rinnastavat pimeään keskiaikaan, minkä tarkoituksena on mitä ilmeisimmin liittää negatiivisia konnotaatioita yhden totuuden puolustajiin, jotka tässä tapauksessa ovat konventionalisteja. Tämänkaltaisessa argumentoinnissa osa alkaa määritellä kokonaisuutta, eli yksi ominaisuus samaistetaan koko ajanjaksoon. Tämänkaltaisilla rinnakkaisuussiteillä voidaan yhdistellä eri tasojen asioita keskenään (Perelman 1996, 102-103, 112-113). Pimeä keskiaika mielletään yleisesti taantumukselliseksi ja ideologisesti ahdasmieliseksi ajanjaksoksi, joten pelkästään keskiaikaan viittaamalla kirjoittaja voi vaikuttaa lukijaansa implisiittisten mielikuvien kautta. Yleisessä kielenkäytössä termi onkin vakiintunut tarkoittamaan sellaisia seikkoja, jotka liittyvät taikauskoon, väkivaltaisuuteen ja tietämättömyyteen (Laaksonen 1998, 348), joten kirjoittajalle tämäntyyppiset konnotaatiot antavat oivan keinon leimata negatiivisesti vastapuolen näkemykset.

Retoriikan kannalta konstruktivistit käyttävät vasta-argumentointia kumotakseen konventionalistien väitteet, eli argumentaatiossa konstruktivistien oma käsitejärjestelmä asetetaan vastakkain toisen käsitejärjestelmän kanssa. Millä keinoin konstruktivistit sitten pyrkivät osoittamaan, että juuri heidän käsityksensä ovat parempia, eivätkä vain vaihtoehtoisia näkemyksiä konventionalismin rinnalla? Tehokkain keino tosiseikkojen kumoamiseksi on esittää ne yhteensopimattomiksi muiden, varmempien väitteiden kanssa (Perelman 1996, 31). Miten tällaiset vasta-argumentit sitten voivat olla varmempia väitteitä kuin kritisoidut väitteet? Konstruktivistit pyrkivät esittämään väitteensä kuin ne olisivat ontologiselta olemukseltaan perustavanlaatuisempia. Eli jos kaikki on konstruktioita, niin myös konventionalistien väitteet ovat alisteisia tälle väitteelle, eli ne ovat vain yksi mahdollinen konstruktio muiden joukossa. Konstruktivisteilla on omasta mielestään parempi käsitys todellisuuden luonteesta, ja näin he pystyvät ikään kuin asettumaan muiden yläpuolelle tässä todellisuuden määrittelyssä. Täytyy kuitenkin muistaa, että ontologiset oletukset ovat aina luonteeltaan epävarmoja.

Positivismiksi leimaaminen

Tämänkaltainen vastapuolen kritisoiminen antaa kiistakumppanista hyvin yksipuolisen ja pelkistetyn kuvan (arkikielessä käytetään myös nimitystä olkinukke), ja samalla myös perinteisen ja konstruktivistisen arviointimallin välille muodostuu hyvin mustavalkoinen asetelma. Tämänkaltaisella esitystekniikalla vastapuoli on myös helppo saattaa naurunalaiseksi (Edmondson 1984, 25). Konstruktivistit voivat kuvailla omaa paradigmaansa myönteisin esimerkein, mutta konventionaalista suuntausta kuvaillaan tarkkaan valittujen kriittisten havaintojen kautta. Tällainen itselle osin vastakkaisen suuntauksen kritisointi tarjoaa siis kiistattomia retorisia ansioita. Toisen suuntauksen mustamaalaus saa oman suuntauksen näyttämään huomattavasti mielekkäämmältä.

”Evaluation theory and evaluation methods have, like much of the other policy research, been determined by positivism’s ontological and epistemological assumptions.”

Khakee 2003, 341

Edellisessä tekstikatkelmassa on esillä huomionarvoinen piirre siitä, että vastapuoli pyritään leimaamaan positivistiseksi (ks. myös Lincoln & Guba 1985, 161; Guba & Lincoln 1989, 83). Positivismin käsitettä käytetään nykyisin lähinnä poleemisessa mielessä, kun toisesta osapuolesta halutaan antaa negatiivinen kuva (Raatikainen 2004, 15). Janne Kivivuori (2003, 98-99) on todennut, että luonnontieteitä ja eksakteja menetelmiä vastustavat henkilöt katsovat usein, että todellisuudesta voi saada tietoa usein vain ymmärtävän ja kokonaisvaltaisen asennoitumisen kautta

ja täten niin sanottuja epäsyvällisiä tutkijoita saatetaan kutsua positivistiksi, reduktionistiksi tai skientistiksi.

Konstruktivistit eivät kuitenkaan tuo yksiselitteisesti ilmi sitä, mitä he tarkalleen ottaen positivismilla tarkoittavat. Positivismin käsitteellä on perinteisesti viitattu pääasiassa kahteen eri piirteeseen, ja nämä molemmat määritelmät tulevat esille jossain määrin myös konstruktivistien näkemyksissä. Ensinnäkin sillä viitataan Auguste Comten kuuluisaksi tekemään käsitykseen siitä, että yhteiskuntatieteissä tulisi keskittyä ulkoisen käyttäytymisen kuvailuun ja kaikenlaisia metafysisiä ja teoreettisia oletuksia tulisi välttää. Toinen positivismin merkitys liittyy metodologiseen monismiin. Monistien mukaan yksi ja sama metodi sopii kaikenlaiseen tieteelliseen tutkimukseen. Esikuvan tällaiselle metodille tarjoaa matemaattisia menetelmiä käyttävät luonnontieteet. (Sihvola 2005, 215-216.)

Konstruktivisteista varsinkin Guba ja Lincoln (1989) pyrkivät luomaan sellaisen asetelman, jossa ihmistieteiden skaala jaetaan pelkästään kahteen ääripäähän, ikään kuin konstruktivismiin (ihmistieteissä suuntausta nimitettäisiin jyrkäksi ymmärtäväksi ihmistieteeksi, koska siinä ollaan kiinnostuneita ainoastaan ihmisten omista jäsennyksistä, ei lainkaan ulkoisesta käyttäytymisestä) ainoaksi vaihtoehdoksi olisi tarjolla vain positivismi (eli suuntaus, jossa kiinnostuksen kohde rajoittuu ainoastaan aistein havaittaviin ihmisten ulkoisiin käyttäytymispiirteisiin). Näiden kahden äärisuuntauksen väliin ei nähdä jäävän yhtään maltillisempaa suuntausta. Esimerkiksi Panu Raatikainen (2005, 50) sijoittaa positivismin ja jyrkän ymmärtävän ihmistieteen väliin niin antipositivismin kuin normaalin ymmärtävän ihmistieteenkin.

4.2. Kritiikki konventionalismin epäeettisyyttä kohtaan

Värien tieteenfilosofisten oletusten lisäksi toinen keskeinen kritiikki konventionaalista suuntausta kohtaan on sen edustama epäeettisyys. Eettisyyden puute on konstruktivistien mukaan ongelma koko länsimaisessa kulttuurissa:

“In occidental culture, there is a long and hallowed tradition of striving for domination over nature, a tendency that some have thought analogous to rape, plunder, male domination, and despoilation.”

Guba & Lincoln 1989, 131

Länsimaisen kulttuurin kritiikki tarkasti valittujen negatiivisten piirteiden kautta ei kuitenkaan ole itsetarkoituksellista, vaan sen avulla pyritään leimaamaan myös konventionaalinen tiede. Konstruktivistit näkevät konventionalismin kuuluvan kiinteänä osana länsimaiseen kulttuuriin, joten länsimaisen kulttuuriin ominaispiirteet liitetään myös konventionaaliseen tieteeseen. Eli tilanteesta luodaan yksinkertainen malli, jossa oletuksesta ”osajoukko B (konventionalismi) kuuluu kokonaisuuteen A (länsimainen kulttuuri)” seuraa, että ”A:n ominaisuuksia voidaan siirtää sellaisenaan kuuluviksi myös osajoukolle B”. Näin eri kontekstiin liittyviä käsitteitä ja arvoja voidaan siirtää keskenään. Perelmanilaisessa retoriikassa tämänkaltainen kokonaisuuden ja osien välisten ominaisuuksien siirtely edustaa kvasiloogista argumentointia (Perelman 1996, 81-86), koska muodollisesta päättelystä poiketen luonnollisessa kielenkäytössä päättely ei ole näin aukotonta.

Guba ja Lincoln (1989, 127) myös esittävät Marion Namenwirthin tekstiä siteeraten, että orjuus, kolonialismi, laissez-faire -kapitalismi, kommunismi, patriarkalisuus, seksismi ja rasismi ovat tiettyinä ajanjaksoina nauttineet tieteilijöiden tuesta, ja tämä toiminta näyttäisi jatkuvan vielä edelleenkin. Listassa esitetään seikkoja, jotka aiheuttavat todennäköisesti suurelle osalle lukijoista negatiivisia mielikuvia (tosin tällaisten arvoasetelmien käyttö on voimakkaasti aikaan ja paikkaan sidottua). Kriittisillä esimerkeillä konstruktivistit pyrkivät tuomaan esiin sen, että länsimaisella kulttuurilla ja tieteellä on ollut tapana ajautua kannattamaan sellaisia suuntauksia, jotka loukkaavat tiettyjen ryhmien oikeuksia.

Konstruktivistit eivät tässä yhteydessä näytäkään kannattavan täydellistä arvorelativismia, koska toiset arvot näyttävät olevan automaattisesti huonompia kuin toiset. Todellisuudesta siis olisikin löydettävissä rakenteita, jotka ovat automaattisesti tuomittavia, eivätkä pelkkää konstruktiota. Miksi konstruktivistit käyttämät tällaista argumentaatiota, joka on ristiriidassa sen omien teoreettisten lähtöoletusten kanssa? Keskeisin syy liittyy argumentaation lähtökohtiin, eli hyväksyttävyyttä saadakseen kirjoittajan kannattaa viitata sellaisiin arvioihin, jotka suurin osa yleisöstä olisi valmis hyväksymään. Volker Schmidin (2001, 149-150) mukaan relativistisilla suuntauksilla on taipumus salakuljettaa tiettyjä arvoja omaan teoriaansa, vaikka niissä eksplisiittisesti pyritäänkin vakuuttamaan, ettei mikään arvo voi olla toista tärkeämpi.

Konstruktivistit kritisoivat konventionaalisen suuntauksen edustajia myös siitä, että he ikään kuin menevät luonnon selän taakse, eivätkä ota itse vastuuta omista väitteistään:

”When the scientist returns from a sojourn in the temple of nature with certain findings that may be objectionable to some, his or her plea is usually: “Don’t kill the messenger; I am after all simply telling you how it is. Blame nature, not me, if you don’t like the findings or the outcomes.” Such claims are simultaneously arrogant, self-serving, and irresponsible, because they trumpet the superior wisdom of the inquirer while allowing him or her to hide behind the realist claim of simply “telling it like it is.””

Guba & Lincoln 1989, 131

Tämän väitteen tausta aukenee paremmin, jos tarkastelemme konventionaalisen ja konstruktivistisen suuntauksen paradigmaattisia eroja. Kärjitetysti voidaan sanoa, että konstruktivistit luovat konventionalismista kuvan, jossa sen edustajat uskovat yhden jakamattoman todellisuuden olemassaoloon, konstruktivistit sen sijaan olettavat todellisuuksia (tai tarkemmin sanottuna todellisuuden konstruktioita) olevan useita. Käsitteestä ”todellisuus” voidaan siis muodostaa kaksi eri merkitystä. Konventionalistin väitetään näkevän todellisuuden objektiivisena, havaittajasta riippumattomana ilmiönä, kun taas konstruktivisti kokee todellisuuden subjektiivisena, havaittajan konstruoimana ilmiönä. Edellinen siis viittaa ihmisen ulkopuolelle, jälkimmäinen ihmisen sisäisiin havaintoihin. Tällaisten käsite-erottelujen kautta suuntaukset saadaan näyttämään hyvin erilaisilta. Konstruktivisti voi omaan todellisuuskäsitykseensä vedoten syyttää konventionalismia siitä, että siinä pyritään piiloutumaan luonnon selän taakse, vaikka mitään yksiselitteistä luontoa ei ole olemassa.

Konstruktivistit pyrkivät osoittamaan, että vaikka yksinkertaisiin lakeihin perustuvat mallit ovat näyttäneet toimivan luonnontieteen piirissä, niin todellisuuden aitoa luonnetta ne eivät paljasta. Ikään kuin positivismi olisi humaltunut väärästä tietoisuudesta ja pyrkii nyt ylimielisesti soveltamaan väärää oppiaan myös ihmistieteisiin. Konstruktivistien mukaan todellisuus onkin jotain muuta kuin yksinkertainen ja lainalainen malli, positivismi on vain lähtenyt soveltamaan osatotuutta kokonaisuuteen. Yksinkertaisuus onkin vain yksi monimutkaisen todellisuuden ilmentymistä, tosin itsenään täysin harhainen sellainen. Konstruktivistien mukaan positivistinen lainalaisuuksien etsiminen on vain harhaa, pyrkimystä löytää säännönmukaisuuksia sieltäkin missä niitä ei ole. Tämän käsite-erottelun seurauksena todellisuuskuva on mahdollista säilyttää eheänä, tosin toista luokkaa suosien. Kun asioita tarkastellaan tällaisten erontekojen kautta, voidaan tehdä arvotransformaatio, eli tarkasteltavan käsitteen arvoa voidaan lisätä samalla kun sen vastinkäsitteen arvostusta pyritään vähentämään. Luonnon selän taakse menemisen lisäksi konventionaalista arviointia syytetään myös siitä, että se luo ja ylläpitää epädemokraattisia valtarakenteita.

”But, if the evaluation should do justice to the real conditions under which a policy is made and implemented, it must take into account different stakeholders’ views and arguments, including those who fail to influence the definition of the policy problem. However, this is not generally the case in mainstream evaluations. Most policy evaluations are goal-oriented and biased to the commissioners’ perceptions.”

Hanberger 2001, 46

Konventionaalinen arviointi saadaan näin leimattua epätasa-arvoa lisääväksi suuntaukseksi, koska siinä ollaan kiinnostuneita ainoastaan tiettyjen eturyhmien intresseistä. Tällöin suuri osa ihmisistä jää ilman sananvaltaa arvioinnin keskeisistä seikoista, ja ainoastaan tietty valtaeliitti pääsee niistä nauttimaan. Eli konventionalismin ei nähdä nauttivan yleistä hyväksyntää.

Konventionaalisen suuntauksen kritiikkiä pyritään tehostamaan myös metaforien kautta. Perelmanin (1996, 61) mukaan metaforat ovat todellisuuden rakennetta luovia argumentteja, koska niiden avulla kirjoittaja pystyy jäsentämään tehokkaasti vieraita asioita. Metafora on vertaus, jossa jokin käsite jäsentyy toisen termin kautta. Tällaisen kielikuvan avulla kirjoittaja voi siirtää tarkastelun kohteena olevaan käsitteeseen tiettyjä merkityksiä. Metaforan teho perustuukin usein vihjaavuuteen, koska niissä säilyy aina jotain alkuperäiseen käsitteeseen liittyviä mielleyhtymiä. (Summa 1992, 148; Kivinen & Ristelä 2001, 36.)

Guba ja Lincoln (1989, 126) esimerkiksi väittävät, että perinteisessä arvioinnissa ja tieteessä on ongelmatapauksissa totuttu etsimään syyllisiä melko yksinkertaisin oletuksin, joten kukaan ei ole turvassa *tieteen nopealta miekalta*. Toisaalta he (mts. 108) väittävät analogiaa käyttäen, että mekaanisen luontokäsityksen mukaan ihmiset, *kuten koneet*, eivät omaa vapaata tahtoa, vaan voivat toimia ainoastaan jonkin ulkopuolisen energialähteen turvin. Metafora tieteen miekasta voi aiheuttaa lukijalle mielikuvan perinteisestä tieteestä, jonka tarkoituksena on väkivallan keinoin halkaista asiat hyviin ja pahoihin, asioihin sen paremmin perehtymättä. Toisaalta taas analogia ihmisestä koneena muodostaa helposti kuvan ihmisestä, joka on täysin vailla inhimillisiä ominaisuuksia, eli pelkkä mekaaninen, toisten ohjattavissa oleva ulkokuori. Toisaalta konstruktivismin ja konventionalismin välisiä eroja korostetaan sillä, että suuntaukset edustavat *kahta sotilaallista leiriä* (mts. 111), koska niiden paradigmaattiset perusteet ovat niin erilaisia.

4.3. Vastakohtaisuus retorisena keinona

Konstruktivistien suhtautumisessa konventionalismiin tulee selvästi esiin kaksi erilaista argumentaation tapaa, toisaalta vetoaminen tieteellisiin ja toisaalta moraalisiin argumentteihin. Moraalisessa argumentoinnissa keskeistä ei olekaan se, mikä on totta, vaan se miten tietoa käytetään (vrt. Segerstråle 2001, 2-5). Moraalisten argumenttien osuus on niin huomattava, että vaikuttaa siltä kuin konstruktivistit olisivat keräämässä sosiaalista pääomaa tieteellisen pääoman sijasta. Eli yleisen hyväksyttävyyden hakeminen menee ilmeisesti tieteellisen hyväksyttävyyden ohi.

Kritiikin kautta ei pelkästään pyritä esittämään niitä ongelmakohtia, joita positivistisessa tieteessä on, vaan taustalla on pyrkimys esittää koko tieteenfilosofian kenttä uudessa valossa. Argumentaatio etenee vallankumoustekniikan kautta, jossa perinteinen malli pyritään osoittamaan kelvottomaksi ja täten valmistellaan oman konstruktivistisen suuntauksen valtaannousua. Positivismi asettuukin tässä suhteessa konstruktivismille vastakkaiseksi näkemykseksi. Erilaisuutta onkin yleensä ollut tapana kuvata täysin vastakkaisten, binaaristen ääripäiden kautta (Hall 1999, 144).

Tällainen yksinkertainen jako kahteen eri luokkaan auttaa tietysti lukijaa seuraamaan argumentointia, mutta se ei välttämättä ole puolueetonta. Luokitusten avulla pystytään tiettyjä luokkia suosimaan toisten kustannuksella (Palonen 1988, 57). Näennäisen tasapuolinen luokittelu konventionaaliseen ja konstruktivistiseen arviointiin näyttäisi siis sisältävän hierarkkisen jaottelun. Lukijalle pyritään osoittamaan, että tarkastelun kohteena olevat luokat ovat horisontaalisen tasearvoisia, mutta käytännössä luokkia kohdellaan siten, että konstruktivismi sijaitsee hierarkkisesti konventionalismia ylemmällä tasolla.

Liiallinen jyrkkyys vastakkainasettelussa saattaa koitua ongelmalliseksi, jos tietyt väitteet todellisuudesta asettuvat liian ilmeiseen ristiriitaan. Tällaisessa vastakkainasettelussa käsiteerottelujen rooli on ilmeinen. Perelmanin mukaan tämän ristiriitaisen ilmiön voi häivyttää jakamalla kyseinen ilmiö kahdeksi eri teoreettiseksi käsitteeksi, toisaalta todelliseksi ja toisaalta epäaidoksi ilmentymäksi. Tällaisen dissosiativisen argumentaation eli käsiteerottelun kautta kirjoittaja pystyy säilyttämään todellisuuskuvan eheyden. Toinen käsite kuvaa ilmiön todellista olemusta, ja toinen käsite puolestaan ilmiön pettävää tai harhaista puolta. Näennäistä puolta ei yleensä lähdetä

käsittämään kuin sitä ei olisi olemassakaan, vaan sille yleensä annetaan jokin paikka teoreettisessa käsitejärjestelmässä. (Perelman 1996, 142-143.)

Edellä mainitun todellisuuskuvan käsite-erottelun lisäksi konstruktivistisesta kirjallisuudesta nousee esiin myös muita samankaltaisia erontekoja. Näitä yleisiä tieteenfilosofisia käsite-erotteluja ovat muun muassa totuus/suhteellisuus, yksiselitteisyys/monimutkaisuus, pysyvyys/muuttuvuus, lainalaisuus/tapauskohtaisuus sekä fakta/konstruktio. Tällaisten käsiteparien kautta pyritään todellisuutta hahmottamaan uudelleen, koska ilmiöiden ja käsitteiden perinteinen rakenne särkyi. Näiden parien ensimmäistä käsitettä konstruktivistit pyrkivät sijoittamaan positivistiseen tieteenfilosofiaan, kun taas jälkimmäinen termi edustaa todellisuutta itsessään. Yleinen argumentaatio on rakennettu siten, että lukijan on huomattavasti helpompi omaksua jälkimmäisen käsitteen oikeutus, eli ensimmäinen määritelmä tuodaan ilmi huonossa valossa. Nämä käsiteparit siis palvelevat argumentoinnin etenemistä ja oman suuntauksen positiivista esilletuontia.

Konstruktivistien kritiikissä korostuu hyvin voimakkaasti eri tieteellisten koulukuntien olemassaolo ja niiden keskinäiset eroavaisuudet. Seuraavaksi tarkastelen, millaista keskustelua tieteen eri koulukunnista on käyty, mitkä tekijät mahdollistavat tällaisen suuntausten välisen kritiikin ja miksi tällaista kritiikkiä esitetään. Keskeisenä pyrkimyksenä on tuoda esiin niitä seikkoja, jotka mahdollistat tieteen kielelliset kiistat, eli ne tekijät jotka tuovat retoriikan, retorisen kritiikin ja retorisen vakuuttelun tieteen piiriin.

4.3.1. Tieteen eri koulukunnat

Tieteen jako kahteen eri kulttuuriin

Tieteellisten luokittelujen juuret ovat syvällä tieteen kehityksen historiassa. Ehkäpä klassisin tieteen jako kahteen eri kulttuuriin on C.P. Snown (1998) määrittely, jossa hän jakaa älymystön luonnontieteilijöihin ja kirjallisuusintellektuelleihin. Tieteen jaotteluja on tehty myös tietoteoreettisen suhtautumisen mukaan. Kalle Michelsen (2000) on jaotellut tieteen eri edustajat kahteen eri rintamaan sen suhteen, minkälainen suhtautuminen heillä on todellisuuteen. Michelsenin mukaan tiedekonservativistit pitävät yllä tiedeuskoa, jonka mukaan tieteellinen tutkimus tuottaa jatkuvasti objektiivista tietoa luonnon toimintamekanismeista. Vastakkaista ajattelutapaa Michelsenin mukaan edustavat relativistit, jotka ovat hylänneet tämänkaltaisen edistysuskon.

Ontologista dualismia puolestaan edustaa Jussi Silvosen (1999, 36) todellisuuden jako newtonilaiseen ja diskursiiviseen tasoon. Newtonilaisen ontologian edustajat ovat kiinnostuneita tilaan ja aikaan liittyvistä kausaalisista asioista, kun taas diskursiivisen ontologian puolestapuhujat kohdistavat huomionsa enemmänkin ihmisten yhteenliittymiin ja erilaisiin puheakteihin.

Tyypillisemmin tieteen lajit eroteltu toisistaan tutkimuskohteen ja –menetelmien mukaan. Yleisellä tasolla tieteet on perinteisesti jaettu formaalisiin tieteisiin ja reaalitieteisiin sekä perustieteisiin ja soveltaviin tieteisiin (Uusitalo 1991, 44-45). Myös kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen tutkimus sekä luonnontiede ja sosiaalitiede erotellaan yleensä tiukasti toisistaan. Tämänkaltaisten käsitteellisten dualististen erottelujen tekeminen on tieteellisessä ja metodologisessa keskustelussa hyvin tavanomaista (Oakley 2000, 295). Luonnontieteen ja sosiaalitieteen erottelua voidaan pitää jopa niin vahvana, että useimmat hyväksyvät tämän jaottelun. Se on ikään kuin universaalin hyväksynnän saanut seikka, jonka taakse on helppo mennä. Tiukan kahtiajaon seurauksena näitä eri tutkimuskohteen omaavia tieteenaloja voidaan pitää niin erilaisina, ettei niissä koeta olevan juuri mitään yhteneväisyyksiä.

Tieteen koulukuntakiistat

Eri suuntaukset ovat usein jossain tapauksissa keskenään ristiriitaisia, koska ne poikkeavat toisistaan erilaisten lähtökohtiensa kautta. Ne saattavat sisältää muun muassa erilaisia arvoja ja ajattelutapoja sekä erilaisia käsityksiä todellisuudesta, eli toisin sanoen ne muodostavat omia sosiaalis-kulttuurisia kokonaisuuksia. (Ylijoki 1998, 65-66; Becher & Trowler 2001, 23.) Tästä on yleensä seurauksena tilanne, jossa tieteen eri koulukunnat määrittelevät tutkittavat ongelmat ja tutkimuksen kriteerit eri tavoin. Eri koulukunnat suosivat myös toisistaan poikkeavaa kieltä, joten esimerkiksi taloustieteilijät käyttävät tiettyjä metaforia, sosiologiat puolestaan toisia (Keränen 1996, 113). Kielenkäytön kautta koulukunnat voivat siis vahvistaa omia rajojaan suhteessa muihin. Koulukuntien ympärille muodostuu usein heimoja, jotka sulkevat silmänsä vaihtoehtoisilta näkemyksiltä. Näiden eri heimojen edustajat saattavat puhua toistensa ohi pääsemättä koskaan yhteisymmärrykseen.¹⁶ Tällainen tilanne vallitsee erityisesti yhteiskuntateoreettisessa keskustelussa. (Niiniluoto 1994, 149; Heiskala 2000, 12-13.)

¹⁶ Pahimmillaan tieteenfilosofiset tai ideologiset näkemyserot saattavat katkaista keskusteluyhteyden lähes kokonaan, koska kiistakumppanit eivät jaa mitään yhteisiä lähtökohtia tai päämääriä. Tällainen tilanne vaikuttaisi olevan esimerkiksi evoluutiobiologien ja kreationistisen intelligent design -liikkeen (ID) välillä. Myös kulttuurintutkimuksen ja sosiobiologian/evoluutiopsykologian välinen konsensus vaikuttaa hyvin kaukaiselta, ainakin jos tarkastellaan kaikkein radikaaleimpia puheenvuoroja.

Tieteellisten heimojen edustajat voidaan nähdä eräänlaisina tulkitsevina yhteisinä (Fish 1980, 167-173), joilla on omat tietyt lähtökohdat tarkastella tieteen teoriaa ja käytäntöä koskevaa kirjoitusta. Erilaisten tulkitsevien yhteisöjen pitäytyminen omissa tulkinnoissa on kuitenkin usein syynä siihen, ettei tieteellisissä kiistoissa näytä koskaan syntyvän yksimielisyyttä (Aro 1994, 47-48).

Tämä keskusteluyhteyden katkeaminen ei johdu pelkästään siitä, ettei eri tieteenaloilla ole yhteisiä pelisääntöjä. Kiistat liittyvät kiinteästi tieteen luonteeseen, ja samalla ne luovat myös mahdollisuuden parantaa eri lähestymistapojen tunnettavuutta (Kiikeri & Ylikoski 2004, 85, 102). Kyse on myös tieteellisestä taistelusta, jossa esimerkiksi arvioinnin eri alojen edustajat pyrkivät saamaan painoarvoa omalle suuntaukselleen ja taistelevat elintilasta muita teorioita vastaan. Tätä tilannetta kuvaa hyvin Pierre Bourdieun näkemykset siitä, miten tieteiden kentällä käydään jatkuvaa taistelua, jonka tarkoituksena on määritellä legiimin tieteenharjoittamisen muoto. Tieteen sisäisestä asemasta ja yhteiskunnallisesta painoarvosta kamppaillessa tutkijat pyrkivät muodostamaan omasta lähestymistavastaan kaikkea ja kaikkia koskevan normin. (Häkli 1999, 15-16; Bourdieu 2004, 62-63.) Kamppailussa on ennen kaikkea kyse siitä, kuka saa tarpeeksi valtaa määritellä todellisuutta tietyllä tavalla.

Bourdieuin teoriotarjonta tarjoavat muitakin apuvälineitä arviointikentän tarkasteluun. Bourdieuin mukaan sosiaalinen todellisuus jakaantuu erilaisiksi kentiksi, jotka voivat olla käytännössä mitä tahansa sosiaalisen toiminnan alueita, kuten esimerkiksi tieteen tai taiteen kenttiä. Näillä kentillä vaaditaan yksilöltä tiettyjä tietoja ja taitoja, eli pääomia, jotka Bourdieu jakaa taloudelliseen, kulttuuriseen ja sosiaaliseen pääomaluokkaan. Kentälle päästäkseen ja kentällä pysyäkseen yksilöt pyrkivät keräämään näitä pääoman lajeja, ja samalla he käyvät kamppailua muita yksilöitä vastaan.

Kamppailu vallasta on hyvä esimerkki siitä, miten yksilöt ajautuvat vastakkain kentän sisällä. Kamppailua voidaan käydä muun muassa siitä, kenellä on valta määritellä ja jäsentää sosiaalisen maailman luonnetta. Bourdieu nimittää doksaksi sellaista tilannetta, jossa sosiaalisen todellisuuden ja yhteiskunnan luonteesta ei keskustella eikä niitä edes ymmärretä kyseenalaistaa. Tällaisessa tilassa yksi tulkinta dominoi koko yhteiskunnan jäsentämistä. Tilanne kuitenkin muuttuu, jos ihmiset alkavat syystä tai toisesta epäillä vallitsevaa totuutta. Doksen rinnalle on tällöin muodostunut heterodoksia eli tila, jossa vallitsevien rakenteiden oikeutuksesta käydään kriittistä keskustelua. Doksaa kannattaneet tahot voivat vastata tähän syntyneeseen epäluuloon kehittämällä ortodoksian, eli doksen korvikkeen, joka pyrkii puolustamaan aiemmin vallinneita näkemyksiä.

Doksa pyritään rakentamaan uskottavammaksi muun muassa systematisoinnin ja rationalisoinnin kautta. (Bourdieu 1977, 168-169; Saaristo & Jokinen 2004, 172-175.)

Arvioinnin piirissä tämänkaltainen tilanne näkyy siinä, että kentällä on useita arviointisuuntauksia, jotka kamppailevat keskenään muun muassa siitä, miten sosiaalinen todellisuus tulisi määritellä. Monien suuntausten ilmeisenä tavoitteena on saavuttaa alalleen auktoriteettiasema, jonka turvin ne voisivat legitimoida suuntauksensa yleiseksi normiksi. Tällaisesta keskinäisestä valtataistelusta on hyvänä esimerkkinä konstruktivismin pyrkimys osoittaa omat lähtökohdat ainoiksi oikeiksi sekä suuntauksen hyökkäys konventionalismia vastaan. Bourdieulaista viitekehystä pystyy soveltamaan myös muiltakin osin konstruktivistisen arvioinnin piirteisiin ja sen käyttämään retoriseen vakuutteluun.

Ensinnäkin tulee väistämättä mieleen, että konstruktivisteilla on pyrkimys osoittaa arvioinnin kentällä vallinnut pitkään eräänlainen doksan tila, jossa keskustelua on hallinnut pelkästään positivistinen näkemys. Positivismi on määritellyt todellisuuden omista lähtökohdistaan käsin ja ihmiset ovat omaksuneet tämän näkemyksen sosiaalistumalla tähän länsimaisen kulttuurin kautta. Tätä tilaa ei ole edes ymmärretty kyseenalaistaa ennen konstruktivistien kentälle tuloa. Konstruktivismi ikään kuin tuo uuden, heterodoksisen näkemyksen haastamaan ja kaatamaan positivistinen järjestelmä. Konstruktivistien hyökkäävä suhtautuminen positivismia kohtaan ei sinänsä ole yllättävää, sillä Bourdieun (1987, 106) mukaan hiljattain kentälle tulleet alat suosivat yleensä kumouksellisia strategioita. Tällaisia aloja ovat muun muassa tieteenalat, joille on kertynyt vähemmän kentälle tarvittavaa pääomaa. Sen sijaan ne tahot, joilla on tietyllä kentällä valta-asema, pyrkivät säilyttämään vallitsevat olotilat, eli he suosivat säilyttäviä strategioita.

Toiseksi konstruktivistien näkemykset arviointikentän tapahtumista antaisivat olettaa, että he olisivat huomanneet konventionalistisen suuntauksen muutospyrkimykset oman suuntauksensa esittäytymisen jälkeen. Pian *Fourth Generation Evaluation*-teoksen (1989) julkistamisen jälkeen Guba ja Lincoln ottivat arviointisuuntausten jaotteluunsa konstruktivismin ja konventionalismin lisäksi myös postpositivismin¹⁷ (Lincoln 1990, 78; Guba & Lincoln 1994). Ikään kuin konstruktivistit olisivat huomanneet positivismiin pyrkivän tuottamaan tietynlaista ortodoksista puhetta omasta suuntauksestaan, että se vastaisi paremmin ajan vaateita. Postpositivistisesta

¹⁷ Jaotteluun otettiin mukaan myös kriittinen teoria.

suuntauksesta Guba (1990, 20) on todennut, että se on käytännössä nykyaikaistettu versio positivismista.¹⁸

Seuraavassa luvussa tarkastelun kohteena ovat ne seikat, jotka konstruktivistien mukaan ovat osoittaneet positivistisen doksan olevan murtumassa ja heterodoksian olevan nousemassa esiin.

¹⁸ Kuten jo arviointia käsittelevässä luvussa tuli esille, arviointisuuntausten luokittelu on kaikkea muuta kuin yksiselitteistä. Myöskään postpositivismin käsite ei ole poikkeus. Nykyisin postpositivismi edustaa konstruktivisteille positivismin seuraajaa, mutta vuonna 1985 Lincoln ja Guba sisällyttivät oman naturalistisen paradigmansa postpositivistiseen traditioon. Tällä he kuitenkin tarkoittivat positivismille vastakkaista näkemystä.

5. Yhteiskunnallisten ja tieteellisten muutosten valjastaminen auktoriteeteiksi

“Cracks have begun to appear in science’s magnificent edifice as new “facts” are uncovered with which the old paradigm cannot deal or explain. Normal science in the Kuhnian sense is becoming more and more difficult to sustain. Serious challenges are being mounted from the perspective of alternative paradigms that suggest new and different answers.”

Lincoln & Guba 1985, 7

Konstruktivistit väittävät, että uudet havainnot ovat osoittaneet konventionalismin kestättömyyden ja ovat samalla avanneet tietä vaihtoehtoisille selitystavoille. Tämän luvun tarkoituksena onkin selventää, mitä ovat nämä ”faktat”, jotka ovat murtamassa konventionaalisen tieteen julkisivua. Nämä uudet löydöt esitetään ikään kuin ne olisivat kärjistäneet tilanteen siihen pisteeseen, että konventionaalisen suuntauksen vaihto on suorastaan pakollista. Uuden suuntauksen käyttöönotto rakennetaan retoriseksi välttämättömyydeksi käyttäen hyväksi sellaisia asioita, jotka eivät kiinteästi liity konventionaaliseen tai konstruktiviseen paradigmaan.

Luvussa 5.1. tarkastelun kohteena ovat ne seikat, jotka konstruktivistien mukaan ovat antaneet alkusysäyksen sille muutosprosessille, jonka tarkoitus on siirtää konstruktivismi konventionalismin tilalle. Yhteiskunnallisten muutosten esittämisellä pyritään osoittamaan perinteisen tieteen hyödyttömyys ja samalla *oikeuttamaan* konstruktivistien oma suuntaus. Aineistossa yhteiskunnallista muutosta tarkastellaan keskeisesti artikkeliaineistossa. Syynä tähän lienee se, että kirjallisuudessa esitetään argumentointia hyvin teoreettisella tasolla, kun taas tieteellisissä artikkeleissa otetaan monesti kantaa konkreettisempiin kysymyksiin.

Luvussa 5.2. huomio kohdistuu siihen, kenen ulkopuoliseen apuun turvaudutaan, kun konstruktivismille haetaan hyväksyntää. Hieman yllättäen keskeisimmät auttajat löytyvät tieteen puolelta, vieläpä luonnontieteen ja formaalin logiikan puolelta. Luonnontieteen uudet löydöt ovat konstruktivistien mukaan saaneet meidät tajuamaan todellisuuden suhteellisuuden. Nämä tieteenalat tavallaan *auttavat ja tukevat* konstruktivistien omia tieteenfilosofia väitteitä. Nämä alat siis ikään kuin todistavat, että yhteiskunnassa tarvitaan uutta metodologiaa, koska alat ovat omalta osaltaan todistaneet todellisuuden relativistisuuden. Näitä teemoja tarkastellaan aineiston puolella pääosin Guban ja Lincolnin teksteissä.

5.1. Yhteiskunnan muutos lähettäjänä paradigman vaihtoon

Konstruktivistien mukaan yhteiskunta on siirtynyt sellaiseen tilaan, joka toimii omien lainalaisuuksiensa mukaan, mutta yhteiskuntaa tarkasteleva konventionaalinen arviointitapa tutkii nykyaikaista yhteiskuntaa vanhojen näkökulmien kautta, joten yhteiskunnasta saatu kuva on riittämätön ja kapea-alainen. Nyky-yhteiskunta kuvataan tilana, jossa erilaiset arvot ja näkökulmat ovat jatkuvassa ristiriidassa, ja jossa yhteisymmärryksen saavuttaminen on huomattavan vaikeaa. Nyky-yhteiskunnan dynaamisuuden ja perinteisen arvioinnin staattisuuden välille muodostetaan vastakkainasettelu, jonka avulla pyritään argumentoimaan konventionaalisen arvioinnin muuttamisen välttämättömyys. Tämän aikalaisdiagnoosin kautta tuodaan esiin tieteen ja arviointiteorian puutteita, jotka toimivat argumenttina muutoksen tarpeesta. Samalla tällaisen yleisen yhteiskunnallisen analyysin kautta pyritään deduktiivisesti argumentoimaan omien väitteiden oikeellisuus suppeammissa konteksteissa.

Ensimmäinen keskeinen muutoksen lähde on yhteiskunnallisten rakenteiden muutos, joka on aiheuttanut taloudellisia ja poliittisia muutoksia. Toiseksi konstruktivistit pyrkivät osoittamaan, että olemme siirtyneet modernista tilasta postmoderniin yhteiskuntaan. Argumentoinnin voisi kiteyttää siten, että uusi aika vaatii uudet menetelmät.

5.1.1. Vetoaminen poliittis-taloudellisiin muutoksiin

Konstruktivistien pyrkimyksenä on osoittaa, että yhteiskunnalliset rakenteet ja toimintatavat ovat muuttuneet verrattuna aikaisempiin vuosikymmeniin. Ensinnäkin pyritään osoittamaan julkisen sektorin muutospainet ja taloudellisen toiminta-alan kapeutuminen.

”New choices must be made at the heart of public services. Budgetary restriction per se leads to greater rationalization in the allocation of public resources.”

Flochley & Plotty 1998, 262

Flochley ja Plotty korostavat talouden muutoksien vaikutuksia yhteiskunnan kehityksen kannalta, koska julkisen sektorin budjettisupistukset johtavat rationalisointitoimenpiteisiin resurssien jakamisen osalta. Heidän mielestä nykyään ainoa ongelma ei enää ole, miten löydetään paras mahdollinen vaihtoehto toiminnan järjestämiseen, vaan sen rinnalle on noussut kysymys siitä, tuetaanko jotain toimintaa vai ei. Julkisen sektorin säästöt toimivat tässä tapauksessa taloudellisena

argumenttina toiminnan tehostamisvaatimuksille. Argumenttina käytetään myös kansainvälisten talousvaikutusten leviämistä kansallisiin instituutioihin:

”The role of the leading officials is increasingly emphasized as national and international challenges are integrated into the economic reality.”

Viitanen 2001, 80

Viitanen nostaa esiin taloudellisen todellisuuden olemassaolon. Tässä esimerkissä talouden asema näyttäytyy ikään kuin määräävänä realiteettina, jonka seurauksena myös muut yhteiskunnalliset asiat joutuvat sopeutumaan tämän realiteetin olemassaoloon. Talouden asema voidaan konstruoida muun yhteiskunnan ulkopuoliseksi voimaksi ja sille annetaankin usein myös perustan asema. Tällöin talous asettaa rajat sille, mikä on mahdollista ja mikä mahdotonta, eli talous asettaa ehtoja muun toiminnan sisällölle. (Valtonen 2003, 210.) Taloudelliseen todellisuuteen vetoaminen on kuitenkin konstruktivistisessä perspektiivissä sinänsä poikkeuksellista, koska erityisesti Guba ja Lincoln pyrkivät omissa esityksissään kiistämään tämäntyyppiset rajatut todellisuusmäärittelyt tai yleensäkin mihinkään annettuun todellisuuskäsitykseen vetoamisen. Tämä on yksi selkeä ominaispiirre tutkimusaineiston artikkeleissa, joissa vakuuttelu tapahtuu kirjallisuutta huomattavasti enemmän käytännön hyötyjen ja käytännön esimerkkien kautta. Tämä on kuitenkin ymmärrettävää, koska taloudelliset argumentit ovat yleisiä yhteiskunnallisessa kielenkäytössä ja talouteen liittyvät kysymykset ovat keskeisellä sijalla myös arviointikulttuurissa.

Toinen keskeinen argumentti liittyy poliittisten muutosten korostamiseen. Näiden muutosten esittämisen kautta pyritään osoittamaan, että uutta tietoa tarvitaan uusien poliittisten järjestelmien vaikutusten selvittämiseksi. Esimerkiksi Viitanen korostaa paikallispolitiikan merkityksen kasvua:

”(...) in recent years, governmental strategic and economic control has been reduced. Choices regarding social and health care policies are increasingly made locally. Local policy makers and central authorities have gained new possibilities in preparing and implementing social and health care policies independently. What this also means is that they bear the additional responsibility for the weighting, quality, economy and outcome of action.”

Viitanen 2001, 79

Toisaalta taloudellisen ja poliittisen ilmapiirin, niin sanotun ”kylmän realiteetin”, rinnalle nostetaan myös pehmeät arvot. Näiden arvojen esiintuominen tapahtuu esimerkiksi nostamalla esiin sellaiset tahot, jotka saattavat jäädä vaille sananvaltaa nykyisessä talouspoliittisessa ilmapiirissä:

”Given the current political and economic climate, program evaluation – especially that related to issues of children, youth and families – has perhaps never been more important than it is today.”

Huebner & Betts 1999, 340

Tämäntyyppiset tasa-arvoon ja demokraattisuuteen liittyvät seikat ovatkin juuri se pääsyy, miksi konstruktivistit käsittelevät näitä yhteiskunnallisia muutoksia. Kysymys ei keskeisesti olekaan siitä, että konstruktivistit pyrkisivät tehostamaan toimintaa, vaan että yhteiskunnallisten muutosten seurauksena päätökset koskevat entistä suurempaa osaa kansalaisista. Tällöin juuri konstruktivismia tarjotaan selvittämään, mitä ihmiset haluavat. Konstruktivistit nostavat demokratian keskeiselle paikalle ja kertovat pyrkivänsä vahvistamaan tavallisen kansalaisen vaikutusmahdollisuuksia yhteiskunnallisiin asioihin. Demokratiaan viittaaminen on tavanomainen esimerkki määrällisestä perustelusta, eli tällöin vedotaan asiantilan oikeellisuuteen, koska suuri osa ihmisistä ajattelee samalla tavalla (Summa 1995, 79). Demokraattiseen järjestelmään voidaan vedota myös silloin, kun esimerkiksi arvioinnin yhteiskunnallista merkitystä halutaan korostaa.

5.1.2. Argumenttina postmoderni yhteiskunta

Postmoderni sosiaalisen maailman muutoksena

Taloudelliseen ja poliittiseen muutokseen verrattuna huomattavasti epämääräisempi ja abstraktimpi tapa on vedota yhteiskunnan postmoderniin tilaan. Modernin ja postmodernin yhteiskunnan rinnastamalla konstruktivistit pyrkivät luomaan kuvan yhteiskunnan harppauksittaisesta kehityksestä. Tällaisen vertailun kautta annetaan näkemys ainutlaatuisesta yhteiskunnasta, jolle ei löydy vastaavaa historiasta.

”We are living in a postmodern society characterized by a permanent and irreducible plurality. This has serious implications for the practices of social planning and evaluation.”

Abma 1997, 25

Abman (1997, 25-26) mukaan postmodernissa tilassa todellisuuden ja kuvitteellisuuden rajat alkavat hämärtyä. Tässä tilassa ihmisiä ei enää pysty kategorisoimaan homogeenisiin ryhmiin. Postmodernissa yhteiskunnassa ihmiset eivät jaa keskenään samoja käsityksiä ja arvoja, joten emme pysty löytämään sellaisia näkökulmia, jotka kaikki olisivat valmiita hyväksymään. Tällaisessa

moniarvoisessa yhteiskunnassa täytyy tehdä kompromisseja, eli tulisi pyrkiä sellaisiin ratkaisuihin, joissa kaikki osapuolet otetaan huomioon. Postmodernin nähdään liittyvän kiinteästi pluralismiin, ja koko nykyaika saatetaan leimata pluralismin aikakaudeksi (Viitanen 2001, 83). Postmoderni yhteiskunta ja siinä luontaisena piirteenä oleva pluralismi linkitetään vaatimuksiin uusien arviointisuuntausten käytölle. Eli pätevä suuntaus pluralistiseen yhteiskuntaan nähdään olevan paradigma, joka ottaa pluralismin huomioon.

Postmoderni yhteiskunta on käsitteenä varsin epämääräinen. Koko yhteiskunnan toiminnan ja rakenteen kuvaaminen yhdellä termillä on usein tehokas retorinen keino oman asiansa esittämiseen, koska yleispätevillä arvoilla on tärkeä rooli argumentaatiossa. Perelmanin (1996, 34) mukaan arvoilla on universaali hyväksyntä vain, mikäli niitä ei määritellä. Jos näitä käsitteitä pyritään täsmentämään, syntyy helposti erimielisyyttä ja vastakkainasettelua.

Postmoderni filosofisena suuntauksena

Konstruktivistien käyttämä postmodernin käsite viittaa lähinnä *sosiaalisen maailman muutokseen*. Käsitteellä voidaan kuitenkin viitata myös enemmän teoreettiseen puoleen, niin sanottuun postmoderniin *filosofisena suuntauksena*.¹⁹ (Callinicos 1989, 2-3.) Tämä filosofinen postmoderni suuntaus sisältää runsaasti teemallisia yhtymäkohtia konstruktivismin kanssa, vaikka konstruktivistit eivät tähän kirjallisuuden lajiin vetoakaan.

Postmodernia filosofiaa on alan kirjallisuudessa pyritty kuvaamaan muun muassa seuraavin määrittelyin: Postmodernissa ajattelussa hylätään näkemys objektiivisesta todellisuudesta ja tieteen tehtävästä objektiivisen tiedon tuottajana, kuten myös moderniin ajatteluun yleisesti liitetyt empiirisyyden, mitattavuuden, kausaalisuuden, yhteismitallisuuden, tiedon progressiivisen kehityksen sekä rationaalisuuden käsitteet ja vaatimukset (Gergen 1992, 19-20; Kvale 1992, 44). Postmodernin ajattelun mukaan yhteiskunta vaatii modernista tieteestä tyystin poikkeavia tapoja hahmottaa todellisuutta. Ei pelkästään siksi, että nykyinen yhteiskunta on muuttunut, vaan myös siksi, että modernit teoriat ovat tulleet vanhanaikaisiksi ja dogmaattisiksi. (McLennan 1992, 328-330; Raunio 1999, 60.) Postmoderni kiistää perinteiset tietoteoreettiset oletukset, metodologiset konventiot ja tiedolliset pyrkimykset ja esittää, että modernismin yhtenäisyys on hajonnut erilaisten näkökantojen ja todellisuuskuvien kokoelmaksi, jonka tyypillisiä piirteitä on erilaisuus,

¹⁹ Käsitettä postmodernismi käytetään yleensä viitatessa kulttuurin, taiteen ja arkkitehtuurin suuntauksiin, kun taas postmoderni viittaa yhteiskunnalliseen teorisointiin (Saastamoinen 2005, 106-107).

satunnaisuus ja relativistisuus (Rosenau 1992, 3; Parton & O'Byrne 2000, 21). Giddens (1990, 45) toteaa postmodernin olevan tila, jossa modernin ajan instituutiot heikkenevät uuden sosiaalisen järjestyksen tieltä. Tässä tilassa mitään ei voi tietää varmuudella, koska kaikki perinteiset tieteelliset lähtökohdat näyttäytyvät epäluotettavilta. Beck (1990, 252) puolestaan näkee postmodernin tarkoituksena olevan koko perinteisen eurooppalaisen tieteellisen tradition poispyyhtäminen.

Nämä teemat ovat varsin tuttuja, jos niitä vertaa konstruktivistien näkemyksiin. Suuntaus siis sopii varsin hyvin tähän postmoderniin traditioon. Myös keskustelu modernin ja postmodernin välisistä eroista näyttäisi sopivan varsin hyvin siihen erontekoon, jolla konstruktivistit pyrkivät erottautumaan konventionalisteista.

5.1.3. Traditiosta irtautuminen retorisenä keinona

Nykyisen aikakauden näkeminen poikkeuksellisena edellisiin aikakausiin verrattuna on sinänsä hyvin yleinen tehokeino omien intressien esiintuonnissa. Tämänkaltaisen edeltävistä sukupolvista erottautumisen retoriikan kautta pystytään yhteiskunnalliseen keskusteluun tuomaan sellaisia ajatuksia, jotka palvelevat esittäjän omaksumia käsityksiä ja hänen tavoittelemiaan päämääriä. Esimerkiksi sosiologisessa kulttuurikritiikissä on tyypillisesti korostettu modernisoitumisesta aiheutunutta yhteiskuntaelämän monimutkaistumista (Aro 1995, 58-59). Kielenkäytössä vanhan ja uuden yhteiskunnan erot kuvataan yleensä polaaristen vastakohtaparien kautta, eli jos toista aikakautta luonnehditaan negatiivisin käsittein, niin toisesta ajanjaksosta pyritään antamaan mahdollisimman positiivinen kuva. (Kerkelä 1996; 2004, 83, 89.) Kirjoittajan omista intresseistä riippuu, liittääkö hän positiiviset piirteet vanhaan vai uuteen yhteiskuntaan. Esimerkiksi nostalgiaan mieltäneille uusi yhteiskunta edustaa negatiivisia piirteitä, mutta teknokraatit puolestaan kuvaavat nyky-yhteiskuntaa usein myönteisin käsittein.

Tätä retorista asetelmaa hyödynnetään myös konstruktivistien teksteissä. Tämä jäsentely ei kuitenkaan tapahdu pelkästään yksinkertaisella akselilla *vanha yhteiskunta/uusi yhteiskunta*, koska konstruktivistit eivät ole argumentoimassa minkään aikakauden paremmuuden vaan oman suuntauksensa puolesta. Tämän jaottelun rinnalle on syytä ottaa myös käsitepari *perinteiset metodit/uudet metodit*, jolloin konstruktivistien suosima argumentointi aukenee paremmin. Nämä metodit kuvaavat niitä keinoja, joilla yhteiskuntaa tutkitaan. Positivistiset metodit liitetään vanhan yhteiskunnan piiriin, ja konstruktivistiset metodit puolestaan edustavat tapoja, joilla uutta

yhteiskuntaa tulisi tutkia. Näistä kahdesta käsiteparista saadaan yhdistelemällä neljä eri luokitusta, joista osa palvelee konstruktivistien retorista kerrontaa.

Kuvio 2. Suhtautumista eri aikoina käytettyihin metodeihin kuvaava nelikenttä

1) Vanha yhteiskunta yhdessä perinteisten metodien kanssa näyttäytyy menneenä aikana, johon ei ole paluuta eikä edes halua palata. Tätä tilaa konstruktivistit käyttävät lähinnä anekdoottina, esimerkiksi kun menneeseen aikaan viitataan käsitteellä ”pimeä keskiaika”.

2) Vanha yhteiskunta ja uudet metodit yhdessä eivät ole aktuaalinen vaihtoehto. Vasta muutos vanhasta yhteiskunnasta uuteen yhteiskuntaan on konstruktivistien mukaan saanut tietyt ihmiset havahtumaan uusien metodien käyttökelpoisuudesta.

3) Uusi yhteiskunta yhdessä perinteisten metodien kanssa ovat konstruktivisteille kauhukuva, josta pelotellaan monessa eri yhteydessä. Tämä vaihe vastaa nykyhetkeä, jossa postmoderniin tilaan siirtyneessä yhteiskunnassa edelleen turvaudutaan modernin ajan tieteellisiin menetelmiin.

4) Uusi yhteiskunta, jossa on otettu käyttöön uudet metodit, on konstruktivisteille tavoittila, johon pääsemiseen heidän koko argumentoinnin tavoitteet voi kiteyttää. Postmodernin ajan haasteisiin tarjotaan omaa konstruktivistista paradigmaa, jonka avulla yhteiskunnan ongelmien väitetään ratkeavan.

Käytännössä konstruktivistien retoriikka etenee kohtien kolme ja neljä kautta. Nykyinen yhteiskunta ja ajanjakso toimivat konstruktivisteille varsin keskeisenä argumenttina. Käytännössä se tarkoittaa vetoamista nykyajan vaatimukseen, eli uusia menetelmiä täytyy ottaa käyttöön pysyäksemme nykyisen yhteiskunnan vauhdissa. Retorisessa viitekehyksessä tämä edustaa todellisuuden rakenteeseen perustuvaa argumentointia, eli siinä turvaudutaan kausaaliseen

peräkkäisyysiteeseen. Tarkoituksena on osoittaa, että aikakausi seuraa toista. Monismi korvautuu pluralismilla, vakaus epävarmuudella, moderni postmodernilla.

Huomionarvoisa seikka on myös globaalin retoriikan käyttäminen. Konstruktivistit eivät sido tätä yhteiskunnan muutosta mihinkään tiettyyn kulttuuriin tai mantereeseen, vaan lähtökohtaisesti koko maailman nähdään siirtyneen tämänkaltaiseen postmoderniin tilaan.

Yhteiskunnan muutos ei kuitenkaan ole ainoa argumentti, mihin konstruktivistit vetoavat kuvaillessaan todellisuuskuvan muutosta. He hakevat myös tieteenfilosofista hyväksyntää heidän omien väitteidensä tueksi sille, että yhteiskunnan lisäksi myös koko todellisuuskuvamme on kokenut muutoksen. Tällöin avuksi haetaan teorioita luonnontieteen ja matematiikan puolelta.

5.2. *Auttajat luonnontieteen ja formaalin tieteen puolelta*

Guba ja Lincoln (1990, ref. Patton 2002, 66) ovat todenneet konstruktivismiin lähtevän siitä oletuksesta, että ihmismaailma eroaa aineellisesta ja fyysisestä maailmasta, joten näitä aloja täytyy tutkia eri tavoin. Luonnontiede saa konstruktivistien käsittelyssä monesti positivistisen roolin, koska sen metodit ovat pääosin kvantitatiivisia ja eksakteja. Ne toimivat yleisesti esimerkkeinä siitä, miten yhteiskuntatiedettä ei pitäisi tehdä.

Vaikka konstruktivismille onkin hyvin leimaavaa voimakas yhteiskuntatieteen erottaminen luonnontieteestä ja formaaleista tieteistä, on tähän suhtautumiseen olemassa myös tiettyjä poikkeuksia. Perinteinen luonnontiede näyttäytyy positivismina, mutta tietyt 1900-luvun fysiikan ja formaalin tieteen teoriat ovat valjastettu konstruktivismiin auttajiksi. Vastustajaksi konstruktivistit mieltävät matematiikan puolelta euklidisen matematiikan, auktoriteetiksi puolestaan asetetaan epäeuklidinen matematiikka. Fysiikassa vastasubjektina on niin sanottu newtonilainen, mekaaninen tiedekäsitys. Tältä alalta auktoriteetit haetaan suhteellisuusteorian ja kvanttimekaniikan puolelta. Auktoriteeteiksi siis kelpaavat sellaiset tieteenalat, joiden näkemykset ovat tietyssä mielessä perinteisen tieteen vastaisia. Nämä alat muodostavat konstruktivisteille retorisen keinon, joilla suuntaukselle pyritään siirtämään oikeutusta analogisesti muilta tieteenaloilta.

5.2.1. Matematiikka

Epäeuklidinen geometria

Epäeuklidisen geometrian esittämisellä Guba ja Lincoln pyrkivät esimerkinomaisesti osoittamaan sen, että on mahdotonta tuottaa tietoa pelkästään tiettyjen vakiintuneiden peruskomusten kautta. Kyseessä on siis vastakkainasettelu, jossa pyritään vastustamaan euklidista mallia, jossa totuuksia pystytään johtamaan joukosta perusväitteitä. Epäeuklidisen geometrian tuomaa ”säännöttömyyttä” pyritään siten levittämään analogisesti myös ihmistieteiden piiriin.

Eukleideen geometria perustuu joukkoon määritelmiä sekä 10 peruslauseeseen (aksiomaan), jotka jakaantuvat viiteen postulaattiin ja viiteen yleiseen aksiomaan. Postulaatit ovat:

1. Kahden pisteen kautta voidaan piirtää suora
2. Jana voidaan jatkaa suoraksi
3. Annetun pisteen ja annetun janan avulla voidaan piirtää ympyrä
4. Kaikki suorat kulmat ovat keskenään yhtä suuria
5. Annetun suoran ulkopuolella olevan annetun pisteen kautta voidaan piirtää vain yksi annetun suoran kanssa yhdensuuntainen suora

Postulaattien kautta on perinteisesti johdettu muita matemaattisia totuuksia. Postulaatit ovat eräänlaisia kyseenalaistamattomia matemaattisia totuuksia ja peruslauseita, jotka periaatteessa pitäisi olla kenen tahansa hyväksyttävissä ilman todisteita. Näistä postulaateista pystytään johtamaan loogisin päättelymenetelmin uusia teoreemoja. Kuitenkin viidennen postulaatin, eli niin sanotun paralleeliaksioman itsestänselvyys ei ole yhtä kiistaton kuin muiden neljän postulaatin. Matemaatikot ovat onnistumatta pyrkineet todistamaan viidettä postulaattia muilla postulaateilla, ja nyttemmin tämän todistaminen on osoitettu mahdottomaksi. (Miettinen 2002, 15.) Sen sijaan matemaatikot ovat muodostaneet niin sanottuja epäeuklidisia geometrioita, joissa Eukleideen viidennen postulaatin korvaa jokin muu suorien yhdensuuntaisuutta koskeva oletus. Epäeuklidista geometriaa voidaan soveltaa esimerkiksi kolmiulotteisessa pallopintakoordinaatistossa.

Juuri viides postulaatti on pääsyy siihen, miksi Guba ja Lincoln käsittelevät euklidista geometriaa. Se ikään kuin todistaa, että kaikki aksioma- ja uskomusjärjestelmät ovat mielivaltaisia ja että mitkään aksiomat eivät ole itsestään selvästi tosia (Lincoln & Guba 1985, 36). Epäeuklidiseen geometriaan vetoamalla pyritään kyseenalaistamaan koko euklidinen järjestelmä.

Euklidinen ja epäeuklidinen geometria asetetaan vastakkaisiksi näkemyksiksi, ja tässä asetelmassa euklidinen malli edustaa analogisesti konventionalismia, epäeuklidinen puolestaan konstruktivismia. Euklidisen geometrian ongelmat ovat Guban ja Lincolnin mukaan ikään kuin osoittaneet, että tiettyihin perususkomuksiin nojaavat konventionaalinen arviointi ja tiede eivät voi kuvata pätevästi todellisuutta. Konstruktivistit puolestaan vertaavat itseään mielellään epäeuklidiseen malliin, joka on asettanut perusaksiomeihin perustuvan tieteen kyseenalaiseksi. Guban ja Lincolnin mukaan epäeuklidinen geometria näyttää ensisilmäyksellä järjettömältä, mutta sillä voidaan kuitenkin muodostaa loogisesti päteviä väitteitä. Konstruktivistien mielestä heidän oma suuntauksensaakin näyttää monille tieteelliseen paradigmaan sosiaalistuneille oudolta, mutta tämä ei kuitenkaan todista sen epäpätevyyttä (Guba & Lincoln 1989, 103). Retoriikan kannalta on mielenkiintoista, että konventionalismia kritisoidessa kaikki aksiomaattiset järjestelmät näyttävät mielivaltaisilta, mutta omaa konstruktivistista suuntausta puolustettaessa jotkin aksioomat (tässä tapauksessa epäeuklidiset viidennet aksioomat) ovatkin analogian arvoisia. Lincoln ja Guba (1985, 37-38) jopa esittävät oman suuntauksensa perususkomukset aksioomien kautta.

Gödel

Toinen matematiikan piiristä haettu auktoriteetti on loogikko ja matemaatikko Kurt Gödel, jonka epätäydellisyyslauseen mukaan jokainen matematiikan aksiomajärjestelmä ajautuu lopulta ongelmiin, joita se ei pysty ratkaisemaan. Tämä johtuu siitä, että matemaattisen aksiomajärjestelmän puitteissa voidaan muodostaa sellaisiakin väitteitä, jotka ovat totuusarvoltaan ratkaisemattomia, eli ne eivät ole johdettavissa aksiomista. Matematiikassa ei täten myöskään pystytä todistamaan aukottomasti järjestelmän omaa ristiriidattomuutta. (ks. Rucker 1998, 195-196; von Wright 1998, 137.)

Gödelin teorian siteeraaminen johtuu pääosin samoista syistä kuin mieltymys epäeuklidiseen geometriaan, eli aksiomaattisen päättelyn kritiikin takia. Gödeliä käytetään tämän lisäksi myös todistamaan, että tiedon yleistäminen ei ole mahdollista.

”But Gödel (Hofstadter, 1979) has shown mathematically that it is impossible to account for all phenomena from a single frame of reference, that is, from a single set of rules.”

Guba & Lincoln 1989, 94

Edellisessä lainauksessa Gödelin lause esitetään siten, että sen kautta olisi matemaattisesti todistettu, ettei kaikkia ilmiöitä voida johtaa rajatusta sääntöjoukosta. Väite jää kuitenkin väistämättä puolittomuuden esittämiseksi. Gödelin lauseessa ei ole kyse siitä, että se todistaisi kaikkien ilmiöiden johtamisen tietystä sääntöjoukosta mahdottomaksi, vaan sen soveltumisala rajoittuu pelkästään aritmeettisiin järjestelmiin. Toisessa yhteydessä Lincoln ja Guba (1985, 118) tuovat kyllä esiin, että Gödel kehitti teoriansa matemaattiseen lukuteoriaan liittyen, mutta he korostavat samalla teorian soveltuvuusalan olevan laajempi kuin pelkästään matematiikan kenttä.

Matemaattinen todistus toimii siis konstruktivisteille todisteena siitä, ettei myöskään ihmistieteissä tällaista pysty tekemään. Gödel ei toimi pelkästään esimerkinomaisena tapauksena formaaleiden tieteiden perusteiden horjuttamisesta, vaan Gödelin todistusta pyritään soveltamaan sellaisenaan myös muualle kuin vain matematiikkaan.

5.2.2. Fysiikka

Matematiikan lisäksi toinen konstruktivisteille mieleinen tieteen ala on fysiikka. Tässäkään tapauksessa auktoriteetiksi ei pääse fysiikka kokonaisuudessaan, vaan kiinnostus kohdistuu ainoastaan kvanttimekaniikkaan. Tämä ala soveltuukin parhaiten konstruktivistien lähtökohtiin, koska se on tavallaan asettanut perinteisen fyysisen maailmankuvan kyseenalaiseksi.

Kvanttimekaniikka esittää totutusta poikkeavan maailmankuvan, eli tilan jossa klassisen fysiikan lainalaisuudet eivät suoraan päde. Ei siis liene yllätys, että kvanttifysiikan teorioihin viitataan useissa fysiikan alaan liittymättömissä teksteissä. Konstruktivisteille kvanttimekaniikka näyttäytyy todisteena siitä, että sosiaalinen todellisuus on kvanttimekaniikan tavoin yhtä satunnainen, epäkausallinen ja ennustamaton.

Kvanttimekaniikka henkilöityy Guban ja Lincolnin teksteissä Werner Heisenbergiin, jonka epätarkkuusperiaatteen (käytetään myös nimitystä epämääräisyysperiaate) mukaan elektronin paikkaa ja liikemäärää ei pystytä määrittelemään tarkkaan samanaikaisesti, eli mitä tarkemmin elektronin paikan pyrkii määrittelemään, sitä epämääräisempi on tieto elektronin liikemäärästä (Weinberg 1999, 77-78). Kvanttimekaniikassa joudutaankin käyttämään tarkkojen fyysisten suureiden sijasta todennäköisyysjakaumia.

“We have already encountered Heisenberg’s Indeterminacy Principle. That this principle should also apply to social and human inquiry is hardly surprising.”

Guba & Lincoln 1989, 99

Tämän periaatteen soveltuminen myös ihmistieteisiin otetaan itsestään selvänä asiana, eikä väitteen puolesta esitetä argumentteja. Sosiaalitutkimuksen ja kvanttimekaniikan yhtymäkohdat ovat kuitenkin niin vähäiset, että tätä vertausta on pidettävä ennemmin puhtaasti retorisena oikeutuksen hakuna kuin pätevänä tiedon siirtämisenä kontekstista toiseen.

5.2.3. Miksi luonnontieteitä ja formaaleja tieteitä siteerataan

Luonnontiede ja matematiikka ovat poikkeuksellisia kohteita konstruktivistien auktoriteetin haulle. Tämäntyyppisten luonnontieteellisten esimerkkien käytön voi kuitenkin tulkita immanentiksi kritiikiksi, jonka tavoitteena on kyseenalaistaa konventionalismin lähtökohtia käyttämällä sitä vastaan sen omassa piirissä käytettyjä teorioita. Konstruktivistien ilmeisenä tavoitteena on osoittaa, että luonnontieteen ja formaalin logiikan puolella tehdyt löydöt kumoavat oman alansa muita paradigmoja. Ikään kuin konstruktivistit pyrkisivät iskemään luonnontieteen heikkoon kohtaan, eli paikkaan joka romahduttaisi kerralla koko positivistisen uskomusjärjestelmän. Samalla voidaan vedota siihen, että konstruktivistit eivät ole ainoita kritiikin esittäjiä, vaan myös spesifin tieteen edustajat itse epäilevät näiden alojen teorioita. Tai kuten Guba ja Lincoln toteavat:

”There is a growing body of literature, written in the main by individuals who do not see themselves outside the pale of the conventional paradigm, that rejects the idea of a value-free science (...)”

Guba & Lincoln 1989, 101

Luonnontieteen ja matematiikan siteeraamisessa on havaittavissa kolme keskeistä argumentaation lajia. Ensinnäkin siinä käytetään hyväksi todellisuuden rakenteeseen perustuvia argumentteja. Positivismia vastaan nostetaan jokin henkilö tai tämän henkilön mukaan nimetty teoria. Kvanttimekaniikan puolestapuhujaksi tuodaan Heisenberg, matemaattisen formalismin epävarmuutta edustaa puolestaan Gödel. Kyseessä on niin sanottu retorinen yksilö-ryhmä –sidos (Perelman 1996, 112-113), eli henkilö edustaa oman arvovaltansa turvin sitä laajempaa kokonaisuutta, johon hän kuuluu, kuten esimerkiksi fysiikan tutkijoiden yhteisöön. Konstruktivistit suosivatkin erityisesti sellaisia teorioita, joiden nimi on eponyymi, eli tieteellinen löytö on nimetty keksijän mukaan. Samalla tilanne tuo esiin myös auktoriteettiin vetoamisen. Esimerkiksi Gödelin ja

Heisenbergin ajatuksia käsitellään hyvin pintapuolisesti, murra samalla näiden tieteilijöiden arvovaltaa ja nimeä käytetään hyväksi. Auktorisoituihin lähteisiin viittaamista ei käytetä ainoastaan tukemaan omaa argumentaatiota, vaan samalla sillä pyritään osoittamaan kirjoittajan oma kompetenssi (Mäntynen 2003, 106).

Toiseksi kielenkäyttö edustaa kvasiloogista argumentointia, koska siinä rinnastetaan kaksi eri tapausta keskenään, eli muiden tieteenalojen saavutuksia pyritään siirtämään myös oman alan sisälle. Jos esimerkiksi kvanttimekaniikkaa pidetään yleisesti hyväksyttynä alana, kirjoittaja voi pyrkiä siirtämään tätä hyväksyntää omalle suuntaukselle. Jos kvanttifysiikat väittävät kvanttimaailman perustuvan todennäköisyyksiin ja satunnaisuuteen, voidaan tätä tietoa pyrkiä siirtämään myös muihin konteksteihin. Voidaan esimerkiksi pyrkiä siihen vaikutelmaan, että kvanttifysiikka olisi osoittanut epävarmuuden olemassaolon koko todellisuudessa. Ongelmana tässä on kuitenkin, miten paljon nämä eri alat vastaavat toisiaan. Alojen valinta onkin konstruktivistille hyvin tarkoitushakuista. Perelmanin (1996, 88) mukaan vertailukohdetta ei usein pyritä määrittelemään kattavasti, koska kirjoittaja ei useinkaan pyri jakamaan informaatiota, vaan tekemään lukijoihinsa vaikutuksen.

Kolmanneksi, luonnontieteen siteeraaminen tuo esiin myös käsite-erottelujen merkittävän roolin. Aluksi voi näyttää hieman epäselvältä, miten luonnontieteen edustaja voi toimia auktoriteettina sekä luonnontieteilijöille että konstruktivistille. Ongelma selittyy kuitenkin sillä, että auktoriteettien ajatuksia ei esitetäkään kokonaisvaltaisesti, vaan pelkästään poimimalla ne näkemykset, jotka teemoiltaan sopivat omien väitteiden argumenteiksi. Käsite-erottelujen ja valikoinnin kautta yhden henkilön mielipiteet voidaan jakaa positivistisiin ja konstruktivistisiin näkemyksiin. Eli saman henkilön näkemyksistä on mahdollista muotoilla kaksi luonteeltaan täysin erilaista versiota. Selvitän tätä kahden esimerkin avulla.

Fysiikan alalla Albert Einsteinin yksi keskeisimmistä saavutuksista oli yleisen suhteellisuusteorian muotoilu. Tämä teoria soveltuu Einsteinin (2003, 138) mukaan kaikkien fysikaalisten ilmiöiden tarkasteluun. Konstruktivistit todennäköisesti pitäisivät tällaista muotoilua täysin positivistisena. Lincoln ja Guba (1985, 147) kuitenkin nostavat Einsteinin esille siitä syystä, että hänen työnsä johti relativistiseen formulointiin, jonka seurauksena kausaalisuuden asema muuttui hyvin epävarmaksi. Toinen esimerkki on biologian alalta. Charles Darwinin ansioksi voidaan laittaa se, että hän esitti ne lainalaisuudet, joiden kautta orgaanisten eliöiden sopeutuminen ympäristöön voidaan selittää. Tämäkin lienee konstruktivistien mukaan positivismia, koska siinä todellisuutta pyritään

jäsentämään rajatusta sääntöjoukosta käsin. Guba ja Lincoln (1989, 69) nostavat Darwinin ansioksi kuitenkin sen, että hänen työnsä kautta olemme alkaneet nähdä historian ongelmallisena. Esimerkiksi eläinlajit eivät säilytä samaa muotoaan aikojen kuluessa. Mikään ei pysy samana vaan kaikki muuttuu, eli maailma onkin epädeterministinen, vakiintumaton ja moniselitteinen.

Kritiikkiä

Matematiikan ja fysiikan teorioiden siirtäminen muille tieteenaloille on aiheuttanut runsaasti kritiikkiä. Esimerkiksi kvanttimekaniikan tuloksiin on viitattu useissa fysiikkaan liittymättömissä alueissa. Tämä ala näyttää tarjoavan argumentteja hyvin erilaisille aloille, koska se mahdollistaa normaalista poikkeavan todellisuuskuvan muokkaamisen. Kari Enqvistin (1997, 158; 2000, 9) mukaan kvanttimekaniikan epämääräisyyttä on sovellettu mitä erilaisimpien aatevirtausten oikeellisuuden todistamiseen.²⁰ Jukka-Pekka Puro (1997, 26) on puolestaan esittänyt, että Heisenbergin periaatteen soveltaminen on myös näennäistieteilijöiden suosiossa, koska se tarjoaa hyvän alustan omien, usein rajatietoon liittyvien, väitteiden oikeuttamiseen.

Baggini ja Fosl (2003, 197-198) ovat todenneet, että tieteen suuria teorioita siteerataan usein melko pintapuolisesti filosofisissa sekä humanisti- ja sosiaalitieteissä. Näihin suurin teorioihin kuuluvat muun muassa Einsteinin suhteellisuusteoria, Heisenbergin epätarkkuusperiaate sekä Gödelin epätäydellisyyslause. Nämä teoriat ovat Bagginin ja Foslin mukaan kuitenkin monimutkaisempia kuin ne pintapuolisesti näyttävät, ja tästä syystä ne tulisi tuntea hyvin ennen kuin niistä pystyy tekemään tarkkoja johtopäätöksiä. Esimerkiksi Gödelin epätäydellisyyslausetta ei sinänsä pysty suoraan soveltamaan muualle kun hyvin spesifiin matematiikan alaan.

Myös Alan Sokalin (1996; Sokal & Bricmont 1998) hyökkäyksessä niin sanottua postmodernia tiedettä kohtaan oli pääosin kyse siitä, että hän syytti täsmälliseen tieteeseen kriittisesti suhtautuvia henkilöitä matematiikan ja fysiikan teorioiden pinnallisesta soveltamisesta ihmis- ja yhteiskuntatieteisissä. Samat teemat ovat osittain esillä myös Francis Wheenin populaarissa teoksessa ”Kuinka humpuuki valloitti maailman” (2006), jonka nimi ei jätä epäselvyyttä kirjoittajan suhtautumisesta postmoderniin tieteeseen ja siinä käytettyihin eksaktien tieteiden siteerauksiin.

²⁰ Myös eräät fyysikot ovat soveltaneet kvanttimekaniikan saavutuksia muillakin aloilla kuin vain fysiikassa. Esimerkiksi suomalainen fyysikko K.V. Laurikainen (1991; 1994) on vedonnut kvanttimekaniikan ilmiöihin osoittaakseen, että kristinuskolla tulisi olla enemmän tilaa nykyisessä tieteellisessä maailmankuvassamme.

6. Konstruktivismiin esittäminen arviointiteorian huipentumana

Tässä luvussa tarkastelussa ovat ne retoriset keinot, joilla konstruktivistit esittävät oman suuntauksensa pätevyyttä. Tätä teemaa lähestyn tarkastelemalla kahta eri paremmuuden tuottamisen tapaa. Ensinnäkin tuon esiin, miten konstruktivistit tuottavat oman suuntauksen paremmuutta pelkästään kielellisillä keinoilla, eli suuntausta määritellään verbaalisesti siten, että se saadaan näyttämään pätevältä ilman käytännön esimerkkeihin vetoamista. Toiseksi tarkastelen konkreettisia esimerkkejä niistä hyödyistä, joita konstruktivistit väittävät oman suuntauksen käyttöönotosta seuraavan.

6.1. *Paremmuuden tuottaminen semanttisin keinoin*

Konstruktivismi on suhteellisen uusi tulokas arvioinnin kentällä. Suuntauksen uutuus voi kuitenkin aiheuttaa sen, että nuori ala pyrkii vahvistamaan identiteettiään korostamalla eroja muihin kielenkäytön tapoihin (Luostarinen & Väliaverronen 1991, 63). Myös osittainen vastakkaisuus arvioinnin kenttää hallinneisiin perinteisiin menetelmiin voi aiheuttaa sen, että uusi suuntaus joutuu käyttämään retoriikkaa tehokkaasti saadakseen asiansa julkisuuteen.

Tarkastelen suuntauksesta käytettyihin nimityksiin sisältyviä retorisia näkökulmia, konstruktivismiin pyrkimystä esittäytyä muita kehittyneempänä suuntauksena, pyrkimystä olla ottamatta kantaa tiettyihin keskeisiin määrittelyihin ja olla sitoutumatta tiettyihin luokitteluihin sekä suuntauksen pyrkimystä esittäytyä ainutlaatuisena paradigmana.

Suuntauksesta käytetyt nimet

Konstruktivistisesta paradigmasta on vuosien varrella käytetty useita eri nimityksiä. 1980-luvun alussa Guba ja Lincoln kutsuivat suuntausta naturalistiseksi paradigmaksi. Naturalistisen suuntauksen nimi kuitenkin vaihdettiin myöhemmin konstruktivistiseen suuntaukseen. Nimen vaihtaminen on ymmärrettävää, sillä naturalismille on annettu toisistaan poikkeavia merkityksiä. Käsitteellä voidaan viitata konstruktivistien tarkoittamaan asiaan, eli että tutkimus tulisi järjestää mahdollisimman luonnollisesti, ja että tutkijan tulisi välttää kaikenlaista tutkimuskohteen manipulointia (Guba & Lincoln 1983, 311; Patton 1990, 39). Naturalistinen näkemys viittaa

kuitenkin myös siihen pyrkimykseen, että ihmistieteen alaa pitäisi tutkia luonnontieteellisin menetelmin, koska ihmisetkin nähdään osana luontoa (Raunio 1999, 22). Tätä jälkimmäistä näkemystä konstruktivistit eivät voi hyväksyä.

Nykyisin konstruktivismista käytetään synonyymina myös käsitettä ”neljännen sukupolven arviointi”. Tämä käsite viittaa Guban ja Lincolnin tekemään jaotteluun, jossa he erottelevat arvioinnista neljä historiallista vaihetta. Ensimmäisessä vaiheessa arviointitietoa hankittiin mittauksia tekemällä (measurement), toisessa sukupolvessa alettiin kerättyä tietoa myös kuvailla (description) ja kolmannessa jaksossa muodostettiin myös arvopäätelmiä (judgment) (Guba & Lincoln 1989, 22-31). Nämä kolme ensimmäistä vaihetta kuuluvat niin sanottuun konventionaaliseen paradigmaan. Tämä nelijako on myös esitetty siten, että seuraava sukupolvi tuo aina jotain uutta ja kehittyneempää edeltäjiinsä verrattuna. Niinpä konstruktivistinen, eli neljäs sukupolvi näyttäytyy tässä jatkumossa eräänlaisena arviointiteorian huipentumana.²¹ Tämänkaltaisella aikaisempaan teoriaan suuntautuneella katsauksella saadaan oma suuntaus näyttämään siltä kuin se olisi oman alansa historiallinen kulminaatiopiste (Billig 1989, 135).

Petri Virtasen (2005, 63) mielestä Guba ja Lincoln osasivat amerikkalaiseen tapaan muodostaa suuntauksestaan brändin, muun muassa houkuttelevan nimen kautta. Tämänkaltaisen toiminta arviointipiireissä oli uutta vielä 1980-luvulla, koska tuotteistaminen silloin oli joko peiteltyä tai kokonaan tuntematonta.

Kehitys

Neljän sukupolven jäsenystä tarkkaillessa ei liene yllätys, että konstruktivistit kokevat arviointiteorian kehittyvän kuhnilaisen mallin mukaan. Thomas Kuhnin (1994) mukaan tiedemaailmassa vallitsee kerrallaan yksi yleisesti hyväksytty tieteellinen paradigma. Tämä paradigma sisältää joukon teoreettisia perusolettamuksia, joiden kautta on määritelty muun muassa, mitä tiede on ja millaisin keinoin tiedettä tehdään. Yleisesti hyväksytyyn paradigmaan perustuvaa tutkimusta Kuhn nimittää normaalitieteeksi. Tieteellinen maailmankuva joutuu kriisiin, jos tutkimusalueella törmätään jatkuvasti sellaisiin ongelmiin, joita paradigma ei pysty selittämään.

²¹ Eri sukupolvien nimeäminen tieteellisissä julkaisuissa (erityisesti yhdysvaltalaisissa) ei ole mitenkään harvinaista, vaan se vaikuttaa olevan suhteellisen yleinen retorinen piirre. Esimerkiksi neljännen sukupolven käsitettä on käytetty muun muassa ohjelmoinnissa, laatujohtamisessa (Joiner 1994) sekä sosiaalisten kerrostumien tarkastelussa (Treiman & Ganzeboom 2000). Näiden eri alojen suuntausten välillä ei välttämättä ole muuta yhteneväisyyttä kuin se, että tekijät näkevät oman neljännen sukupolvensa edustavan alan tieteellistä huippua.

Näiden törmäysten kautta saattaa muodostua uusi tieteellinen paradigma, jota tiedeyhteisö alkaa pitää normaalitieteenä. Kuhnin mukaan tiede ei siis kehity asteittain, vaan muutos tapahtuu tieteellisten vallankumousten kautta.

Guban ja Lincolnin (1989, 84, 172) mielestä konventionaalinen paradigma on kokemassa kuhnilaisen vallankumouksen, koska suuntauksesta on löydetty riittävän paljon anomalioita. Konstruktivistinen paradigma onkin heidän mukaansa luontainen seuraaja tämän vallankumouksen jälkeen. Tähän näkemykseen on vedottu myös muissa konstruktivismia puolustavissa puheenvuoroissa. Esimerkiksi Tynjälä, Heikkinen ja Huttunen (2005, 20-21, 46) esittävät vallitsevan oppimiskäsityksiin liittyvän paradigman olevan siirtymässä kohti konstruktivismia viitaten juuri Guban ja Lincolnin näkemyksiin.

Kuhnilaisen teorian soveltaminen konstruktivismiin on kuitenkin ongelmallista, koska arvioinnin kentällä ja yhteiskuntatieteissä on tällä hetkellä useita teoreettisia viitekehyksiä ja paradigmoja. Kuhnin mukaan hänen teoriansa ei koske yhteiskuntatieteitä, koska ne ovat esiparadigmaattisessa kehitysvaiheessa, eli yhteistä tieteellistä maailmankuvaa ei ole vielä syntynyt. Kuhnin teoria pätee käytännössä ainoastaan luonnontieteisiin ja mahdollisesti joskus syntyvään paradigmaattiseen yhteiskuntatieteeseen. (Töttö 1982, 34-35; Raunio 1999, 53; Alasuutari 2004, 1, 6-7.)

Konstruktivismin kehitys ei ole ollut myöskään täysin muista tekijöistä riippumatonta. Perinteisesti tieteen kehitystä on tarkasteltu internalististen ja eksternalististen syiden kautta. Internalismi tarkastelee kehitystä tieteen sisäisten tekijöiden, eksternalismi puolestaan tieteen ulkopuolisten tekijöiden kautta. (Pietilä 1983, 3.) Kysymys on pääpiirteittäin siitä, kehittääkö tiede itse itseään, vai vaikuttaako siihen ulkoiset tekijät, kuten yhteiskunnallinen tai poliittinen ilmapiiri. Jäsennys kahden eri vaihtoehdon väliin on tietysti hyvin ylimalkainen, mutta se tarjoaa tiettyjä näkökulmia aiheeseen. Internalismiin painottunut näkökanta korostaisi, että konstruktivismin syntyyn vaikutti ratkaisevasti arviointikentän tilanne. Eli arvioinnin sisäisen keskustelun seurauksena konstruktivismi pyrki vastaamaan niihin ongelmakohtiin, joihin perinteinen arviointiteoria oli osoittanut kyvyttömyytensä. Mutta suuntauksen kehitykseen ovat vaikuttaneet todennäköisesti myös tietyt tieteen ulkopuoliset tekijät.

Ensinnäkin, arviointi on perinteisesti ollut yhdysvaltalainen ilmiö. Arviointikulttuurin synty ajoittuu aikaan, jolloin Yhdysvalloissa toteutettiin joukko sosiaalipoliittisia toimenpiteitä. Arvioinnin teoriataustan muotoilu on edelleenkin vahvasti amerikkalaisten ja akateemisen maailman

toimijoiden hallussa, eikä konstruktivismi tee tähän poikkeusta. Raimo Väyrynen (1999, 58-59) on yhdysvaltalaisista akateemista maailmaa kuvaillessaan väittänyt, että kovan kilpailun vallitessa kentällä on pyrittävä erottautumaan joukosta omilla metodologisilla tai teoreettisilla tavamerkeillä. Samalla professoreilla on myös tarve muodostaa omia koulukuntia, joiden ylläpitäminen edellyttää samoja metodologisia käytäntöjä seuraavia opiskelijoita. Tämä kulttuuri on kenties vaikuttanut jossain määrin erilaisten arviointiteorioiden runsauteen.

Toiseksi, arvioinnin kentällä uudet paradigmat eivät aina muodostu arviointikentän sisäisen keskustelun tai kriisin perusteella, vaan erilaisten trendien vaikutus ulottuu myös sinne. Erityisesti yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa trendikkäät suuntaukset ovat usein siirtyneet arvioinnin kentälle, tosin pienen viiveen päästä. Esimerkiksi 1990-luvulla pinnalle nousseella realistisella arviointisuuntauksella on selkeät yhtymäkohdat yhteiskuntatieteissä keskustelua herättäneeseen kriittiseen realismiin ja erityisesti Roy Bhaskarin tuotantoon.²² Konstruktivismin esiinnousuun puolestaan vaikutti ilmiselvästi 1970- ja 1980-luvulla käyty keskustelu kielellisestä käänteestä ja sosiaalisesta konstruktionismista.

Määrittelemättömyys

Yleinen retorinen keino suuntauksen arvoavallan ylläpitämisessä on pyrkimys olla sitoutumatta liikaa mihinkään luokitteluihin. Tekstin liiallinen ehdottomuus ja tiukkojen sääntöjen esittäminen saattaa johtaa yhteensopimattomuuteen, ja tästä syystä kirjoittajat pyrkivät usein huolehtimaan siitä, ettei tällaisia tilanteita synny (Perelman 1996, 69). Konstruktivistit eivät esimerkiksi väitä, että heidän metodologiansa olisi lopullinen totuus siihen, miten arviointeja tulisi tehdä (Guba & Lincoln 1989, 16). Konstruktivismin ei oleteta antavankaan kuvaa totuudesta, vaan tavoitteena on muodostaa entistä sisältörikkaampia konstruktioita arvioinnin kohteesta (Guba 1990, 27; Guba & Lincoln 2003, 259). Tieteellisen tekstin kirjoittajat pyrkivätkin usein ennakolta varautumaan mahdollisiin vastaväitteisiin. Tämän vuoksi argumentit pyritään varmistamaan ja panssaroimaan siten, ettei niitä pääse helposti kritisoimaan. (Luostarinen & Väliverronen 1991, 89.)

Yksi keskeinen ja samalla myös mielenkiintoinen piirre konstruktivismissa on, että sen yhteydet tieteeseen pyritään kiistämään. Guban ja Lincolnin mukaan arvioinnin ylipäätään ei tulisi olla tiedettä, koska arviointiin liittyy niin kiinteästi sosiaaliset, poliittiset ja arvo-orientoituneet

²² Realistinen suuntaus ei kuitenkaan ole monien muiden arviointiparadigmojen tapaan yhdysvaltalainen vaan brittiläinen hengentuote.

lähtökohdat. Arvioinnin tulisi mennä tiedettä ja pidemmälle ja ottaa sosiaaliset ja kulttuuriset kontekstit huomioon. Tiede mielletään prosessiksi, jonka tarkoituksena on vain ja ainoastaan kerätä faktatietoja. Tiede nähdään myös pelkäksi konstruktiksi, joka ei pysty sanomaan mitään objektiivisesti todellisuudesta. (Guba & Lincoln 1989, 7-8, 43.)

Tieteellisellä toiminnalla on hyvin menestyksellinen historia, ja tieteellisin keinoin hankittua tietoa pidetään yleensä luotettavana. Tieteelliselle kentälle olisikin runsaasti tulijoita, mutta tieteen rajoja varjellaan hyvin tarkasti.²³ (Barnes & Bloor & Henry 1996, 168.) Pelkkä tieteeseen viittaaminen saattaa usein tuoda tiettyä arvovaltaa oman asian esittämiseen. Tämän kannalta onkin yllättävää, että konstruktivismi pyrkii nimenomaan irtautumaan tieteestä. Miksi konstruktivistit tekevät tällaisen uhrauksen, ja luopuvat tiettyä arvovaltaa tuovasta tieteen käsitteestä?

Ensinnäkin, tieteellinen ajattelu ylipäättään saadaan näin näyttäytymään vastasubjektina. Tällöin muut arviointiteoriat ja yleensäkin tieteen negatiiviset piirteet saadaan samaistettua tähän tieteelliseen paradigmaan. Täten muita arviointisuuntauksia voidaan syyttää siitä, että ne ovat omaksuneet liiaksi tieteellistä lähestymistapaa. Taustalla lienee laajempikin vastareaktio länsimaista tiedekäsitystä vastaan.

Toiseksi, tieteelle on asetettu tiettyjä sääntöjä ja rajoituksia, kuten Robert Mertonin (1982, 6-13) määrittelevät universalismi, tiedon yhteisomistus, puolueettomuus ja järjestelmällinen epäily. Konstruktivismi ei näitä normeja kaikilta osin täytä. Esimerkiksi universalismiin kuuluva objektiivisuuden vaatimus on suuntauksessa kyseenalaista, koska arvioitsija osallistuu aktiivisesti tiedon tuottamiseen. Tällaisten normin vastaisuuksien kautta suuntausta voitaisiin kritisoida siitä, että se ei ole pätevä, koska se ei täytä tieteen kriteereitä. Tämän suuntaisen kritiikin välttämiseksi suuntaus voi pyrkiä irrottautumaan tieteellisestä diskurssista ja todeta, etteivät tieteen säännöt kosketa heitä. Tällöin argumentaatio panssaroidaan siten, ettei sen pätevyyttä voida kiistää vetoamalla suuntaukseen kuulumattomiin kriteereihin. Guba ja Lincoln (1989, 111-113) viittaavat siihen, että konventionalisteilla on kotikenttäetu puolellaan tukeutuessaan positivistiseen

²³ Tieteen rajoja on pyritty osoittamaan muun muassa demarkaatiokriteerien avulla. Näiden avulla pyritään vastaamaan kysymykseen, miten tiede voidaan erottaa epätieteestä. Karl Popperin falsifikaation käsite on yksi tunnetuimmista tieteen rajojen määrittelyyn pyrkivistä näkemyksistä. Popperin (1995, 253-292) mukaan tieteelliset teoriat eivät voi olla ehdottoman oikeita, vaan niitä voi aina korjata ja parannella. Täten tieteelliset teoriat tulisi muodostaa siten, että ne ovat falsifikoitavissa, eli että ne voidaan tarpeen mukaan osoittaa vääriksi. Teorioiden tulisi siis olla testattavissa. Esimerkiksi marxismi ja astrologia eivät täytä tätä kriteeriä.

tiedetraditioon. Tämän kotikenttäedun murtamiseksi konstruktivistit pyrkivätkin muuttamaan näitä sääntöjä itselleen mieluisemmiksi. Keskustelu ikään kuin siirretään bourdieulaisittain tieteen kentältä pois alueelle, jolla konstruktivistit kokevat omaavansa eniten pääomaa asian esittämiseen. Tällä uudella kentällä konstruktivistit voivat pelata peliään omilla säännöillä. Konstruktivismissa nämä tieteelliset säännöt korvataan osittain omilla säännöillä, eli tradition hylkäämisen kautta pystytään muotoilemaan itselle mieluiset normit.

Tieteellisyyden kiistämisessä tulee esiin konstruktivismin tietty kaksijakoisuus: Tieteellinen tutkimus tarpeen tullen kiistetään, jos se ei sovi konstruktivismin omiin näkemyksiin tai pyrkimyksiin. Toisaalta suuntaus sisältää tieteenkaltaisia ominaisuuksia, kuten sen ontologiset, epistemologiset ja metodologiset sitoumukset. Se myös tukeutuu hyvin usein tieteellisiin auktoriteetteihin ja osallistuu tieteelliseen keskusteluun muun muassa arvostelemalla muita tiedesuuntauksia sekä osallistumalla peer review -julkaisuihin. Se myös pyrkii saamaan tieteellistä arvovaltaa väittämällä olevansa tuleva kuhnilaisen tieteellisen vallankumouksen voittaja. Eli monelta osin suuntaus vaikuttaa tieteeltä, vaikka eksplisiittisesti se pyritäänkin kieltämään.²⁴

Toinen retorisesti oleellinen seikka tiedetraditiosta irtautumisen lisäksi on konstruktivismin määritelmä arvioinnille. Arviointikirjallisuuden traditioon verrattuna ainakin Guba ja Lincoln jättävät poikkeuksellisesti käsitteen merkityksen avoimeksi:

”For we will argue that there is no “right” way to define evaluation, a way that, if it could be found, would forever put an end to argumentation about how evaluation is to proceed and what its purposes are. We take definitions of evaluation to be human mental constructions, whose correspondence to some “reality” is not and cannot be an issue.”

Guba & Lincoln 1989, 21

Guba ja Lincoln siis olettavat, että samalla kun määrittelemme arvioinnin käsitteen, tulemme lausuneeksi jotain sen metodeista ja tarkoituksista. Termin määrittelemättä jättäminen lienee johdonmukaista konstruktivistien edustamassa lähestymistavassa; jos kaikki on pelkkää konstruktiota, myös arviointi on sitä. Retoriikkaa tarkasteltaessa voisi kuitenkin huomauttaa, että mitä epämääräisemmässä muodossa käsitteet ovat, sitä universaalimpi hyväksyntä niillä on. Eli käsitteiden merkitys on parasta jättää silloin avoimeksi, jos ei myöhemmin halua myöntää puhuneensa itseään umpikujaan. Lisäksi määrittelemättä jättäminen mahdollistaa sen, että käsitteeseen voi myöhemmin sisällyttää runsaasti erilaisia merkityksiä. Guba ja Lincoln esimerkiksi

²⁴ Tässä tutkimuksessa olen käsitellyt suuntausta ikään kuin se olisi tiedettä. Käytännössä tämä liittyy siihen, että olen tarkastellut suuntausta tieteen retoriikan kannalta.

määrittelevät toisessa yhteydessä arvioinnin muun muassa sosiaalipoliittiseksi, yhteistyötä vaativaksi ja opiskeluun ja opettamiseen liittyväksi prosessiksi, jonka tulokset ovat ennalta arvaamattomia (Guba & Lincoln 1989, 253-255).

Omaperäisyyden tavoittelu

Omaperäisyyden tavoittelu tieteellisissä teksteissä on hyvin kaksijakoista. Toisaalta tutkijan täytyy saada muiden tutkijoiden tuki käsittelemälleen asialle. Parhaiten tämä toteutuu viittaamalla muihin julkaisuihin ja auktoriteetteihin. Toisaalta taas useat tutkijat haluat vaikuttaa omaperäisiltä, eli monesti kirjoittajat yrittävät osoittaa sen, mitä erityistä juuri heillä on sanottavana käsiteltävässä asiassa. (Hull 1988, 319.) Liisa Saariluoman (2001, 7-8) mukaan kirjailijoiden liiallinen edeltäjiin tukeutuminen mielletään usein auktoriteettiuskovaisuudeksi ja omaperäisyyden puutteeksi. Monissa tieteellisissä suuntauksissa on havaittavissa ryhmittymien muodostuminen yhden tai useamman ”mestariajattelijan” ympärille. Näillä keskushenkilöillä on usein tarve saada kunnioitusta muun muassa osoittamalla, että he kykenevät itsenäiseen ja omaperäiseen työhön. Tämäntyyppistä ainutlaatuisuuden tavoittelua ilmenee myös konstruktivismia käsittelevissä julkaisuissa. Yhtenä keskeisenä teemana on, että konstruktivismi ei ole pelkästään vastareaktio positivismia kohtaan, vaan että se perustuu vahvasti omaan lähtökohtiinsa:

“Postpositivism is an entirely new paradigm, not reconcilable with the old. Rapprochments, accommodations, compromises are no more possible here than between the old astronomy and Galileo’s new astronomy, between phlogiston and oxygen, between Newtonian and quantum mechanics. We are dealing with an entirely new system of ideas based on fundamentally different – indeed, sharply contrasting – assumptions, as the quotations from Mary Hesse, Rom Harre, and John Heron so vividly illustrate. What is needed is a transformation, not an add-on. “

Lincoln & Guba 1985, 33

“The naturalistic inquiry is incommensurable with the conventional paradigm. The reader should bear in mind that one cannot fairly understand any paradigm, naturalistic or otherwise, on the basis of considerations evolved in relation to some other paradigm; to do so would be equivalent to judging, say, Roman Catholic theology on the basis of Lutheran dogma (or vice versa). The naturalistic paradigm is incommensurable with positivism in the same way that the notions of flat earth and round earth are conceptually incommensurable.”

Guba 1993, x

Kuten esimerkeistä käy ilmi, konstruktivistiseen suuntaukseen viitataan useilla eri nimillä, mutta kaikille niille on yhteistä omaperäisyys ja ainutlaatuisuus verrattuna konventionalismiin.

Konstruktivismi ja konventionalismi ilmenevät tässä suuntauksina, joiden välillä minkäänlaiset kompromissit eivät ole mahdollisia. Konventionalismia ei ole mahdollista parantaa pienten muutosten avulla, vaan tarvitaan täysin uusi suuntaus. Tämä ero myös esitetään analogisesti toistensa täysin poissulkevan esimerkin kautta: maapallo ei voi olla samaan aikaan sekä pyöreä että litteä.

Lainauksissa siis muodostetaan tilanne, jossa kaksi asiaa on keskenään ristiriidassa. Tämä näennäinen yhteensopimattomuus pakottaa valitsemaan, eli toinen on hyväksyttävä ja toinen hylättävä. Tavaltaan tämä jäljittelee loogista päättelyä, jokin seikka on joko totta tai sitten ei.²⁵ Tästä syystä tätä retorisista keinoja nimitetään kvasiloogiseksi argumentiksi. (Perelman 1996, 62-63.) Lukija ikään kuin laitetaan valintatilanteen eteen; Joko olet meidän puolellamme tai sitten meitä vastaan, koska molempia suuntauksia et voi valita.

Tietyllä tapaa tämä omaperäisyyden tavoittelu tulee esiin jo viittausten vähäisessä käytössä. Guba ja Lincoln eivät esimerkiksi viittaa sellaisiin konstruktion käsitteen uranuurtajien kuten Alfred Schutziin sekä Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin tuotoksiin. Yleensäkin koko eurooppalainen traditio jätetään huomiotta. Konstruktivismin perusteita pyritään rakentamaan vahvasti omin voimin. Suuntaus voidaan lukea kuuluvaksi niin sanottuun yhdysvaltalaiseen laadullisen tutkimuksen perinteeseen, jossa on usein jätetty huomiotta filosofisiin lähtökohtiin keskeisesti perustuvat katsantokannat (Tuomi & Sarajärvi 2003, 58).

Toinen keskeinen omaperäisyyden tavoittelu liittyy erilaisista kulttuurivaikutteista irtautumiseen. Konstruktivismi ei halua edustaa länsimaista eikä myöskään itämaista ajattelutapaa:

“Differences between oriental and occidental views have often been noted to revolve on the question of whether one simply accepts nature and lives in harmony with it as best one can, or whether one fights to exploit the laws and treasures of nature to one’s own advantage. Oriental beliefs often rest on the idea of karma, a sort of quiet acceptance of things that will happen because they will happen. We are the complete victims of a world that plays with us a cat with a mouse. Occidental beliefs, on the other hand, often rest on the belief that one can take nature by the throat, as it were, and by discovering her immutable (real) laws, predict and control matters to our advantage. We have a means to exploit nature.”

Guba & Lincoln 1989, 130-131

²⁵ Formaalisessa logiikassa tätä kutsuttaisiin kielletyn ristiriidan laiksi, eli väitelause ei voi olla samaan aikaan sekä tosi että epätosi. Logiikassa on käytössä myös niin sanottu poissuljetun kolmannen laki, jonka mukaan jokainen mielekäs väitelause on joko tosi tai epätosi, mitään kolmatta mahdollisuutta ei ole.

Sitaatissa tuodaan kärjistetyksi esiin kahden eri kulttuurin suhtautuminen luontoon. Itämaista ajattelumallia noudattaen olisimme luonnon ja karman lakien täydellisessä hallinnassa, länsimaista ajattelua seuraten luonto olisi puolestaan ihmisten hyväksikäytön uhri. Näitä eri ajattelutapoja hahmottanee paremmin Charles Morrisin (1948, ref. Tarasti 1990, 87-88) maailmankatsomusten jaottelu kolmeen kategoriaan: riippuvuuteen, vallitsevuuteen ja luopumiseen. Riippuvuus-kategoriassa ihminen on riippuvainen ympäröivästä maailmasta. Ihmisen toiminta keskittyy pääosin olemiseen, eli periaatteena on ”antaa asioiden tapahtua”. Vallitsevuus-luokassa ihmisillä on pyrkimyksenä hallita ja kontrolloida maailmaa. Tärkeintä on tekeminen ja asioiden tapahtumaan saattaminen. Luopuminen-ryhmälle on tyypillistä liike pois päin ulkomaailman vaatimuksista. Tällainen ihmistyyppi ei halua valtaa eikä mukavuutta.

Guban ja Lincolnin esittämä länsimainen mentaliteetti sijoittuu selkeästi vallitsevuus-luokkaan, itämaisessa mentaliteetissa puolestaan korostuu riippuvuus ja luopuminen. Konstruktivistit sanoutuvat irti näistä kaikista suhtautumistavoista ja pyrkivät osoittamaan, että konstruktivismi seisoo vain ja ainoastaan omilla jaloillaan. Konstruktivistisessä ajattelutavassa ei kiinnitetä huomiota niinkään luontoon ja luontosuhteeseen, vaan ihmiseen itseensä. Konstruktivistit korostavat, että olemme oman kohtalomme herroja ja että meillä on kyky muokata todellisuutta sellaiseksi kuin haluamme. Länsimaisen ja itämaisen ajattelutavan kritisoimisella pyritään siis luomaan konstruktivismista kuva, jossa suuntaus ylittää sekä länsimaisen että itämaisen ajattelun tuottamat sudenkuopat.

6.2. *Paremmuuden tuottaminen suuntauksen hyötyihin vetoamalla*

Semanttisen tuottamisen ohella toinen keskeinen kuvio konstruktivismin pätevyyden osoittamisessa on suuntauksen tarjoamiin hyötyihin vetoaminen. Tällöin kirjoittajat vetoavat niihin konkreettisiin muutoksiin, joita arvioinnin toteuttamisesta seuraa. Retoriikassa tämäntyyppistä argumentaatiota nimitetään pragmaattiseksi argumentaatioksi, koska asiat kytketään keskenään syy-seuraus -suhteeseen (Summa 1995, 81).

Aikaansaadut hyödyt

Arvioinnin keskeisinä funktioina on yleensä korostettu tiedon lisäämistä ja toiminnan kehittämistä tarkastelun alla olevassa kohteessa. Nämä ovatkin hyvin loogisia päämääriä arvioinnissa, koska sen

tavoitteet ovat lähtökohtaisesti pragmaattiset. Jos arvioinnilla ei pystyittäisi tarjoamaan mitään uutta informaatiota tarkastelukohteesta, on arviointiprosessia turha edes aloittaa. Myös konstruktivistit hyväksyvät nämä päämäärät:

”Evaluation aims at improving and intensifying action. With a built-in requirement for change, evaluation serves practical purposes. The aim is to produce systematic information, which is integrated with value judgements so as to be able to use knowledge to better and more efficiently guide action with regard to the goals that were set. Thus, evaluation does not seek to generate objective knowledge, but is primarily supposed to serve practice and the development of the process of action (Guba and Lincoln 1989).”

Viitanen 2001, 83

Arvioinnin käytännöllisestä luonteesta johtuen sen konkreettisia puolia on mielekästä korostaa, ettei se leimaannu käytännölle hyödyttömäksi alaksi. Retoriikan kannalta edellisessä lainauksessa on mielenkiintoista se, että Viitanen mukaan arvioinnin tavoitteena on palvella käytännön asioita, eikä kerätä yleistettävää ja teoreettista tietoa. Tällaisessa käsite-erottelussa käytännön merkitystä korostetaan, jolloin teorian merkityksestä tulee vähempiarvoisempi. Yleistettävän tiedon kerääminen ja toiminnan kehittäminen asetetaan jossain määrin vastakkaisiksi ja toistensa poissulkeviksi käsitteiksi. Ikään kuin kirjoittajan väite kuuluu, että toimintaa voidaan kehittää ainoastaan silloin, kun hyväksytään kontekstuaalinen lähestymistapa. Tämän voi tulkita myös implisiittiseksi kritiikiksi positivistista tieteenfilosofiaa kohtaan, jossa (ainakin konstruktivistien mielestä) toimitaan yleistettävyyteen pyrkivien tavoitteiden kanssa. Tästä näkökannasta katsoen positivismi esiintyy teoreettisiin yleistyksiin keskittyvänä suuntauksena, jolla ei ole juurikaan tarjottavaa käytännön tilanteissa. Keskeinen käytännön hyöty konstruktivistisessä suuntauksessa nähdään olevan kansalaisten mielipiteen kuuleminen:

”If a dialogue is to be set up with people in a certain practice, it should be the aim to involve everyone who is stakeholder. This is also a fundamental issue in evaluation.”

Widdershoven 2001, 260

Omaperäiseksi konstruktivismiin tekee se, että toiminnan kehittäminen palvelee erilaisia intressejä kuin perinteisesti. Perinteisesti arvioinnissa on korostettu tilaajan roolia, eli tietoa tuotetaan pääasiassa sille taholle, joka toimii rahoittajana. Tätä ajattelumallia vastaan konstruktivismi onkin asettunut. Tiivistäen, konstruktivistien mukaan arviointi täytyy toteuttaa siten, että mahdollisimman moni saa äänensä esiin arvioinnissa ja että mahdollisimman moni hyötyy arvioinnin toteutuksesta. Konstruktivismiin hyötyihin luetaan täten myös demokratian vahvistuminen.

”The increased participation of citizens in stages which are upstream to the decision-making process of its nature strengthens the legitimacy and acceptability of public action by the population.”

Fletcher & Plottu 1998, 275

Kansalaisten osallistuminen päätöksentekoon ei ainoastaan lisää heidän omaa etuaan, vaan koko demokraattisen järjestelmän väitetään hyötyvän tästä. Toisaalta konstruktivistit korostavat sitä, että arvioinnin kautta kansalaiset voivat lisätä kansanvallan merkitystä:

“It has been widely acknowledged that in addition to supporting decision making and problem solving, evaluation has an empowering effect.”

Themessl-Huber & Grutsch 2003, 108

Themessl-Huberin ja Grutschin esittämä valtaistava vaikutus liittyy siihen, että ihmiset itse alkavat osallistua päätöksentekoon ja oman elämänsä hallintaan. Täten arvioinnilla väitetään, laajaan hyväksyntään vedoten, olevan vaikutuksia myös sen jälkeen, kun varsinainen arviointitoiminta on päättynyt. Valtaistaminen on yksi esimerkki siitä, miten hyväksyntää pyritään hakemaan omalle suuntaukselle vetoamalla keskeiseen länsimaiseen ihanteeseen eli demokraattiseen toimintaan.

Emansipaatio

Pyrkimys demokratian vahvistamiseen antaa viitteitä siitä, että keskeisin konstruktivistien pyrkimys liittyy emansipaation lisäämiseen. Arvioija ikään kuin pyrkii vapauttamaan ihmiset pois tietyn ryhmän saneluvallasta. Emansipaatio on eräänlainen populistinen argumentti, koska siinä pyritään maksimoimaan kaikkien etu, eikä palvella pelkästään tilaajan intressejä. Samalla se edustaa myös utilitaristista argumentointia, eli mahdollisimman paljon hyötyä aikaansaavaa toimintaa väitetään tavoittelemisen arvoiseksi.

Konstruktivismia pyritään mainostamaan myös siten, että sen kautta sellaisten ryhmien ääni pääsee kuuluviin, joilla on perinteisesti ollut vaikeuksia saattaa näkemyksensä esille. Tällaisia ryhmiä ovat muun muassa lapset, vammaiset ja psyykkisesti sairaat²⁶ (Guba & Lincoln 1989, 150).

²⁶ Kuka sitten on psyykkisesti sairas tai kenellä on harha-aistimuksia, jos mitään havaittavan ulkopuolista ei ole, vaan kaikki on pelkästään eri ihmisten konstruktioita? Eli mihin luokitteluun normaalin ja psyykkisesti sairaan välinen erottelu perustuu? Konstruktivistisesta näkökulmasta olisi varsin ristiriitaista, jos jokin ulkopuolinen taho määrittäisi jonkun psyykkisesti sairaaksi. Kenen konstruktio on oikea, jos toinen väittää tiettyä henkilöä sairaaksi, mutta henkilö itse kieltää tämän? Guba ja Lincoln (1989, 150) vastaavat tähän ongelmaan esittämällä, että konstruktioita ovat harha-aistimuksellisia ainoastaan henkilön omassa mielessä, ei niinkään muiden päässä. Tämä on varsin tyypillinen tilanne jyrkässä konstruktivismissa, jossa tieteelliset lähtökohdat suhtautuvat usein ristiriitaisesti arkihavaintoihin. Tämän kiertämiseksi täytyy usein turvautua esimerkiksi käsite-erotteluihin.

Konstruktivistisen arvioijan väitetään pystyvän käsittelemään myös sellaisia asioita, joita on perinteisesti käsitelty hyvin hienovaraisesti. Näitä aloja ovat etnisyyteen ja uskonnollisuuteen liittyvät kysymykset (Guba & Lincoln 1989, 217). Moraalinen väritys tulee esiin myös siinä, että tarpeen tullen arvioijan täytyy asettua heikomman puolelle ja edustaa näitä:

”Thirdly, if nobody else represents the citizen, the evaluator must.”
Hanberger 2001, 59

Tällaisilla väitteillä, joissa arvioijan täytyy tilanteen mukaan ajaa kansalaisten etua, suuntaus saadaan näyttämään eettisesti oikeana vaihtoehtona. Argumentaation lähtökohtina siis toimivat ajatukset yleishyödyllisyydestä ja heikkojen puolustamisesta. Näiden aatteiden positiivisuutta tuskin monikaan lukija kyseenalaistaa. Pragmaattiselta kannalta voidaan kuitenkin kysyä, missä määrin arvioitsija voi edustaa sellaisia tahoja, jotka eivät ole arvioinnin tilaajina.

Arvioinnissa on perinteisesti korostettu konkreettisia tavoitteita, mutta konstruktivismi korostaakin erontekona muihin enemmän abstraktimpia tavoitteita. Suuntauksen pyrkimyksenä on esimerkiksi tarkastella arviointikohteen *ainutlaatuisuutta* ja *ymmärryksen* muodostamista ihmisten kokemuksista (Abma 1997, 36). Perelmanin (1996, 36) mukaan konkreettisiin arvoihin vetoaminen on luonteenomaista konservatiivisille yhteisöille, kun taas abstraktit arvot soveltuvat paremmin yhteiskuntakritiikin lähtökohdiksi ja voivat toimia perustana muutosvaatimuksille. Riittävän yleiset ja abstraktit arvot toimivat julkilausumattomina esisopimuksina. Tällöin niitä ei tarvitse liiemmin perustella, vaan niihin voidaan vedota itsestään selvänä seikkana, jonka kaikki hyväksyvät. (Summa 1996, 70.)

Emansipaatio positivismin ikeestä

Toinen keskeinen emansipaation kohde ei liity niinkään arvioinnin toteuttamisesta aiheutuviin hyötyihin, vaan konstruktivismiin tieteenfilosofiin lähtökohtiin. Konstruktivistien väite tähän liittyen kuuluu, että jos valitsemme heidän suuntauksensa, meillä on mahdollisuus vapautua positivismin ja tieteellisen maailmankuvan kahleista:

“Constructivism provides for a *proactive* posture; we can *re-create* our context, our situatedness. We are no longer victims (as we are in science even if we are partly in control) but we are shapers of our destinies. The idea of free will comes back into play. We create the realities we live in; we write the scenarios by which we play out our roles”.

Guba & Lincoln 1989, 131

“One consequence of this model is that *parochial absolutism yields to ecumenical relativism*. The world is no longer viewed as a closed system operating by immutable laws, which, once discovered, lay an inescapable mandate for behavior on us all. No longer can the discoverers and manipulators of those laws be viewed as a special priesthood. Instead, the world becomes relative, with a variety of views not only tolerated but sanctioned.”

Guba & Lincoln 1989, 256

Lainauksissa korostuu selvä vastakkainasettelu determinismin ja vapauden välillä. Lainauksissa pyritään hyvin selvästi esittämään, että perinteisen tieteen alaisena olemme kohtalon alaisina, mutta konstruktivismin kautta saamme takaisin oman vapaan tahtomme. Väitteessä siis sitoudutaan niihin julkilausumattomiin argumentaation lähtökohtiin, jossa kontrolli näyttäytyy huonolta, mutta vapaus hyvältä. Tässä ajattelussa ajaudutaan kuitenkin hyvin lähellä moralistista virhepäätelmää, eli asioiden nähdään olevan niin kuin niiden toivotaan olevan. Konstruktivistien tapauksessa haluttu todellisuus alkaa näyttäytyä olevana todellisuutena.

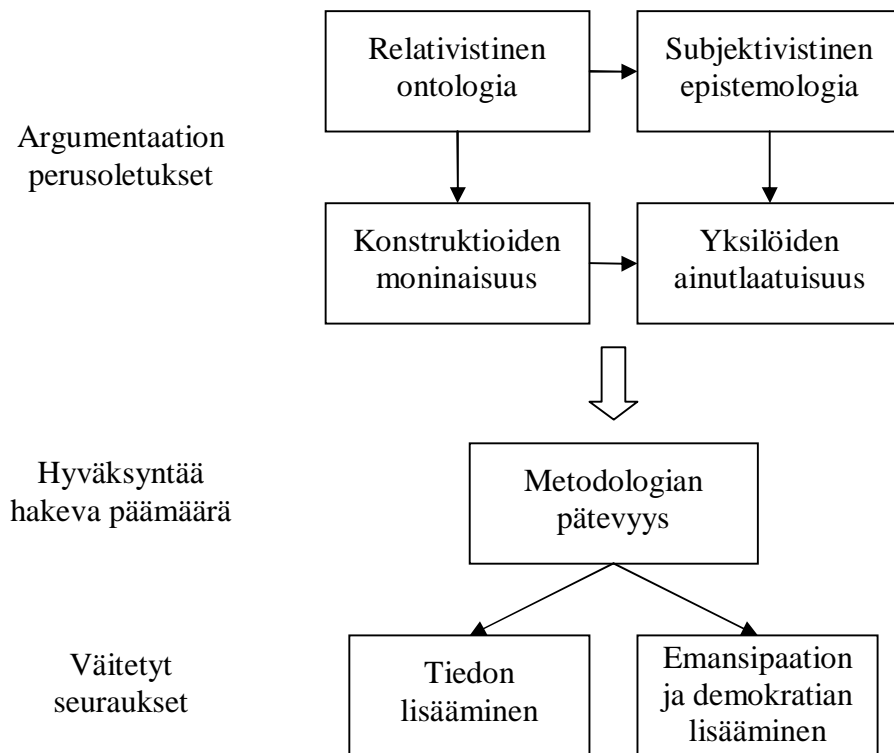
Muutenkin edellä olevat lainaukset perustuvat enemmän yleisen hyväksyttävyyden tavoitteluun kuin todennettavissa oleviin väitteisiin. Argumentit perustuvat arvostuksiin ja niissä vedotaan sellaisiin seikkoihin, jotka olisivat useimpien mielestä miellyttäviä todellisuuskuvia. Argumentaatioketju siis etenee siten, että jos hyväksymme konstruktivismin pelastajaksemme, saamme vapauden. Jälkimmäisessä lainauksessa korostuu tämänkaltainen selkeä uskonnollinen teema. Ikään kuin arviointisuuntaukset olisivat kilpailevia uskonnollisia koulukuntia, jotka tarjoavat erilaisia pelastusmalleja.

7. Argumentaation eteneminen

7.1. Argumenttien hierarkia

Tieteellisen tekstin kirjoittaja ei voi koskaan aliarvioida sitä yleisöä, jolle hän kirjoittaa. Hyväksynnän saaminen onkin elinehto tieteen alalla. Esimerkiksi luonnontieteilijä tietää, mihin aksiomiin hän kollegoille puhuessaan voi vedota saadakseen yleisön hyväksynnän. Konstruktivistin kohdalla tilanne on toinen, koska tällaiset yhteisesti omaksutut aksioomat puuttuvat. Konstruktivismi on yksi monista suuntauksista arvioinnin kentällä, ja lisäksi nämä suuntaukset ovat monesti myös keskenään ristiriitaisia. Aksiomien hyväksymistä heikentää myös se, että konstruktivismi sisältää melko radikaaleja väitteitä. Konstruktivistit joutuvat tästä syystä argumentoimaan luonnontieteilijöistä poikkeavalla tavalla. Luonnontieteilijä kohdistaa puheensa erityisyleisölle, mutta konstruktivistit joutuvat esiintymään periaatteessa koko universaaliyleisölle. Jos keskeiset ja yleisesti hyväksytyt argumentit puuttuvat, joutuu suuntaus usein vetoamaan muun muassa yleiseen mielipiteeseen, intuitioon ja itsestäänselvyykseen (Perelman 1996, 24). Tilanne olisi tietysti toinen, jos suuntauksen ympärille syntyisi yhteisö, joka hyväksyisi tietyt aksiomaattiset väitteet. Tätä yhteisöä ei kuitenkaan ollut vielä syntynyt Guban ja Lincolnin 1980-luvulla julkaistuiden teosten aikaan.

Konstruktivismi tarjoaa suhteellisen yksinkertaisen metodisen menetelmän arviointitiedon saavuttamiseksi. Olennaista prosessissa on koota ihmisten erilaisia mielipiteitä ja pyrkimys päästä konsensukseen näiden mielipiteiden välillä. Monet ovat varmasti samaa mieltä siitä, että ihmisillä on keskenään erilaisia mielipiteitä ja että näiden mielipiteiden kuuleminen on tärkeää. Miksi siis rakentaa tästä kokonaisvaltainen tieteenfilosofinen esitys? Valtavirtatieteestä ja -arvioinnista oleellisesti poikkeavaa tietoa tarjoava suuntaus törmää helposti uskottavuusongelmiin. Näiden ongelmien välttämiseksi kirjoittajan tulisi esittää sellaisia argumentteja, joiden valossa omat väitteet ovat uskottavampia. Yksi keino on muodostaa monitahoinen argumentointiketju, jossa eri argumentit tukevat toinen toistaan. Argumenteista siis pyritään rakentamaan koherentti kokonaisuus. Konstruktivisteilla tämäntyyppinen pyrkimys on selvästi nähtävissä, sillä he tuovat suuntauksensa tueksi niin ontologisia, epistemologisia kuin metodologisiakin väitteitä.

Kuvio 3. Argumentaation sitominen

Kuvio 3 esittää konstruktivistien argumentoinnin kulkua ja argumenttien keskinäistä sitomista. Kuviossa konstruktivistien pääväitettä esittää konstruktivistisen metodologian pätevyys, ja tätä väitettä muu argumentointi tukee. Tarkastelen, millä keinoin kirjoittajat suostuttelevat lukijaansa hyväksymään nämä oletukset.

Argumentaation perusoletukset

Tässä yhteydessä tarkastelen argumentaation perusoletuksina niitä tieteenfilosofisia sitoumuksia, joihin koko konstruktivistisen suuntauksen oikeutus perustuu. Analysoinnin kohteena on näiden tieteenfilosofisten valintojen retorinen puoli.

Perususkomukset ovat perustavanlaatuisia otaksumia siitä, millainen maailma on. Nämä valitut otaksumat vaikuttavat siis laajasti siihen, millaisia me todellisuuden näemme. Lähtökohtien esittämisellä argumentaatioprosessissa on huomattava merkitys, koska jos kirjoittaja ei pysty saamaan lukijaa vakuuttuneeksi lähtökohtien oikeellisuudesta, voi koko suuntaus kohdata uskottavuusongelmia. Ongelmalliset lähtökohdat voivat romauttaa koko uskomusjärjestelmän, koska perussitoumukset kannattelevat yleensä muita uskomusjärjestelmän väitteitä.

Kirjoittajan täytyy sitoutua aina tiettyihin todellisuuden luonnetta koskeviin väitteisiin, mutta käsitteet ”todellisuus” ja ”todellinen” ovat luonteeltaan monitulkintaisia. Tästä johtuen todellisuus voidaan esimerkiksi jakaa eri tasoihin, näitä eri tasoja voidaan asettaa hierarkkisiin järjestyksiin ja todellisuuskuvauksiin voidaan sekoittaa erilaisia arvoasetelmia (Perelman 1996, 33). Kirjoittaja voi siis muodostaa sellaisen todellisuusrakennelman, joka sopii parhaiten hänen argumentteihinsa. Väitteitä todellisuudesta leimaa kuitenkin epävarmuus, koska emme voi saada täyttä varmuutta siitä, että nämä ratkaisut todellakin ovat oikeita. Nämä väitteet voidaankin aina tarvittaessa kyseenalaistaa, koska ei ole olemassa erehtymätöntä auktoriteettia, joka sanoisi miten asiat ovat. (mts. 31.)

Minkä vuoksi nämä tieteenfilosofiset perusteet ovat sitten keskeisiä retorisia keinoja? Ensinnäkin nämä perusväitteet sisältävät retorista tehokkuutta, koska ne toimivat yleispätevinä argumentteina, eli niiden kautta on mahdollista johtaa tai oikeuttaa erilaisia yksittäistapauksia. Todellisuuden luonteeseen liittyvät oletukset vaikuttavat ratkaisevasti näkemyksiin siitä, mitä todellisuudesta voimme tietää. Nämä tietoteoreettiset sitoumukset vaikuttavat puolestaan menetelmällisiin valintoihin. Eli metodologia perustuu epistemologiaan, joka puolestaan perustuu ontologiaan (Guba & Lincoln 1994, 105; Heap 1995, 53). Retoriseen kielenkäyttöön liittyy oleellisesti myös valinta. Kirjoittajan voi olla joskus mielekästä jättää pois sellaisia peruslähtökohtia, jotka voisivat haitata hänen muuta esitystä. Tekstin tietyt järjestelyt ja valinnat voivat vaikuttaa lukijan reaktioihin, muun muassa siten, että hänen on helpompi omaksua muita väitteitä esityksen myöhemmissä vaiheissa (Edmondson 1984, 22).

Toiseksi, argumentaatioissa ei sinänsä pyritä todistamaan johtopäätöksiä, vaan siirtämään lähtökohdille osoitettu hyväksyntä koskemaan myös johtopäätöksiä (Perelman 1996, 28). Ellei nämä lähtökohdat ole tarpeeksi hyväksytyjä yleisön joukossa, täytyy suostuttelijan pyrkiä vahvistamaan niitä. Nämä taustaoletukset ikään kuin vain palvelevat metodologian hyväksymistä. Guba ja Lincoln (1988, 111) suhtautuvat tieteenfilosofisiin lähtökohtiin tietyllä pieteetillä, esimerkiksi korostaen sitä, että juuri eri ontologiset ja epistemologiset sitoumukset tekevät konstruktivismista ja positivismista niin erilaisia. Tämän tieteenfilosofian esittäminen on Guballe ja Lincolnille niin keskeistä, että välistä tuntuu kuin he olisivat argumentoimassa konstruktivistisen tieteenfilosofian, ei niinkään konstruktivistisen arviointimetodologian puolesta. Toisaalta he (1989, 102) kuitenkin toteavat, että käytännön toimijoina heille on paradigman metodologia huomattavasti tärkeämpi kuin sen filosofiset juuret.

Suuntauksen relativistinen ontologia muodostaa pohjan koko konstruktivistiselle arvioinnille. Näkemys siitä, että todellisuus koostuu pelkästään useista konstruoiduista näkemyksistä, pyrkii oikeuttamaan muut suuntauksen väitteet ja uskomukset. Mutta miten tämä näkemys muodostetaan siten, että lukijakin olisi valmis hyväksymään tämän? Perustavanlaatuiset tieteenfilosofiset väittehän eivät ole itsestään selviä, vaan kirjoittajan täytyy pyrkiä oikeuttamaan ne argumentaation avulla (Dearin 1969, 224). Ensinnäkin vastakkainen kanta täytyy ensin kumota. Ei ole lainkaan yllättävää, että konstruktivistit kritisoivat runsaasti positivismin tieteenfilosofiaa. Toiseksi täytyy osoittaa, että omalla suuntauksella on jotain sellaista annettavaa, mitä muut eivät pysty tarjoamaan. Niinpä relativistisen ontologian etuja saatetaan korostaa sillä, että sen sisäistänyt pääsee oman kohtalonsa herraksi ja vapautteen determinismin ikeestä. Jos lukija on valmis hyväksymään relativistisen ontologian todellisuuden rakenteeksi, on hänen helpompi myös omaksua subjektiivinen tietoteoria, eli että todellisuudesta voidaan saada tietoa pelkästään erilaisten konstruktioiden kautta. Perusoletukset ovat siis vahvasti sidottu toisiinsa. Näin saadaan aikaan vaikutelma siitä, että esitetyt lähtökohdat muodostavat eheän kokonaisuuden.

Hyväksyntää hakeva päämäärä eli väite

Todellisuuden relativistiseksi ja subjektivistiseksi osoittamisen jälkeen konstruktivistit voivat esittää, että tietoa todellisuudesta ei voida hankkia positivistisen tieteenfilosofian metodien mukaan, koska se perustuu erilaisiin ja konstruktivistien mukaan myös väärin tieteenfilosofisiin lähtökohtiin. Kaikkein luontaisin metodologia konstruktivistien mukaan olisi hermeneuttinen ja ymmärtävä ote, mutta tämä ei ole kuitenkaan vielä saanut valta-asemaa tiedon keräämisen menetelmänä. Guban ja Lincolnin mukaan konstruktivistinen paradigma on jossain muodossa ollut olemassa jo useita satoja vuosia, mutta sitä ei kuitenkaan ole laajemmin hyväksytty tai ymmärretty (Guba & Lincoln 1989, 83-84). Konstruktivistien argumentoinnin keskeisin päämäärä on saada lukija hyväksymään konstruktivistinen paradigma ja sen metodologia, eli tavoitteena on siis suostutella lukijat toteuttamaan arviointeja konstruktivistien tavalla.

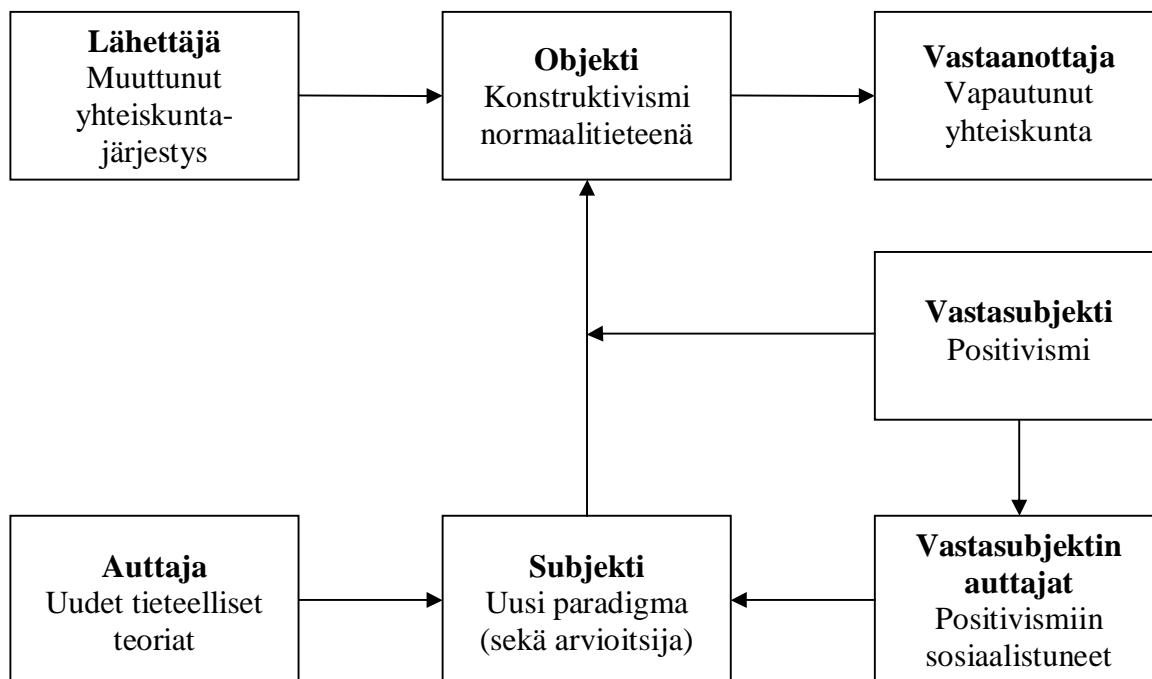
Väitetty seuraukset

Konstruktivismiin pätevyyttä pyritään osoittamaan myös vetoamalla siitä aikaansaatuihin hyötyihin. Näistä keskeisimpiä ovat arvioinnin perinteiset hyödyt, kuten tiedon lisääminen, mutta myös konstruktivistien mielestä juuri heidän suuntauksen ainutlaatuisesta olemuksesta aiheutuvat demokratian ja emansipaation lisääminen.

Tätä suostutteluketjua voi lukea myös toisin päin. Lukijan ei välttämättä tarvitse aluksi hyväksyä todellisuuden relativistista luonnetta. Riittää kun hän vain allekirjoittaa väitteen, että yhteiskunnan demokratiaa ja emansipaatiota tulisi lisätä. Tällaisten pragmaattisten houkuttimien kautta myös suuntauksen metodologia ja kenties myös sen tieteenfilosofiset väitteet ovat tällöin helpompi hyväksyä. Ilmiselvimmän tällainen houkuttelu näkyy siinä, että konstruktivistit tarjoavat omaa suuntaustaan siihen, että ihmiset saisivat kohtalon omiin käsiinsä.

7.2. Argumentoinnin kulku aktanttimallin mukaan

Edellä tarkasteltiin argumentaation hierarkkista etenemistä. Tässä sen sijaan tarkastelussa on argumentaation juonellinen eteneminen. Kuviossa 4 on esitetty tämä juonellinen rakenne aktanttimallin muodossa.

Kuvio 4. Aktanttimalli

Konstruktivistien teksteissä aktantisubjektiksi on valjastettu konstruktivistinen paradigma ja arvioitsija, jonka tehtävänä on saada yhteiskunta hyväksymään uusi suuntaus. Aktanttiobjektia siis edustaa konstruktivismiin yleinen hyväksyminen. Mielenkiintoisesti pyrkimyksenä ei ole vakuuttaa niinkään tiedeyhteisöä, vaan tavoite on saada suuntaus laajemman yhteisön tietoisuuteen.

Arvioitsijaa auttavat tässä tehtävässä abstraktit tieteelliset teoriat, jotka ovat esitetty siten, että ne ikään kuin tukisivat tätä arvioitsijoiden ajamaa asiaa. Muun muassa kvanttimekaniikka ja epäeuklidinen geometria esitetään merkittäviksi muutosvoiman aktoreiksi.

Vastasubjektina toimii konstruktivismiin perusteiden kanssa vastakkaisia näkökulmia edustava positivismi. Se esitetään ikään kuin kaikki sen edustama täytyisi hylätä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei positivismilla yleensä olisi konstruktivistien kerronnalle mitään käyttöä, pikemminkin päinvastoin. Sillä on tärkeä paikka konstruktivistien argumentoinnissa oman pätevyytensä osoittamiseksi. Tai kuten Erkki Karvonen (1988, 41) aktanttimalliin liittyen toteaa, että ilman pahaa sankariehdokkaalle ei ole tarjolla haasteita kyvykkyytensä osoittamiseksi. Tämä mahdollisuuksien puute ajaa seikkailijat etsimään haasteita, joita vastaan he voivat oman kyvykkyytensä asettaa. Mitä suuremman haasteen löytää ja mitä vaarallisemman vastustajan lyö, sitä suurempi kunnia sankaria odottaa.

Vastasubjektin auttajina toimivat positivismiin sosiaalistuneet tahot. Yksi keskeinen taho on tiedeyhteisö, joka ei pysty teoriasokeuden vuoksi havainnoimaan todellisuutta niin kuin sitä pitäisi tarkkailla. Toinen taho ovat muutosvastarintaa edustavat kansalaiset, jotka perinteisen tiedekäsityksen sisäistäneinä kokevat konstruktivismiin liian omituiseksi. Näitä tahoja yhdistää rationaalista ajattelua palvova länsimaalainen kulttuuri, joka asettaa merkittävän esteen konstruktivistisen arvioitsijan tavoitteiden saavuttamiselle. Mistä siis johtuu, että tätä kehnoksi väitettyä perinteistä tiedekäsitystä pidetään edelleenkin yllä? Guba ja Lincoln (1989, 76) tarjoavat tähän vastauksen: Olemme länsimaisina ihmisinä sosiaalistuneet koko elämämme ajan uskomaan, että konventionaalinen tiede on tie totuuteen.

Aktanttimallin ylintä riviä voidaan tarkastella myös itsenäisesti. Tässä mallissa aktantit lähettäjä-objekti-vastaanottaja muodostavat historiallisten tilojen kuvauksen. Muuttuvasta tilasta (lähettäjä) siirrytään muuttuneeseen tilaan (objekti), ja viimein päästään tulevaan moraalisen päämäärään (vastaanottaja). (Valo 1997, 65.)

Lähettäjänä konstruktivistien missioon toimii muuttunut yhteiskunta. Yhteiskunnan kuvauksessa luodaan jännite, jossa toisaalta yhteiskunta kuvataan postmoderniin tilaan siirtyneenä rakenteena, mutta tätä yhteiskuntaa tutkiva tiede ei ole pystynyt sopeutumaan muuttuvan yhteiskunnan vaateisiin. Ongelmaksi tässä tilanteessa koetaan ne anomaliat, jotka ovat nousseet positivistista paradigmat vastaan. Tavoitteena on siis yhdenmukaistaa arviointi yhteiskunnan kanssa. Parhaiten

tämä onnistuu siirtymällä modernista arvioinnista postmoderniin arviointiin, mikä korjaa tämän vääristymän.

Muutoksen kautta siirrytään tilaan, jossa konstruktivistinen paradigma on vallassa. Tarinan moraalisen sulkeuman muodostaa tila, jossa yhteiskunnan jäsenet elävät vapaina ja määrittelevät itse oman todellisuutensa. Tällöin ihmiset ovat päässeet irti positivismiin alistavasta kahleesta, joka on sitonut koko yhteiskunnan ajattelemaan todellisuutta pelkästään rajoittavana eikä luovana ja mahdollisuuksia tarjoavana paikkana.

Konstruktivismia esitteleviin teksteihin liittyy osaltaan myös aktanttimallista tuttuja piirteitä sankaritarinasta, jossa päähenkilö kulkee vastusten kautta kohti päämääräänsä. Konstruktivistisen arvioinnin toteuttaminen nähdään olevan kaikkea muuta kuin helppoa (Guba & Lincoln 1989, 226), mutta tämän polun läpikäyneelle on tiedossa palkinto:

”It is a different path, one perhaps strewn with boulders, but one that leads to an extravagant and hitherto virtually unappreciated rose garden.”

Guba & Lincoln 1989, 183

7.3. Argumentaation tyypillisiä piirteitä

Argumentaatiossa kirjoittaja joutuu väistämättä kuvittelemaan sen yleisön, jolle hänen tekstinsä suuntautuu. Guban ja Lincolnin mukaan heidän teoksensa on tarkoitettu arvioinnin ammattilaisille, arviointiin osallistuville sidosryhmille sekä arvioinnin rahoittajille. He tuovat myös esille, että sitä ei ole tarkoitettu ”tosiuskovaisille” eli henkilöille, jotka mielestään tietävät jo miten oikea arviointi tulee toteuttaa (Guba & Lincoln 1989, 13-15). Retoriikan kannalta ajateltuna kirjoittajan onkin helpompi lähestyä yhtenäisempää yleisöä. Lisäksi suuntauksen eräät tieteenfilosofiset näkökulmat poikkeavat muista arviointisuuntauksista niin paljon, että lienee käytännöllisempää myöntää, että kaikki eivät tätä suuntausta tule hyväksymään.

Arviointiyhteisön lisäksi teoksen kohteeksi voidaan mieltää myös akateeminen yleisö, jolle pyritään opettamaan relativistista yhteiskuntatiedettä. Toisaalta suuntauksesta nousee esiin välistä selkeäkin yhteiskunnallis-poliittinen liike, joka saarnaa nykyä vastaan ja positivismia vastaan. Suuntaus voidaan nähdä koulukunnaksi, johon pyritään saamaan kannattajia ja uusia oppilaita, pääosin koulukunnan perustamien mestariarvioitsijoiden ympärillä. Ikään kuin positivismi ja konstruktivismi kävisivät

taistelua niistä maltillisempien suuntausten edustajista, jotka ovat näiden kahden ääripään välillä. Tässä mielessä yleisöä ei ole mielekästä rajata tarkasti, koska koulukunnan elossapysymiselle on tärkeää, että sillä on runsaasti sellaisia kannattajia, joilla on potentiaalia pitää suuntausta pystyssä.

Perelman jakaa argumentoinnin lähtökohdat reaalisiin ja arvostaviin, ja näistä kahdesta konstruktivistit suosivat selvästi jälkimmäistä. Tämä johtuu pitkälti jo suuntauksen luonteesta, koska kiistäessään monet tiedeyhteisön hyväksymät ajattelumallit se joutuu muodostamaan itse omat lähtökohtansa. Konstruktivistit eivät voi vedota omien väitteiden reaalisuuteen, koska ainakin monet ihmiset tiedeyhteisöstä eivät ole valmiita näitä väitteitä allekirjoittamaan. Suuntaus vieroksuu myös lähtökohtaisesti kaikkea reaalisuuteen liittyvää; Kaikkihan on vain konstruktiota, eikä sitä voi osoittaa sen paremmin oikeaksi kuin vääräksi. Demokratiaan ja konstruktioiden ainutlaatuisuuteen liittyvät väitteet ovat esimerkkejä siitä, miten konstruktivistit suosivat juuri arvostavia lähtökohtia. Tavoitteena onkin saada useimpien lukijoiden hyväksyntä vetoamalla sellaisiin arvoihin, jotka yleisesti ottaen nauttivat laajaa kannatusta.

Suuntauksen tieteenfilosofiset lähtökohdat nojautuvat pitkälti laadullisiin arvoihin, mikä onkin tyypillistä vallankumouksellisille suuntauksille (Summa 1995, 80). Tämänkaltaisia kvalitatiivisia arvoja ovat muun muassa konstruktioiden ainutlaatuisuus ja todellisuuden monimuotoisuus. Suuntauksen hyötyjä esiteltäessä sen sijaan korostuvat määrälliset arvot, kuten yleinen mielipide. Arvot ovat yleensä enemmän abstrakteja kuin konkreettisia.

Argumentaation tekniikoista keskeisellä sijalla ovat puolestaan dissosiativiset tekniikat. Konstruktivismi pyrkii tekemään selkeää pesäeroa nykyisin vallassa olevaan empiriseen normaalitieteeseen, ja parhaiten tämä onnistuu tekemällä käsite-erotteluja havaittavista ilmiöistä. Konstruktivistit muun muassa erottelevat toisistaan faktan ja konstruktion, realismin ja relativismin, konventionalismin ja konstruktivismin sekä nomoteettisen ja idiografisen tieteen (Guba & Lincoln 1989, 61, 96). Konstruktivistit itse edustavat mielestään aina jälkimmäistä käsitettä. Tieteenfilosofiset väitteet perustuvat yleensä hyvin abstraktiin ajatteluun, ja onkin tyypillistä että ontologisista ja epistemologisista näkemyksistä ei vallitse yksimielisyyttä. Tieteenfilosofia on siis alue, jossa dissosiativisia argumentteja käytetään runsaasti.

Myös assosiativiset argumentit ovat jossain määrin käytössä. Kvasiloogisia argumentteja suositaan erityisesti silloin, kun eri tason asioita pyritään rinnastamaan ja vertaamaan keskenään. Todellisuuden rakenteeseen perustuvat argumentit tulevat esiin niissä tapauksissa, joissa pyritään

osoittamaan eri suuntauksista aiheutuvat kausaaliset seuraukset. Esimerkkinä tästä ovat väitteet siitä, että positivismista aiheutuu epäeettisiä seuraamuksia ja että konstruktivismiin kautta päästään emansipatorisiin vaikutuksiin. Luonteeltaan todellisuuden rakenteeseen perustuvat argumentit sopivat konstruktivismiin luonteeseen huonosti, koska suuntaushan kieltää todellisuuden yksinkertaisen luonteen sekä kausaalisuhteet. Kielelliseen esitykseen kuitenkin kuuluu oleellisesti se, että asiat esitetään erilaisten syiden ja seurausten välisten suhteiden kautta. Todellisuuden rakennetta luovat argumentit tulevat keskeisesti esiin silloin, kun toisen tieteenalan tuloksia pyritään analogisesti siirtämään oman suuntauksen oletuksiksi. Esimerkkien käyttö muiden tieteiden puolelta on sinänsä luontevaa, koska konstruktivismilla ei ole kovin vakaata hyväksyntää takana, joten arvovaltaa täytyy hakea muualta.

7.4. Kielenkäytön ongelmat

Empiirisen tarkasteluosion lopuksi esittelen vielä niitä ongelmia, joihin konstruktivistinen kielenkäyttö pakostakin törmää. Tässä yhteydessä tarkastelen konstruktivismiin ongelmia kielellisten ristiriitojen kautta, eli mitä ongelmia seuraa kun keskenään ristiriitaiset argumentit laitetaan tukemaan toisiaan. Luonteeltaan tämä osio ei enää sisällä retorista analyysiä siitä, miten konstruktivistit pyrkivät tuottamaan omaa pätevyyttään.

Kirjoittaja joutuu usein argumentoimaan omien väitteidensä puolesta siten, että lukijatkin olisivat valmiina hyväksymään sen. Retorisen vakuuttelun seurauksena kirjoittaja joutuu usein tekemään tiettyjä myönnytyksiä väitteidensä kanssa. Tekstin tulisi olla lukijaa houkutteleva, mutta tästä voi aiheutua se, että tekstin sisältämät väitteet eivät ole keskenään yhdenmukaisia. Liiallisesta populismista ja yleistämisestä seuraa usein sisällön koheesion heikkeneminen.

Performatiivinen ristiriita

Relativismia vastaan on yleisesti esitetty kritiikkiä siitä, että jos relativistit määrittelevät kaiken objektiivisen tiedon saavuttamisen mahdottomaksi, niin myös heidän omatkin väitteet tulisi olla epätosia. Tällöin kriitikkojen tavoitteena on osoittaa, että suuntaus on ajautunut performatiiviseen ristiriitaan omien väitteidensä kanssa. Tämänkaltaisesta ristiriidasta on kyse silloin, kun kirjoittaja käyttää sellaista argumentointia, joka on ristiriidassa hänen omien lähtökohtiensa kanssa (Habermas 1994, 132-134). Michael Scriven (1994, ref. Laukkanen 1995, 130) onkin syyttänyt

konstruktivismiin edustajia siitä, että samalla kun he nostavat relativismin keskeiseksi periaatteeksi, he myös relatiivoivat ja nihiloivat omatkin lähtökohdansa.

Esimerkiksi konstruktivistien väite siitä, että ”ainoa yleistys on, että yleistyksiä ei ole” (Lincoln & Guba 1985, 110) on jo itsessään ristiriitainen, koska jälkimmäinen lause kumoaa välittömästi ensimmäisen lauseen väitteen. Ristiriita on kuitenkin niin ilmeinen, että se on tuskin jäänyt kirjoittajiltakaan huomiotta. Lauseen tarkoitus ei lienkään olla mikään looginen toteamus, vaan siinä ilmeisesti pyritään ilmaisemaan kuvainnollisesti, tosin hieman kömpelösti, yhtä suuntauksen keskeistä ajatusta.

Toinen esimerkki konstruktivistisesta tieteenfilosofiasta on väite siitä, että todellisuus on pelkkää konstruktioita. Tämä väite vaikuttaisi olevan absoluuttinen toteamus todellisuudesta, ei niinkään suhteellinen konstruktio, niin kuin sen pitäisi konstruktivismiin omien sääntöjen mukaan olla. Eli mitä syvällisimmistä tieteenfilosofisista väitteistä on kysymys, sitä ehdottomampia väitteitä ne näyttäisivät olevan. Samoin, mitä jyrkempiä tieteenfilosofisia näkemyksiä suuntaus edustaa, sitä enemmän se sisältää keskenään ristiriitaisia väitteitä.

David Bridges (1999, 610-612) puolestaan syyttää konstruktivistista arviointia siitä, että kieltäessään totuuksien olemassaolon se samalla luo niitä. Erityisesti Bridgesin kritiikin kohteena on konstruktivistien tapa käyttää sellaisia käsitteitä tai väitteitä, jotka ovat ristiriidassa totuuden kieltämisen kanssa. Kielenkäytön taustalta löytyy Bridgesin mukaan aina joitain totuudenmäärittelyjä. Samantyyppistä kritiikkiä esittää myös Tapio Puolimatka (2002, 72) sellaisista suuntauksista, joiden mukaan todellisuudesta ei ole mahdollista esittää muita perustellumpia näkemyksiä. Puolimatkan mukaan niissä joudutaan kuitenkin peiteltysti osoittamaan, että tekijöillä on lopullinen käsitys kyseisestä asiasta ja että heidän määritelmänsä tulisi omaksua yleispäteväksi lähtökohdaksi.

James Heapin (1995) mukaan konstruktivistinen arviointi ei ole johdonmukainen kokonaisuus, koska siinä oletetaan todellisuuden olevan ainoastaan mentaalista ja subjektiivista konstruktioita. Silti suuntauksen metodi on vastakkainen tälle oletukselle, koska ihmisten omia konstruktioita käsitellään ikään kuin ne olisivat pysyviä ja objektiivisia ilmiöitä.

Konstruktivismi ei ole myöskään täysin arvorelativistinen teoria, vaan siinä oletetaan tiettyjen asioiden olevan parempia kuin toisten. Esimerkiksi emansipaatio oletetaan jo sinänsä

tavoittelemisen arvoiseksi asiaksi. Täysin arvorelativistinen suuntaus ei kuitenkaan voi asettaa automaattisesti tiettyjä arvoja toisten edelle. Myöskään positivismin halveksunta ei sovi hyvin yhteen erilaisten konstruktioiden kunnioittamisen kanssa.

Kielelliseen viestintään kuuluu kuitenkin oleellisesti se, että kirjoittaja sitoutuu tiettyihin arvoihin ja käsityksiin, joiden tavoiteltavuudesta hän pyrkii lukijan saamaan vakuuttuneeksi. Konstruktivismin sisältämät kielelliset ristiriitaisuudet näyttävätkin selvemmin retorisesta näkökulmasta: Suuntaus täytyy esittää sellaisena, että mahdollisimman moni lukija olisi valmis omaksumaan sen. Tästä syystä esitykseen joutuu välttämättä myös sellaisia väitteitä, jotka eivät ole yhteensopivia muiden väitteiden kanssa. Hyväksyttävyyden saamiseksi täytyy siis usein vähentää kielellisen loogisuuden tasoa.

Retoriikan tutkimuksessa tilannetta, jossa henkilön omat teot tai väitteet ovat ristiriidassa hänen itsensä tekeminen sääntöjen kanssa, nimitetään autofagiaksi. Tällainen yhteensopimattomuus olisi helpointa välttää siten, että väitteen esittäjät sulkevat itsensä pois esittämistään säännöistä. (Perelman 1996, 66-67.) Tosin tätä itsensä poissulkemista konstruktivistit eivät käytä hyväkseen.

Konstruktivismin paradigman ongelma

Mihin konstruktivistit voivat perustaa omat väitteensä, jos todellisuus on pelkkää konstruktioita vailla mitään pysyviä rakenteita? Jos koko todellisuus määritellään pelkäksi konstruktioiksi, tulee todellisuutta tutkivasta tieteestä Pierre Bourdieuta (2004, 88) lainaten sosiaalisen konstruktion sosiaalista konstruktioita. Konstruktivistit eivät kiistäkään tämänkaltaista näkemystä, vaan johdonmukaisesti esittävät, että myös konstruktivismi ja sen kautta hankitut arviointitulokset ovat yhtä kaikki konstruktioita. Perelmanin (1996, 64) mukaan ristiriita pakottaa valitsemaan, eli kirjoittaja joutuu rajoittamaan jonkin säännön soveltamisalaa estääkseen yhteensopimattomuuden.

Jos erilaiset konstruktiot muodostavat kaiken tiedon, niin meillä ei voi periaatteessa olla mitään vertailukohtaa sille, mikä konstruktio on toista parempi. Tällöinhän konstruktiot viittaavat ainoastaan toisiin konstruktioihin luoden tällä tavoin konstruktioiden verkoston. Guba ja Lincoln (1989, 143) esittävät kuitenkin, että on olemassa myös epätäydellisiä konstruktioita. Konstruktion voi heidän mukaansa tehdä epäpäteväksi liiallinen yksinkertaisuus, epäinformatiivisuus, sisäinen epäjohdonmukaisuus tai että se on johdettu epäpätevän metodologian kautta. Mutta miten voimme päätellä, onko joku konstruktio epätäydellinen? Guban ja Lincolnin mukaan ainoa tapa on arvioida

sitä suhteessa siihen paradigmaan, johon se perustuu. Eli esimerkiksi uskonnollinen väite voidaan osoittaa päteväksi tai epäpäteväksi ainoastaan vertaamalla sitä siihen teologiseen paradigmaan, josta se on johdettu.

Jos ainoa keino osoittaa konstruktion pätevyys on verrata sitä paradigmaan, niin miten paradigman pätevyys pystytään osoittamaan? Paradigmat ovat Guban ja Lincolnin (1989, 80) mukaan peruskomusjärjestelmiä (myös paradigmat ovat heidän mukaan konstruktioita), eikä niitä voida sen paremmin osoittaa oikeiksi kuin vääräksikään. Tällainen ajattelumalli horjuttaa kokonaisvaltaisesti varmuuden käsitettä. Erilaisten konstruktioiden pätevyys pystytään osoittamaan ainoastaan vertaamalla niitä paradigmaan, jonka pätevyyttä ei pystytä osoittamaan mitenkään. Suuntaus siis ajautuu tietoteoreettiseen nihilismiin, joka tekee epävarmaksi myös suuntauksen omat lähtökohdat. Esimerkiksi oman suuntauksen puolustaminen ja positivistisen tieteenfilosofian kritiikki ovat ongelmallisia, koska periaatteessahan konstruktivisteilla ei pitäisi olla mahdollisuuksia ottaa kantaa kummankaan suuntauksen puolesta tai asettua toista suuntausta vastaan. Ongelmallista on myös se, että konstruktivistit kritisoivat positivismia pelkästään omaan paradigmaansa tukeutuen. Johdonmukaisintahan konstruktivistien omien näkemysten kanssa olisi se, että positivististen väitteiden epäpätevyys osoitettaisiin vertaamalla niitä pelkästään positivistiseen paradigmaan.

Tämänkaltaisten ristiriitojen välttämiseksi olisi mahdollista tulkita konstruktivistien tekstit ainoastaan puhunnaksi, jossa he ottavat moraalisesti kantaa oman suuntauksensa puolesta ja positivismia vastaan, mutta eivät kuitenkaan tee väitteitä näiden suuntausten todellisesta luonteesta. Eli ikään kuin keskustelu olisi vain konstruktioiden leikkiä, jossa positivistien luomaan konstruktion vastataan omalla konstruktiolla. Tällainen näkemys kuitenkin vesittää helposti koko keskustelun. Mitään väitteitä ei tarvitsisi perustella, jos niiden väitetään olevan vain vaihtoehtoisia konstruktioita, jotka eivät ole sen pätevämpiä eivätkä epäpätevämpiä kuin muutkaan väitteet. Tämänkaltaisen keskustelu olisi myös hyvin hedelmätöntä, koska jos kaikki väitteet tulkitaan pelkäksi konstruktioksi, niin tarkastelun ulkopuolelle jäisi muun muassa ne valitut arvositoumukset ja todellisuuskäsitykset, joita puheen takana pakostakin on. Lisäksi keskusteluun voi periaatteessa tuoda minkälaisia väitteitä tahansa, ainakin jos ne ovat valitun paradigman mukaisia.

Ongelmaksi nousee myös se, millä perusteilla konstruktivismi olisi pätevämpi tiedonhankintamenetelmä muihin suuntauksiin verrattuna. Konstruktivismin pätevyyden osoittamiseksi onkin väistämättä turvauduttava kehäpäätelmään: Konstruktivistinen tieteenfilosofia

määrittelee, että todellisuus rakentuu konstruktiiivisesti, joten konstruktivistinen suuntaus on paras mahdollinen keino saada tietoa tällaisessa todellisuudessa. Konstruktivistinen tieteenfilosofia onkin vahvasti itseensä viittaavaa, eli samalla kun se kuvailee todellisuutta, se myös oikeuttaa itseään.

Konstruktivismi näyttää siis ajautuvan tiettyihin ristiriitoihin omien ehdottomien väitteidensä takia. Näitä ristiriitoja pyritään kuitenkin välttämään jossain määrin tiettyjen retoristen käsite-erottelujen kautta. Hyvä esimerkki tällaisesta käsite-erottelusta on se, että konstruktivistit eivät pyri saamaan lopullisia tai todellisempia vastauksia vaan ainoastaan informatiivisempia ja sofistikoituneempia näkemyksiä (Guba & Lincoln 1989, 16, 87). Tällaisen jaottelun kautta pystyttäisiin periaatteessa kiistämään suuntausta kohtaan esitetty kritiikki väittämällä, että konstruktivistien väitteet eivät olekaan todellisempia kuin positivistien, vaan ainoastaan informatiivisempia. Tässä kohtaa jää tosin hieman epäselväksi, mitä informatiivisempi ja sofistikoituneempi näkemys oikein tarkoittavat. Jatkossakin eri konstruktioita voidaan ilmeisesti laittaa paremmuusjärjestykseen niiden informatiivisuusasteen perusteella. Informatiivisempi konstruktio tarkoittaa ilmeisesti sitä, että siinä otetaan mahdollisimman monia seikkoja huomioon, eli tällöin sen merkitys vaikuttaa hyvin läheiseltä käsitteen ”todellisuus” kanssa.

8. Lopuksi

8.1. Yhteenvetoa

Arvioinnille on usein asetettu selkeä tavoite, joka voi olla esimerkiksi taloudellisen toimintakyvyn lisääminen. Konstruktivistinen arviointi on kuitenkin luonteeltaan vähemmän tällaisiin päämääriin sidottua. Itse asiassa esimerkiksi taloudelliset pyrkimykset näyttäytyvät vain yhtenä tavoittelemisen arvoisena seikkana, ja usein tämäkin tavoite on vain tietyn sidosryhmän asettama. Konstruktivismin anti päättyy siihen, kun kaikkien arviointiin osallistuneiden näkemykset on selvitetty ja näistä muodostettu eräänlainen konsensusnäkemys. Monissa muissa arviointisuuntauksissa prosessi vasta käynnistyy tämänkaltaisten näkemysten selvittämisen jälkeen. Konstruktivismi mitä ilmeisimmin sopii vain tiettyihin arviointihankkeisiin, eikä sen käyttö kaikessa arviointitoiminnassa ole tarkoituksenmukaista. Konstruktivistit kylläkin pyrkivät esittämään suuntauksensa ikään kuin se olisi seuraava kaikenkattava arviointiparadigma. Retorisesti ei liene mielekäästä tunnustaa, ettei suuntaus sovellu kaikkiin kohteisiin.

Konstruktivistiseen retoriikkaan soveltuu hyvin myös se, mitä Jari Aro (1994, 42) kertoo sosiologisesta kielenkäytöstä. Sosiologiassa joudutaan argumentoimaan paljon retorisesti, koska siinä argumentaatio on useasti muuta kuin loogista päättelyä. Sosiologisissa ilmiöissä on myös lukuisia vaikuttavia tekijöitä, ja näistä tutkijan täytyy rajata iso osa tarkastelun ulkopuolelle. Perustelut rajauksen tekemisessä ovat retorisia, eivät loogisia.

Konstruktivistisen suuntauksen valitsemista houkutellaan kolmen keskeisen argumentin avulla: positivismi on osoittanut heikkoutensa, yhteiskunta on muuttunut ja relativistisen todellisuuden tutkimiseen soveltuu ainoastaan relativistinen suuntaus.

Positivistisesta suuntauksesta muodostetaan karikatyyrinen kuva, jota kohtaan on helppo esittää kritiikkiä. Raymond Williams (1988, 133-134) on käyttänyt käsitettä ”valikoiva traditio” kuvatessaan toimintaa, jossa jonkin kulttuurialan historiallisia vaiheita tarkastellaan tarkoituksellisen valikoivasti. Tällöin tarkastelija voi korostaa jotain tiettyjä merkityksiä ja käytäntöjä, mutta samalla sulkea tarkastelun ulkopuolelle sellaisia seikkoja, jotka eivät palvele omia tarkoituksiperiä. Esimerkiksi aikaisempiin tieteellisiin perinteisiin saatetaan suhtautua väheksyvästi ja

niiden keskeisimmät opit saatetaan jättää kokonaan esittämättä (Karvonen 2002). Altavastajana oleminen isoa kasvotonta positivismia vastaan voi toimia myös taktisena siirtona. Tässä tilanteessa lukija voi helposti alkaa tuntea myötätuntoa heikompaa osapuolta kohtaan.

Yhteiskunnan ja todellisuuskuvan muutokset ovat puolestaan valjastettu tekemään tietä konstruktivistiselle paradigmalle. Yhteiskunnalliseen muutokseen vetoaminen on sinänsä yleistä monissa aikalaisdiagnostisissa teksteissä. Esimerkiksi sosiologiassa on postmodernin yhteiskunnan lisäksi keskusteltu muun muassa riskiyhteiskunnasta, informaatioyhteiskunnasta, elämysyhteiskunnasta, maailmanyhteiskunnasta, kommunikaatioyhteiskunnasta sekä jälkiteollisesta yhteiskunnasta. Todellisuuskuvan muutoksessa konstruktivistit puolestaan vetoavat runsaasti luonnontieteisiin ja formaaleihin teiteisiin. Tieteen kentällä heikommassa asemassa olevat ovat usein valmiina liittoutumaan lähes minkä tahansa ulkoisen voiman kanssa, jonka avulla vallitsevan tieteen rajoituksia ja kontroleja voidaan kritisoida. Samalla myös tieteellinen kritiikki korvautuu helposti poliittisilla syytöksillä. (Bourdieu & Wacquant 1995, 221.)

Relativistisena suuntauksena konstruktivismi ei nauti laajaa tieteellistä hyväksyntää, joten sen hyötyjä pyritään esittämään sekä konkreettisen että kielellisten muotoilujen kautta. Konkreettisia hyötyjä suuntauksen käyttöönotosta väitetään seuraavan sen vuoksi, että siinä otetaan ainoana arviointisuuntauksena huomioon kaikkien sidosryhmien edustajien näkemykset. Puhtaasti kielellistä muotoilua sen sijaan edustaa jäsenyys, jonka mukaan suuntaus edustaa uusinta ja parhainta arviointisukupolvea.

8.2. Aineistosta ja analyysistä

Tutkimusaineiston kirjoissa ja artikkeleissa on keskenään tiettyjä eroja. Artikkeleissa korostuu tietynlainen pragmaattisuus. Suuntauksen perusta on muodostettu jo kirjoissa, joten itse artikkelit voivat keskittyä käsittelemään suuntauksen käytännön soveltamisesta. Guban ja Lincolnin teokset puolestaan keskittyvät suuntauksen tieteenfilosofisten lähtökohtien ja metodologian esittelyyn. Samalla näissä teoksissa esiintyy artikkeleja kärjekkäimpiä kommentteja.

Kirjojen julkaisemisen keskeisyys onkin tyypillistä sellaiselle tieteenalalle, jota ei yleisesti hyväksytä normaalitieteeksi. Kirjojen kautta kirjoittajat pystyvät oikeuttamaan ja selittämään omat lähtökohtansa ja menetelmänsä seikkaperäisesti. Normaalitieteessä keskeinen julkaisumuoto sen

sijaan ovat lyhyet tieteelliset artikkelit, koska kirjoittaja voi luottaa siihen, ettei hänen tarvitse selittää erikseen yleisölle omia lähtökohtiaan. (Kiikeri & Ylikoski 2004, 58.) Itse asiassa koko arviointikulttuuria leimaa kirjojen julkaisun keskeisyys ja monet arviointisuuntaukset perustuvat tiettyihin teoksiin tai henkilöityy tiettyyn tekijään tai tiettyihin tekijöihin. Käytännössä siis uusi suuntaus esitellään kirjojen kautta, ja konkreettisia arviointituloksia puolestaan esitetään tieteellisissä artikkeleissa. Kyse ei siis niinkään ole tieteellisestä popularisoinnista, vaan enemmänkin oman suuntauksen esittelemisestä. Perusteoksen keskeinen asema näkyy tässä tutkielmassa siinä, että teos *Fourth Generation Evaluation* oli keskeisesti analysoinnin kohteena.

Aineiston ja metodin yhteensovittaminen ei ollut täysin kitkatonta. Konstruktivismilla ja Perelmanin uudella retoriikalla on tiettyjä samankaltaisuuksia keskenään, esimerkiksi molemmissa suuntauksissa korostetaan pluralismia ja demokratiaa. Uuden retoriikan mukaan erilaiset näkökulmat tulevat demokraattisessa yhteiskunnassa suhteellisen helposti esiin ja retoriikkaa voidaan tässä tilanteessa käyttää apuna analyysin ja synteessin muodostamisessa. Argumentaation teoria tarvitsee olemassaolon tuekseen pluralismia, koska jos ihmisten mielipiteillä ei keskenään ole eroja, ei myöskään ole erilaisia argumentteja. (Maneli 1994, 24, 38.) Kummassakin siis korostuu tavallaan yhteiskunnallisten totuuksien näkeminen suhteellisina sekä erilaisten yhteiskunnan pienryhmien merkityksen korostaminen. Näistä samankaltaisuuksista johtuen konstruktivistista suuntausta on jossain tapauksissa hankalaa tutkia uuden retoriikan kautta. Esimerkiksi totuuteen liittyvät argumentaation piirteet, kuten yleisesti hyväksytyt totuudet argumentaation lähtökohtina sekä todellisuuden rakenteeseen liittyvät argumentit, ovat uudessa retoriikassa keskeisellä sijalla. Konstruktivismi kuitenkin lähtökohtaisesti kiistää tämänkaltaisten totuuksien olemassaolon. Monissa muissa arviointisuuntauksissa tämänkaltaiset totuuksiin viittaavat argumentit tulisivat huomattavasti helpommin esiin. Uusi retoriikka ei myöskään ole mikään selkeä metodi, vaan enemmänkin retoristen vaikutuskeinojen jäsentelykehikko.

8.3. Tutkimuksen yleistettävyydestä

Tutkimuksen tuloksia ei ole mahdollista yleistää yleiseen konstruktivismista ja konstruktionismista käytyyn keskusteluun, koska nämä alat ovat jo käsitteellisesti niin laajoja, että yhtenäistä retorista pohjaa näille suuntauksille tuskin löytyy. Keskusteluista löytyy kuitenkin tiettyjä yleisiä pyrkimyksiä, kuten tarkastelualan siirtäminen ihmisryhmien omien näkemysten tarkasteluun. Monissa keskusteluissa käydään kamppailua siitä, miten todellisuus ja tiede itse asiassa pitäisi

määritellä. Esimerkiksi vastakkaisen suuntauksen esittäminen ei yleensä tapahdu neutraalisti, vaan kilpailijasta luodaan usein karikatyyrinen kuva. Muutenkin näitä keskusteluja leimaa tietty heimouskovaisuus, eli keskustelua käydään yleensä oman tieteellisen piirin sisällä ja muut suuntaukset koetaan ikään kuin uhkiksi, jotka täytyy torjua. Tällaista heimouskovaisuutta on havaittavissa myös monissa arviointisuuntauksissa.

Entä ovatko tutkimuksessa esitetyt havainnot tyypillisiä pelkästään konstruktivistiselle arvioinnille? Tiettyjä yhteisiä teemoja löytyy ainakin sellaisista suuntauksista, joissa korostetaan yksilöiden aseman vahvistamista. Vertaan konstruktivistisen arvioinnin samankaltaisuuksia yleisellä tasolla suhteessa feministiseen tutkimukseen sekä toimintatutkimukseen.

Ensinnäkin, kaikilla näillä suuntauksilla vaikuttaisi olevan poikkeuksellisen vahva taipumus muodostaa vankka tieteenfilosofinen pohja argumentaationsa tueksi. Tämä perustuu ilmeisesti siihen, että suuntauksilla on ollut vaikeuksia saada tieteellistä hyväksyntää. Toimintatutkimuksessa tutkijan aktiivinen rooli tiedon hankinnassa vaarantaa puolueettomuuden (Kuula 1999, 167-168). Feministisessä tutkimuksessa ongelmana on puolestaan tiedon yleistettävyyden, koska suuntaus tarkastelee vain yhtä sukupuolta (Matero 1996, 250-251). Toimintatutkimuksen teoreettis-epistemologiset oletukset perustuvat muun muassa Frankfurtin kriittisen koulukunnan varaan (Kuula 1999, 73). Feminismissä voidaan erotella kolme keskeisintä tieto-opillista perustaa, joita ovat feministinen empirismi, naisten kokemukset tiedon lähtökohdaksi ottava standpoint-feminismi sekä skeptisesti totuuteen suhtautuva postmoderni feminismi (Matero 1996, 254-263).

Toiseksi, näillä suuntauksilla on pyrkimys vahvistaa omaa identiteettiään erottautumalla tietyistä tieteellisistä näkemyksistä. Konstruktivismiin kaltaisesti myös toimintatutkimus ja feministinen tutkimus asettavat keskeiseksi kritiikin kohteeksi positivismiin (Matero 1996, 250; Kuula 1999, 65, 73-74).

Kolmanneksi, kaikki nämä suuntaukset argumentoivat omaa pätevyyttään vetoamalla aikaansaatuihin hyötyihin, pääasiassa demokratian vahvistamiseen ja emansipaatioon. Suuntaukset ovat pääosin syntyneet vastareaktiona aikaisemmille tieteellisille näkemyksille. Toimintatutkimuksessa keskeisenä tavoitteena on muutosten aikaansaaminen, esimerkiksi ihmisten vapauttaminen sosiaalisista ja muista tukahduttavista tekijöistä (Kuula 1999, 87). Feministisen tutkimuksen päämääränä on puolestaan naisten emansipaation aikaansaaminen (Koivunen 1996b),

ja lähettäjänä tähän muutokseen toimii maskuliinisen valtasuhteen aiheuttama sorto (Koivunen 1996a).

Konstruktivismilla on myös selkeitä yhtymäkohtia työelämäntutkimukseen liittyvien kommunikatiivisen toimintatutkimuksen ja työkonferenssien (vuoropuheluun perustuva työyhteisöjen kehittämismenetelmä) kanssa. Näiden menetelmien lähtökohtana on antaa jokaiselle mahdollisuus osallistua keskusteluun, joka koskee työn muutosta tai kehittämistä. Tavoitteena on siis asettaa vuorovaikutuksen kautta hankittu tieto työelämän innovaatioiden perustaksi. Menetelmien teoreettinen tausta perustuu osittain Jürgen Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoriaan. (Kuula 1999, 90-94.)

8.4. Positivismin ja konstruktivismin välinen kamppailu

Otan vielä tarkastelun alle konstruktivismin ja positivismin välisen vastakkainasettelun, koska sillä on hyvin merkittävä rooli tutkimusaineistossa. Debatin taustalla on luonnollisesti yleisluontoinen kysymys siitä, tulisiko yhteiskuntatieteissä pyrkiä selittävään vai ymmärtävään otteeseen. Konstruktivismi kieltää kaiken selittämiseen ja ennustamiseen pyrkivän toiminnan ja asettuu pelkästään ymmärtävän yhteiskuntatieteen puolelle. Tämä jako on hyvin jyrkkä, eli sosiaalista todellisuutta tulisi tutkia pelkästään ymmärtävällä otteella eikä millään muulla tavalla. Maltillisesti tulkittuna tämän kärjistetyn esitystavan voi nähdä siten, että tämän kautta pyritään avaamaan arviointikeskustelua laajempaan suuntaan ja etsimään uusia lähestymistapoja.

Paradigmaattisten erojen lisäksi konstruktivistien suhtautumisessa positivismia kohtaan korostuu selkeä vastakkainasetteluun pyrkiminen. Esimerkiksi Virtanen ja Uusikylä (2004, 80) tuovat esiin oletuksen, että Guban ja Lincolnin päätarkoitus suuntauksen kehittämisessä oli hyökätä kvantitatiivisia metodeita kohtaan. Yhteisymmärrys siis ei näytä olevan konstruktivistien tavoitteena. Pyrkimyksenä ei ole rakentaa tai korjailla toisen teorian puutteita, vaan muodostaa oma kokonaisuus täysin päinvastaisista osista. Erimielisyyksien ei nähdä ratkeavan eri suuntausten parhaiden puolien yhdistämisellä tai kompromisseilla. Argumentaatio siis etenee siten, että positivismi esitetään virheellisenä näkemyksenä ja tämän jälkeen konstruktivismi esitetään sille ainoana varteenotettavana vaihtoehtona. Lukijan eteen asetetaan kaksi vastakkaista näkemystä, joiden väliltä valinta tulisi tehdä.

Yksi mahdollisuus jäsentää konstruktivistien suhtautumista perinteistä arviointia ja tieteenfilosofiaa kohtaan on tulkita se eräänlaiseksi modernin tieteen metanarratiivin eli suuren kertomuksen kritiikiksi. Tämä modernin tieteen metanarratiivi muodostaa perustan totuudelle ja arvoille. Samalla se legitimoii yhteiskunnan muut diskurssit luoden näiden välille yhtenäisyyttä, eli se vaikuttaa myös kulttuurin muihin osa-alueisiin. Tästä metanarratiivista seuraa oletus, että ihmiset tulevat saavuttamaan kaiken tiedon objektiivisen havainnoinnin ja rationaalisen tieteellisen tutkimuksen kautta. (Lyotard 1985, 7.) Konstruktivistien kritiikki onkin osittain kritiikkiä koko länsimaista ajattelutapaa kohtaan. Eli pyrkimyksenä on kiistää koko todellisuuden lainalaisuus ja samalla perinteisen arvioinnin kritiikki voidaan oikeuttaa länsimaisen tieteen kritiikin kautta.

Tätä kamppailua ei ymmärrettävästi käydä ainoastaan faktojen avulla. Toisella osapuolella ei ole sellaisia keinoja käytettävissään, joilla se saisi toisen osapuolen hyväksynnän. Vastapuoli voi aina tarpeen mukaan esimerkiksi määritellä termejä uudelleen tai rajata epämieluisat seikat tarkastelun ulkopuolelle. Tässä kamppailussa ei olekaan välttämättä oleellisinta, mistä asioista keskustelua käydään, vaan siitä miten nämä asiat tuodaan esiin.

Lähteet

Primaariaineisto

Abma, Tineke (1997). Playing With/In Plurality. Revitalizing Realities and Relationships in Rotterdam. *Evaluation* 3(1), 25-48.

Dahler-Larsen, Peter (2001). From Programme Theory to Constructivism. *Evaluation* 7(3), 331-349.

Flochay, Beatrice & Plottu, Eric (1998). Democratic Evaluation. From Empowerment Evaluation to Public Decision-Making. *Evaluation* 4(3), 261-277.

Guba, Egon (1990). The Alternative Paradigm Dialog. Teoksessa Guba, Egon (toim.) *The Paradigm Dialog*. Newbury Park: Sage Publications, 17-27.

Guba, Egon (1993). Foreword. Teoksessa Erlandson, David & Harris, Edward & Skipper, Barbara & Allen, Steve: *Doing Naturalistic Inquiry. A Guide to Methods*. Newbury Park: Sage Publications, ix-xv.

Guba, Egon & Lincoln, Yvonna (1983). Epistemological and Methodological Bases of Naturalistic Inquiry. Teoksessa Madaus, George & Scriven, Michael & Stufflebeam, Daniel (toim.) *Evaluation Models. Viewpoints on Educational and Human Services Evaluation*. Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing, 311-333.

Guba, Egon & Lincoln, Yvonna (1988). Do Inquiry Paradigms Imply Inquiry Methodologies? Teoksessa Fetterman, David (toim.) *Qualitative Approaches to Evaluation in Education. The Silent Scientific Revolution*. New York: Praeger, 89-115.

Guba, Egon & Lincoln, Yvonna (1989). *Fourth Generation Evaluation*. Newbury Park: Sage Publications.

Guba, Egon & Lincoln Yvonna (1994). Competing Paradigms in Qualitative Research. Teoksessa Denzin, Norman & Lincoln, Yvonna (toim.) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage Publications, 105-117.

Guba, Egon & Lincoln Yvonna (2003). Paradigmatic Controversies, Contradictions, and Emerging Confluences. Teoksessa Denzin, Norman & Lincoln Yvonna (toim.) *The Landscape of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage Publications, 253-291.

Hanberger, Anders (2001). What is the Policy Problem? Methodological Challenges in Policy Evaluation. *Evaluation* 7(1), 45-62.

Huebner, Angela & Betts, Sherry (1999). Examining Fourth Generation Evaluation. Application to Positive Youth Development. *Evaluation* 5(3), 340-358.

Khakee, Abdul (2003). The Emerging Gap between Evaluation Research and Practice. *Evaluation* 9(3), 340-352.

Lincoln, Yvonna (1990). The Making of Constructivist: A Remembrance of Transformations Past. Teoksessa Guba, Egon (toim.) *The Paradigm Dialog*. Newbury Park: Sage Publications, 67-87

Lincoln, Yvonna & Guba, Egon (1985). *Naturalistic Inquiry*. Newbury Park: Sage Publications.

Schwandt, Thomas (1997). Evaluation as Practical Hermeneutics. *Evaluation* 3(1), 69-83.

Themessl-Huber, Markus & Grutsch, Markus (2003). The Shifting Locus of Control in Participatory Evaluations. *Evaluation* 9(1), 92-111.

Viitanen, Elina (2001). Learning to Manage Welfare and Health Services. Evaluating a Three-Year Academic Training Programme in Professional Development. *Evaluation* 7(1), 79-97.

Widdershoven, Guy (2001). Dialogue in Evaluation: A Hermeneutic Perspective. *Evaluation* 7(2), 253-263.

Sekundaariaineisto

Ahonen, Pertti (2001a). Evaluaatio-oppia edistyville. *Hallinnon tutkimus* 20(3), 102-117.

Ahonen, Pertti (2001b). Evaluointi – evaluaatio – arviointi. Oppia evaluaattoreille, evaluoittajille, evaluoituttajille ja evaluoitaville. Teoksessa Myllymäki, Arvo & Vakkuri, Jarmo (toim.) *Tulos, normi, tilivelvollisuus. Näkökulmia tilintarkastukseen ja arviointiin*. Tampere: Tampere University Press, 62-88.

Alasuutari, Pertti (2001). *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, Pertti (2004). *Social Theory & Human Reality*. London: Sage Publications.

Albæk, Erik (1997). Miksi kaikki evaluoivat. Teoreettisia huomautuksia ja empiirisiä havaintoja evaluaation lisääntymisestä ja sen tehtävistä Tanskan esimerkkien valossa. *Janus* 5(4), 371-397.

Aristoteles (1997). *Retoriikka; Runousoppi*. Helsinki: Gaudeamus.

Arminen, Ilkka & Raudaskoski, Sanna (2003). Tarjoumat ja tietotekniikan muutos. *Sosiologia* 40(4), 279-296.

Aro, Jari (1994). Sosiologia kielenkäyttönä. Teoksessa Heiskala, Risto (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 38-62.

Aro, Jari (1995). Jean Baudrillardin antisosiologia. Teoksessa Rahkonen, Keijo (toim.) *Sosiologisen teorian uusimmat virtaukset*. Helsinki: Gaudeamus, 55-75.

Aro, Jari (1999). *Sosiologia ja kielenkäyttö. Retoriikka, narratiivi, metafora*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Baggini, Julian & Fosl, Peter (2003). *The Philosopher's Toolkit. A Compendium of Philosophical Concepts and Methods*. Malden: Blackwell Publishing.

- Barnes, Barry & Bloor, David & Henry, John (1996). *Scientific Knowledge. A Sociological Analysis*. London: Athlone.
- Bazerman, Charles (1988). *Shaping Written Knowledge. The Genre and Activity of the Experimental Article in Science*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Becher, Tony & Trowler, Paul (2001). *Academic Tribes and Territories. Intellectual Enquiry and the Cultures of Disciplines*. Ballmoor: Society for Research into Higher Education.
- Beck, Ulrich (1990). *Riskiyhteiskunnan vastamyrryt. Organisoitu vastuuttomuus*. Tampere: Vastapaino.
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas (1994). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Billig, Michael (1989). Conservatism and the Rhetoric of Rhetoric. *Economy and Society* 18(2), 132-148.
- Blomstedt, Jan (2003). *Retoriikkaa epäilijöille*. Helsinki: Loki-Kirjat.
- Bourdieu, Pierre (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre (1987). *Sosiologian kysymyksiä*. Tampere: Vastapaino.
- Bourdieu, Pierre (2004). *Science of Science and Reflexivity*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc (1995). *Refleksiiviseen sosiologiaan. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta*. Joensuu: Joensuu University Press.
- Bridges, David (1999). Educational Research: Pursuit of Truth or Flight into Fancy? *British Educational Research Journal* 25(5), 597-616.
- Callinicos, Alex (1989). *Against Postmodernism. A Marxist Critique*. Cambridge: Polity Press.
- Dearin, Ray (1969). The Philosophical Basis of Chaim Perelman's Theory of Rhetoric. *The Quarterly Journal of Speech* 55(3), 213-224.
- Duhamel, Fabie & Talbot, Lise (2004). A Constructivist Evaluation of Family Systems Nursing Interventions With Families Experiencing Cardiovascular and Cerebrovascular Illness. *Journal of Family Nursing* 10(1), 12-32.
- Edmondson, Ricca (1984). *Rhetoric in Sociology*. London: The MacMillan Press Ltd.
- Eemeren, Frans & Grootendorst, Rob & Snoeck Henkemans, Francisca (1996). *Fundamentals of Argumentation Theory. A Handbook of Historical Backgrounds and Contemporary Developments*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Einstein, Albert (2003). *Eriyisestä ja yleisestä suhteellisuusteoriasta*. Helsinki: Ursa.
- Enqvist, Kari (1997). Myytti varmuuden katoamisesta. *Kanava* 3/1997, 158-160.

- Enqvist, Kari (2000). Onko kolmas kulttuuri olemassa? *Tieteessä tapahtuu* 2/2000, 6-11.
- Erlanson, David & Harris, Edward & Skipper, Barbara & Allen, Steve (1993). *Doing Naturalistic Inquiry. A Guide to Methods*. Newbury Park: Sage Publications.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Everitt, Angela & Hardiker, Pauline (1996). *Evaluating for Good Practice*. Basingstoke: Macmillan.
- Fischer, Frank (1997). *Evaluating Public Policy*. Chigaco: Nelson-Hall Publishers.
- Fischer, Frank & Forester, John (toim.) (1993). *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*. London: UCL Press.
- Fish, Stanley (1980). *Interpreting the Variorum*. Teoksessa Fish, Stanley: *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities*. Cambridge: Harvard University Press, 147-173.
- Fornäs, Johan (1998). *Kulttuuriteoria. Myöhäismodernin ulottuvuuksia*. Tampere: Vastapaino.
- Franklin, Cynthia (1995). *Expanding the Vision of the Social Constructionist Debates: Creating Relevance for Practitioners*. *Families in Society* 76(7), 395-407.
- Gergen, Kenneth (1992). *Toward a Postmodern Psychology*. Teoksessa Kvale, Steiner (toim.) *Psychology and Postmodernism*. London: Sage Publications, 17-30.
- Giddens, Anthony (1990). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Gregory, Amanda (2000). *Problematizing Participation. A Critical Review of Approaches to Participation in Evaluation Theory*. *Evaluation* 6(2), 179-199.
- Greimas, Algirdas Julien (1980). *Strukturaalista semantiikkaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Gross, Alan (1990). *The Rhetoric of Science*. Cambridge: Harvard University Press.
- Guba, Egon & Lincoln, Yvonna (1990). *Can There Be a Human Science?* *Person-Centered Review* 5(2), 130-154.
- Habermas, Jürgen (1976). *Tieto ja intressi*. Teoksessa Tuomela, Raimo & Patoluoto, Ilkka (toim.) *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet. Osa I*. Helsinki: Gaudeamus, 123-141.
- Habermas, Jürgen (1994). *Järki ja kommunikaatio. Tekstejä 1981-1989*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hacking, Ian (1999). *The Social Construction of What?* Cambridge: Harvard University Press.
- Hall, Stuart (1999). *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Halonen, Ilpo (1998). *Kuka tarvitsee epäformaalista logiikkaa?* Teoksessa Mäkelä, Pekka & Vehkavaara, Tommi & Vuorio, Timo (toim.) *Filosofisia iskuja. Kirjoituksia Martti Kuokkasen 50-vuotispäivän kunniaksi*. Tampere: Tampereen yliopisto, 38-44.

Heap, James (1995). Constructionism in the Rhetoric and Practice of Fourth Generation Evaluation. *Evaluation and Program Planning* 18(1), 51-61.

Heiskala, Risto (2000). *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktivistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.

Holmila, Marja (1999). *Evaluaatiotutkimuksesta sosiaalitieteissä*. Teoksessa Paakkunainen, Kari (toim.) *Arviointitutkimus ja nuoriso: tulosvastuusta dynaamiseen nuorisotoimintaan*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 46-60.

Hoppe, Robert (1993). *Political Judgment and the Policy Cycle: The Case of Ethnicity Policy Arguments in the Netherlands*. Teoksessa Fischer, Frank & Forester, John (toim.) *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*. London: UCL Press, 77-100.

House, Ernest (1984). *How We Think About Evaluation*. Teoksessa Conner, Ross & Altman, David & Jackson, Christine (toim.) *Evaluation Studies. Review Annual. Volume 9*. Beverly Hills: Sage Publications, 81-101.

Hull, David (1988). *Science as a Process. An Evolutionary Account of the Social and Conceptual Development of Science*. Chicago: University of Chicago Press.

Häkli, Jouni (1999). *Meta hodos. Johdatus ihmismaantieteeseen*. Tampere: Vastapaino.

Jalava, Urpo & Virtanen, Petri (1998). *Tietoa luova projekti: polku oppivaan organisaatioon*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Joiner, Brian (1994). *Fourth Generation Management: The New Business Consciousness*. New York: McGraw-Hill.

Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa (1999). *Retoriikka*. Teoksessa Kakkuri-Knuuttila & Marja-Liisa (toim.) *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Helsinki: Gaudeamus, 233-272.

Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa & Halonen, Ilpo (1999). *Argumentaatioanalyysi ja hyvän argumentin ehdot*. Teoksessa Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa (toim.) *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Helsinki: Gaudeamus, 60-113.

Karvonen, Erkki (1988). *Uro(s)tekojen anatomiaa: Sankaruuden tuottamisesta seikkailukertomuksissa*. *Tiedotustutkimus* 11(2), 33-44.

Karvonen, Erkki (2002). *Johdatus viestintätieteisiin. Verkko-oppimateriaali*. <http://www.uta.fi/viesverk/johdviest/johdatus.html>. 31.07.2006

Kaukonen, Erkki (1996). *Tiedepolitiikka ja tutkimuksen arvioinnin ongelmat*. Teoksessa Laukkanen, Reijo & Stenvall, Kirsti (toim.) *Arviointi koulutus- ja tiedepolitiikassa*. Tampere: Tampereen yliopisto, 35-56.

Kauppi, Hannu (2004). *Kuka tarvitsee arviointia, mihin? Arvioinnin ristiriitaiset pyrkimykset*. *Hallinnon tutkimus* 23(2), 73-85.

- Kazi, Mansoor (2000). Contemporary Perspectives in the Evaluation of Practice. *The British Journal of Social Work* 30, 755-768.
- Kazi, Mansoor (2003). *Realist Evaluation in Practice. Health and Social Work*. London: Sage Publications.
- Kerkelä, Heikki (1996). *Vanhan maailman peilissä. Modernin yhteiskunnan synty ja pohjoinen aineisto*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kerkelä, Heikki (2004). Yhteiskunnallisten muutosten käsitteellistämisestä. *Sosiologia* 41(2), 81-93.
- Keränen, Marja (1996). Tieteet retoriikkana. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino, 109-134.
- Kiikeri, Mika & Ylikoski, Petri (2004). Tiede tutkimuskohteena. *Filosofinen johdatus tieteentutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus.
- King, Lindy & Appleton, Jane (1999). Pearls, Pith and Provocation. *Fourth Generation Evaluation of Health Services: Exploring a Methodology That Offers Equal Voice to Consumer and Professional Stakeholders. Qualitative Health Research* 9(5), 698-710.
- Kivinen, Osmo & Ristelä, Pekka (2001). *Totuus, kieli käytäntö. Pragmaattisia näkökulmia toimintaan ja osaamiseen*. Helsinki: WSOY.
- Kivipelto, Minna (2002). Kriittisen arvioinnin lähtökohdat ja mahdollisuudet sosiaalityön kehittämisessä. *Janus* 10(3), 217-236.
- Kivivuori, Janne (2003). *Paha tieto. Tieteenvastainen ajattelu antiikista uusimpiin kiistoihin*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Nemo.
- Koivunen, Anu (1996a). Sorto. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 35-75.
- Koivunen, Anu (1996b). Emansipaatio. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 77-109.
- Kuhn, Thomas (1994). *Tieteellisten vallankumousten rakenne*. Helsinki: Art House.
- Kukla, André (2000). *Social Constructivism and the Philosophy of Science*. London: Routledge.
- Kuula, Arja (1999). *Toimintatutkimus. Kenttätyötä ja muutospyrkimyksiä*. Tampere: Vastapaino.
- Kuusela, Pekka (2001). *Julkisen sektorin modernisaatio, tuloksellisuus ja arviointi. Realistisen sosiaalitieteen ja arvioinnin näkökulma*. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Kuusela, Pekka (2002). *Sosiaalipsykologian maailmahypoteesit. Tieteenalan historia ja sosiaalisen konstruktionismin muodot*. Helsinki: Unipress.

- Kuusisto, Riikka (1996). Sodan retoriikasta. Persianlahden ja Bosnian konfliktit läntisten suurvaltajohtajien lausunnoissa. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 267-291.
- Kvale, Steiner (1992). Postmodern Psychology: A Contradiction in Terms? Teoksessa Kvale, Steiner (toim.) Psychology and Postmodernism. London: Sage Publications, 31-57.
- Laaksonen, Hannu (1998). Myöhäiskeskiaika ja renessanssi. Teoksessa Maailmanhistorian pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY.
- Laitinen, Raimo (2000). Itsearviointi: Arviointitekniikoista oppimiseen. Teoksessa Laitinen, Raimo (toim.) Arvioinnin arkea ja peruskysymyksiä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 22-38.
- Lapintie, Kimmo (1997). Argumentaatio, retoriikka ja relativismi. Argumentaatioteoreettinen näkökulma ympäristö- ja asuntopolitiikan tutkimukseen. Janus 5(2), 149-168.
- Latour, Bruno & Woolgar, Steve (1981). Laboratory Life. The Social Construction of Scientific Facts. Beverly Hills: Sage Publications.
- Laukkanen, Reijo (1995). Evaluaatiotutkimuksen käytön lisääminen päätöksenteossa. Hallinnon tutkimus 14(2), 124-134.
- Laukkanen, Reijo (2004). Arvioinnin kolme osallista. Hallinnon tutkimus 23(2), 69-72.
- Laurikainen, K.V. (1991). Filosofiaa fyysikon silmin. Johdatus luonnonfilosofiaan. Helsinki: Yliopistopaino.
- Laurikainen, K.V. (1994). Atomien viesti. Helsinki. Yliopistopaino.
- Leiwo, Matti & Luukka, Minna-Riitta & Nikula, Tarja (1992). Pragmatiikan ja retoriikan perusteita. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Luostarinen, Heikki & Väliverronen, Esa (1991). Tekstinsyöjät. Yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden lukutaidosta. Tampere: Vastapaino.
- Lyotard, Jean-Francois (1985). Tieto postmodernissa yhteiskunnassa. Tampere: Vastapaino.
- Lähteenmaa, Jaana (1999). Nuorisoprojektit ja evaluaatiot – noviisinäkökulmia. Teoksessa Paakkunainen, Kari (toim.) Arviointitutkimus ja nuoriso: tulostavasta dynaamiseen nuorisotoimintaan. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 112-122.
- Mabry, Linda (2002). Postmodern Evaluation – or Not? American Journal of Evaluation 23(2), 141-157.
- Maneli, Mieczyslaw (1994). Perelman's New Rhetoric as Philosophy and Methodology for the Next Century. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Matero, Johanna (1996). Tieto. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 245-269.

- McCloskey, Donald (1986). *The Rhetoric of Economics*. Brighton: Wheatsheaf.
- McGill, Lawrence (1990). *Doing Science by the Numbers. The Role of Tables and Other Representational Conventions in Scientific Journal Articles*. Teoksessa Hunter, Albert (toim.) *The Rhetoric of Social Research. Understood and Believed*. New Brunswick: Rutgers University Press, 129-141.
- McLennan, Gregor (1992). *The Enlightenment Project Revisited*. Teoksessa Hall, Stuart & Held, David & McGrew, Tony (toim.) *Modernity and Its Futures*. Cambridge: Polity Press, 327-378.
- Merton, Robert (1982). *Social Research and the Practicing Professions*. Cambridge: Abt Books.
- Metsämuuronen, Jari (2003). *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä*. Helsinki: International Methelp.
- Michelsen, Kalle (2000). *Uskotko todellisuuteen? Tieteessä tapahtuu 2/2000*, 53-59.
- Miettinen, Seppo (2002). *Logiikka – perusteet*. Helsinki: Gaudeamus.
- Morris, Charles (1948). *The Open Self*. New York: Prentice Hall.
- Mälkiä, Matti (1997). *Kieli, yhteisöllisyys ja valta. Näkökulmia alan tutkimusperinteen kehittämiseksi*. Teoksessa Mälkiä, Matti & Stenvall, Jari (toim.) *Kielen vallassa. Näkökulmia politiikan, uskonnon ja julkishallinnon kieleen*. Tampere: Tampere University Press.
- Mäntynen, Anne (2003). *Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mäntysaari, Mikko (1999). *Millaista asiantuntijuutta arviointitutkimus antaa? Teoksessa Eräsaari, Risto & Lindqvist, Tuija & Mäntysaari, Mikko & Rajavaara, Marketta (toim.) Arviointi ja asiantuntijuus*. Helsinki: Gaudeamus: Helsinki, 7-13.
- Nagarajan, Nigel (1997). *Evaluating EU Expenditure Programmes: A Guide: Ex Post and Intermediate Evaluation*. Luxembourg: European Commission.
- Niiniluoto, Ilkka (1980). *Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus*. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, Ilkka (1992). *Antirealismen uudet vaatteet eli Bruno Latour laboratorion ihmemaassa*. Teoksessa Malmberg, Tarmo & Mehtonen, Lauri (toim.) *Kanssakäymisiä: Juhlakirja Veikko Pietilälle*. Tampere: Tampereen yliopisto, 45-53.
- Niiniluoto, Ilkka (1994). *Vastakohtien kautta maailmankuvaan – tarvitseeko tiede ristiriitoja? Teoksessa Lehti, Raimo & Markkanen, Tapio (toim.) Tieteen tienhaaroja – ristiriitojen kautta tietoon*. Helsinki: Tähtitieteellinen yhdistys Urso ry, 141-153.
- Niiniluoto, Ilkka (2003). *Totuuden rakastaminen. Tieteenfilosofisia esseitä*. Helsinki: Otava.
- Nykysuomen sanakirja (1992). Osa IV. Porvoo: WSOY.

Nyqvist, Leo. Arviointitutkimus. <http://www.uta.fi/laitokset/sospol/sosnet/ammlis/arviointitut.htm>. 31.07.2006.

Oakley, Ann (2000). *Experiments in Knowing. Gender and Methods in the Social Sciences*. Cambridge: Polity Press.

Paakkunainen, Kari (1998). Nuoren riskiyhteiskunnan poliittinen peliviritys ja fortuna. Teoksessa Mäkelä, Pekka & Vehkavaara, Tommi & Vuorio, Timo (toim.) *Filosofisia iskuja. Kirjoituksia Martti Kuokkasen 50-vuotispäivän kunniaksi*. Tampere: Tampereen yliopisto, 197-209.

Palonen, Kari (1988). *Tekstistä politiikkaan: johdatusta tulkintataitoon*. Tampere: Vastapaino.

Palonen, Kari (1997). *Kootut retoriikat. Esimerkkejä politiikan luennasta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Palonen, Kari & Summa, Hilikka (1996). Johdanto: Retorinen käänne? Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino, 7-19.

Parton, Nigel & O'Byrne, Patrick (2000). *Constructive Social Work. Towards a New Practice*. Basingstoke: Macmillan.

Patton, Michael Quinn (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods*. Newbury Park: Sage Publications.

Patton, Michael Quinn (1997). *Utilization-Focused Evaluation. The New Century Text*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Patton, Michael Quinn (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods. 3 Edition*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Pawson, Ray & Tilley, Nick (1997). *Realistic evaluation*. London: Sage Publications.

Payne, Malcolm (1997). *Modern Social Work Theory*. Basingstoke: Macmillan.

Perelman, Chaïm (1996). *Retoriikan valtakunta*. Tampere: Vastapaino. Alkuteos *L'empire rhétorique* 1977.

Perelman, Chaïm & Olbrechts-Tyteca, Lucie (1971). *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation*. Notre Dame: University of Notre Dame Press. Alkuteos *Traité de l'argumentation: La nouvelle rhétorique* 1958.

Pietilä, Veikko (1983). *Miten tiede kehittyy? Tiedusteluretkiä tietenteorian kentälle*. Tampere: Vastapaino.

Pohjola, Anneli (2001). *Projektiarvioinnin sitoumusten jännitteitä*. Teoksessa Vartiainen, Pirkko (toim.). *Näkökulmia projektiarviointiin*. Tampere: Finnpublishers, 53-68.

Popper, Karl (1974). *Avoin yhteiskunta ja sen viholliset*. Helsinki: Otava.

- Popper, Karl (1995). *Arvauksia ja kumoamisia. Tieteellisen tiedon kasvu.* Helsinki: Gaudeamus.
- Power, Michael (1999). *Audit Society. Rituals of Verification.* Oxford: Oxford University Press.
- Puolimatka, Tapio (2002). *Opetuksen teoria. Konstruktivismista realismiin.* Helsinki: Tammi.
- Puro, Jukka-Pekka (1997). *Argumentointi, tiede ja näennäistiede.* Teoksessa Selin, Risto & Ollikainen, Marketta & Salmi, Ilpo (toim.) *Paholaisen asianajajan paluu. Opaskirja skeptikolle.* Helsinki: Ursa, 26-31.
- Raatikainen, Panu (2004). *Ihmistieteet ja filosofia.* Helsinki: Gaudeamus.
- Raatikainen, Panu (2005). *Ihmistieteet – tiedettä vai tulkintaa?* Teoksessa Meurman-Solin, Anneli & Pyysiäinen, Ilkka (toim.) *Ihmistieteet tänään.* Helsinki: Gaudeamus, 39-61.
- Rajavaara, Marketta (1999). *Arviointitutkimuksen hyödynnettävyys.* Teoksessa Eräsaari, Risto & Lindqvist, Tuija & Mäntysaari, Mikko & Rajavaara, Marketta (toim.) *Arviointi ja asiantuntijuus.* Helsinki: Gaudeamus: Helsinki, 31-53.
- Rantalaiho, Liisa (1998). *Paljaita faktoja?* Teoksessa Paananen, Seppo & Juntto, Anneli & Sauli, Hannele (toim.) *Faktajuttu. Tilastollisen sosiaalitutkimuksen käytännöt.* Tampere: Vastapaino, 11-21.
- Raunio, Kyösti (1999). *Positivismi ja ihmistiede. Sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt.* Helsinki: Gaudeamus.
- Raunio, Kyösti (2000). *Jälkipositivismi, konstruktionismi ja monet tiet sosiaalityön tiedonmuodostuksessa.* *Janus* 8(4), 321-339.
- Ray, John (1978). *Perelman's Universal Audience.* *The Quarterly Journal of Speech* 64(4), 361-375.
- Rosenau, Pauline Marie (1992). *Post-Modernism and the Social Sciences. Insights, Inroads, and Intrusions.* Princeton: Princeton University Press.
- Rossi, Peter & Freeman, Howard (1993). *Evaluation. A Systematic Approach. Fifth Edition.* Newbury Park: Sage Publications.
- Rossi, Peter & Freeman, Howard & Lipsey, Mark (1999). *Evaluation. A Systematic Approach. Sixth Edition.* Thousand Oaks: Sage Publications.
- Rostila, Ilmari (2000). *Realistinen arviointitutkimus ja onnistumisen pakot.* Teoksessa Laitinen, Raimo (toim.) *Arvioinnin arkea ja peruskysymyksiä.* Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 9-21.
- Rucker, Rudy (1998). *Mieli ja äärettömyys. Äärettömyyden tiedettä ja filosofiaa.* Helsinki: Art House Oy.

Saariluoma, Liisa (2001). Exemplum-perinne ja esimerkillisyyden voima. Teoksessa Saariluoma, Liisa (toim.) Esimerkin voima. Exemplum ja esimerkillisyys antiikin retoriikasta nykypäivän naistenlehtiin. Turku: Kirja-Aurora, 7-16.

Saaristo, Kimmo & Jokinen, Kimmo (2004). Sosiologia. Helsinki: WSOY.

Saastamoinen, Mikko (2005). Postmoderni, riskiyhteiskunta ja globalisaatio sosiologisina keskusteluina. Teoksessa Kuusela, Pekka (toim.) Sosiologia. Muuttuvan maailman koordinaatit. Kuopio: Unipress, 103-131.

Schmidt, Volker (2001). Oversocialised Epistemology: A Critical Appraisal of Constructivism. *Sociology* 35(1), 135-157.

Schuster, John Andrew (1995). The Scientific Revolution. An Introduction to the History and Philosophy of Science. http://www.arts.unsw.edu.au/hps/hps_content/online_resources/online_inhouse_res/schuster_SciRev_book/Schuster_a_contents.htm. 31.07.2006

Schwandt, Thomas (1994). Constructivist, Interpretivist Approaches to Human Inquiry. Teoksessa Denzin, Norman & Lincoln, Yvonna (toim.) Handbook of Qualitative Research. Thousand Oaks: Sage Publications, 118-137.

Scriven, Michael (1991). Evaluation Thesaurus. Newbury Park: Sage Publications.

Scriven, Michael (1994). Evaluation as a Discipline. *Studies in Educational Evaluation* 20(1), 147-166.

Segerstråle, Ullica (2001). Defenders of the Truth. The Sociobiology Debate. Oxford: Oxford University Press.

Seikkula, Jaakko (2001). Realismi, relativismi ja sosiaalinen konstruktionismi. *Psykologia* 36(6), 376-382.

Shadish, William (1998). Evaluation Theory is Who We Are. *American Journal of Evaluation* 19(1), 1-19.

Shaw, Ian (1999). Qualitative evaluation. London: Sage Publications.

Sihvola, Juha (2005). Historiallisen tiedon kasvu ja edistys. Teoksessa Meurman-Solin, Anneli & Pyysiäinen, Ilkka (toim.) Ihmistieteet tänään. Helsinki: Gaudeamus, 206-224.

Siitonen, Arto & Halonen, Ilpo (1997). Ajattelu ja argumentointi. Porvoo: WSOY.

Silvonen, Jussi (1999). Tarinoita psykologian synnystä – Tapaus Wundt ja unohdettu kansainpsykologia. Teoksessa Ihanus, Kauko (toim.) Kulttuuri ja psykologia. Helsinki: Yliopistopaino, 13-47.

Sinkkonen, Sirkka & Kinnunen Juha (1994). Arviointi ja seuranta julkisella sektorilla. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Sismondo, Sergio (2004). *An Introduction to Science and Technology Studies*. Malden: Blackwell Publishing.

Snow, C.P. (1998). *Kaksi kulttuuria*. Helsinki: Terra Cognita.

Sokal, Alan (1996). *Transgressing the Boundaries: Towards a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity*. http://www.physics.nyu.edu/faculty/sokal/transgress_v2/transgress_v2_singlefile.html. 31.07.2006

Sokal, Alan & Bricmont, Jean (1998). *Intellectual Impostures. Postmodern Philosophers' Abuse of Science*. London: Profile Books.

Sulkunen, Pekka (2002). *Evaluatio, interventio ja tiedon kasautumisen mahdollisuudet*. *Nuorisotutkimus* 20(1), 43-46.

Summa, Hilikka (1992). *The Rhetoric of Efficiency: Applied Social Science as Depoliticization*. Teoksessa Brown, Richard Harvey (toim.) *Writing the Social Text. Poetics and Politics in Social Science Discourse*. New York: Aldine de Gruyter, 135-153.

Summa, Hilikka (1995). *Retoriikka ja argumentaatioanalyysi yhteiskuntatutkimuksessa*. Teoksessa Leskinen, Jaakko (toim.) *Laadullisen tutkimuksen risteysasemassa*. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 67-89.

Summa, Hilikka (1996). *Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan*. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino, 51-83.

Tarasti, Eero (1990). *Johdatus semiotiikkaan. Esseitä taiteen ja kulttuurin merkkijärjestelmistä*. Helsinki: Gaudeamus.

Taylor, Peter & Waldrip, Bruce (1999). *Standards for Cultural Contextualization of Interpretive Research: A Malenesian Case*. *International Journal of Science Education* 21(3), 249-260.

Teddlie, Charles & Tashakkori, Abbas (2003). *Major Issues and Controversies in the Use of Mixed Methods in the Social and Behavioral Sciences*. Teoksessa Tashakkori, Abbas & Teddlie, Charles (toim.) *Handbook of Mixed Methods in Social & Behavioral Research*. Thousand Oaks: Sage Publications, 3-50.

Temmes, Markku (2004). *Arviointityön autuus ja salahaudat arvioijan näkökulmasta*. *Hallinnon tutkimus* 23(2), 86-93.

Throgmorton J.A. (1993). *Survey Research as Rhetorical Trope: Electric Power Planning Arguments in Chicago*. Teoksessa Fischer, Frank & Forester, John (toim.) *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*. London: UCL Press, 117-144.

Torkki, Juhana (2006). *Puhevalta. Kuinka kuulijat vakuutetaan*. Helsinki: Otava.

Treiman, Donald & Ganzeboom, Harry (2000). *The Fourth Generation of Comparative Stratification Research*. Teoksessa Quah, Stella & Sales, Arnaud (toim.) *The International Handbook of Sociology*. London: Sage Publications, 123-150.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2003). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tynjälä, Päivi & Heikkinen, Hannu & Huttunen, Rauno (2005). Konstruktivistinen oppimiskäsitys oppimisen ohjaamisen perustana. Teoksessa Kalli, Pekka & Malinen, Anita (toim.) Konstruktivismi ja realismi. Helsinki: Kansanvalistusseura, 20-48.

Töttö, Pertti (1982). Yhteiskuntatiede ja toiminta. Objektivismin kritiikistä yhteiskuntatieteiden metodologiassa. Tampere: Tampereen yliopisto.

Töttö, Pertti (2004). Syvällistä ja pinnallista. Teoria, empiria ja kausaalisuus sosiaalitutkimuksessa. Tampere: Vastapaino.

Uusikylä, Petri (1999). Poliitiikan ja hallinnon arviointi. Teoksessa Eräsaari, Risto & Lindqvist, Tuija & Mäntysaari, Mikko & Rajavaara, Marketta (toim.) Arviointi ja asiantuntijuus. Helsinki: Gaudeamus, 17-30.

Uusitalo, Hannu (1991). Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan. Helsinki: WSOY.

Valo, Marko (1997). Sosiologia aikalauskritiikkinä. Daniel Bellin kaksi post-kertomusta. Tampere: Tietoyhteiskunnan tutkimuskeskus.

Valtonen, Hannu (2003). Talouden ja sosiaalipoliitiikan suhteesta. *Janus* 11(3), 210-223.

Vedung, Evert (1997). *Public Policy and Program Evaluation*. New Jersey: Transaction Publishers.

Vedung, Evert (2004). Arviointiaallon muodot ja suunnat. *Yhteiskuntapolitiikka* 69(3), 242-250.

Viinamäki, Olli-Pekka (2001). Rakennerahasto-ohjelmien arvioinnin teoria ja käytäntö. Euroopan unionin rakennerahasto-ohjelmat Suomessa kaudella 1995-1999. Vaasa: Vaasan yliopisto, Levón-instituutti.

Virtanen, Petri (2002). Ohjelma-arviointi. Metodologisia ja arviointitiedon tiedonmuodostukseen liittyviä näkökulmia. *Hallinnon tutkimus* 21(2), 128-140.

Virtanen, Petri (2005). Neljännen sukupolven evaluaation jälkeinen arviointitutkimus? *Hallinnon tutkimus* 24(1), 62-76.

Virtanen, Petri & Uusikylä, Petri (2004). Exploring the Missing Links between Cause and Effect. A Conceptual Framework for Understanding Micro-Macro Conversions in Programme Evaluation. *Evaluation* 10(1), 77-91.

von Wright, Georg Henrik (1998). *Logiikka ja humanismi*. Helsinki: Otava.

Väyrynen, Raimo (1999). Amerikkalainen akateeminen kulttuuri. *Niin & näin* 21(2), 57-59.

Watson, Jennifer & Turnbull, Bev & Mills, Annie (2002). Evaluation of the Extended Role of the Midwife: The Voices of Midwives, *International Journal of Nursing Practice* 8(5), 257-264.

Weinberg, Steven (1999). Unelmia viimeisestä teoriasta. Helsinki: Art House.

Wheen, Francis (2006). Kuinka humpuuki valloitti maailman. Nykyajan harhojen lyhyt historia. Helsinki: Ajatus Kirjat.

Williams, Raymond (1988). Marxismi, kulttuuri ja kirjallisuus. Tampere: Vastapaino.

Ylijoki, Oili-Helena (1998). Akateemiset heimokulttuurit ja noviisien sosialisatio. Tampere: Vastapaino.